

Зовнішні справи

№1 2019

ISSN 2663-2675

**УКРАЇНА
МАЄ СТАТИ
ПОТРІБНОЮ
СВІТОВІ**

**П'ЯТДЕСЯТ
ВІДТІНКІВ
КОРИЧНЕВОГО**

**ЩО НАМ РОБИТИ
З АНЕКСІЄЮ КРИМУ?**

SOPHIA

BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

Жити у світі, не прагнучи зрозуміти його сенс, — все одно, що блукати величезною бібліотекою і не чіпати книжок.

**Менлі Палмер Холл,
філософ, письменник-містик**

Вельмишановний Читачу!

У світі є чимало періодичних видань, які обрали сферою своїх інтересів різні аспекти зовнішньої політики. Але лише одиниці досягли того рівня, на якому не лише аналізуються глобальні процеси, а й безпосередньо формуються. Це відбулося не лише тому, що такі видання мають беззаперечний авторитет серед експертів і практиків дипломатичної справи, а й тому, що отримали визнання

численних передплатників (скажімо, наклад одного з них наближується до позначки 150 тисяч). Ми свідомі того, що знаходимося на самому початку шляху, незважаючи на свою багатодесятирічну історію.

Є стара притча про чоловіка, який пізнав Просвітлення. Однак цей стан був коротким і мінливим. Та людина почала шукати просунутих просвітлених, які могли б навчити користуватися цим даром безперервно. Один із володарів таїни незникаючого щастя зажадав аби для випробування шукач постійного Просвітлення пройшов тернистим шляхом із глеком води на голові, заповненим по самісенькі вінця. Єдина пролита краплина мала коштувати пошукачу його життя. Він успішно впорався з випробуванням і тієї ж миті вирішив залишити палац володаря таємних знань.

– Чому ти йдеш? – здивувався господар. – Адже я ще не відкрив тобі головний секрет!

– Дякую, однак я вже його зрозумів – із повною увагою треба рухатися життям невеликими продуманими кроками.

Нинішній випуск журналу «Зовнішні справи» – ще один крок на обраному шляху. У ньому ви зможете ознайомитися і з поглядом українських науковців на італійські вибори, на політичне життя Франції, пригадати призабуті нюанси Першої світової війни, відкрити нові факти наукового співробітництва України і Грузії. За всього тематичного розмаїття наскрізною темою цього номера стали роздуми наших авторів, до якої б проблематики вони не звертались, про те, як облаштувати мирну Україну на всій її території, на кожному метрі визначеного міжнародними угодами кордоні.

Є відомий історичний факт. 1698 року Петро Перший, який перебував тоді в Британії, відвідав тамтешній суд. У суді він побачив чисельну армію адвокатів.

– Хто ці люди? Що вони тут роблять? – запитав російський государ.

– Це – законники, Ваше світлосте, – відповіли йому.

– Законники? – здивувався Петро Перший. – Навіщо вони? В усьому моєму царстві є тільки два законники, й то, я думаю, одного з них варто повісити. Що й зроблю, як повернуся додому.

Читаймося!

**Ольга ТАУКАЧ,
головний редактор**

Склад Редакційної колегії розміщено на офіційному сайті журналу «Зовнішні справи»: www.uaforeignaffairs.com.ua
Видавець – Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи»
Голова Правління – Володимир Хандогій, Президент Української асоціації зовнішньої політики, Надзвичайний і Повноважний Посол

Рекомендовано до друку Вченою радою Вищого навчального закладу «Університет економіки і права «КРОК», протокол № 1 від 18 жовтня 2018 року для журналу «Зовнішні справи» (серія «Історичні науки»)

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Над номером працювали: Ольга Таукач, Анатолій Корж, Дар'я Кушнір, Юлія Запорожченко

Наказом Міністерства освіти і науки від 09.12.2013 р. № 1609 журнал "Зовнішні справи" занесено до переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальністю "Історичні науки"

"Зовнішні справи" – науково-публіцистичний журнал, №1, 2019, Виходить щомісяця, засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи».

Адреса редакції: Україна, м. Київ, провулок Рильський, 6, тел. +38 067 209 47 39

Реєстраційне свідоцтво № 23533-13373 ПР
Друк – ТОВ Видавництво «Саміт-книга»
Наклад: 500 примірників
Ціна договірної
Передплатний індекс: 74402

Зовнішні справи № 1, 2019

(серія «Історичні науки»)

Леонід Кравчук

Україна має стати потрібною світові 5

Аналітика без політики

Іван Свєргун

Що нам робити з анексією Криму? 9

Вячеслав Ціватий

Еммануель Макрон – «нове» обличчя Європи 12

Вікторія Вдовиченко

Постмодерний популізм в Італійській Республіці
(у контексті виборів до Європарламенту-2019) 17

Історія питання

Олег Семенець

П'ятдесят відтінків коричневого 21

Сергій Троян

Сторіччя після завершення Великої війни 1914 – 1918 років:
«...не мир, а перемир'я на двадцять років» 28

Євген Бершеда

Академічна складова дипломатичного корпусу України 33

Олександр Музичко

Україна – Грузія:
витоки культурної дипломатії 38

Мірназім Джафаров

Таємні товариства Середнього Сходу і Ватикан
у період хрестових походів 42

Дипломатичний прогноз

Дмитро Ткач

Донбас. Чи є вихід з глухого кута? 48

Подія

Наталія Остапенко

Реформа Ради Безпеки ООН
як засіб подолання кризи ефективності Організації 53

Спортивно-дипломатичний клуб ГДІП

запрошує на бігові лижі 56

Україна має стати потрібною світові

Леонід Макарович Кравчук, перший Президент України, протягом майже трьох десятиліть залишається і для політичної еліти, і для пересічних громадян потужним авторитетом як у внутрішній, так і в зовнішній сферах державотворення. В ексклюзивному інтерв'ю «З.С.» 85-річний патріарх – про помилки минулого, перспективи їхнього виправлення в майбутньому та про сьогоднішні перемоги

З.С.: Об'єднавчий собор українських православних церков став однією з найголовніших подій 2018 року. Головна подія початку Нового 2019 року – отримання Томосу про автокефалію Православній церкві в Україні. Чи не перебільшено значення цього факту?

Леонід Кравчук: Я знаю людей, які ніяк не могли усвідомити – чому їх вважають другосортними віруючими: «Леоніде Макаровичу, чому нас вважають неканонічними?» Ну, кажуть, може, хтось із священників канонічний чи неканонічний – не знаємо. Але ми – віруючі, миряни, ми ходимо до церкви, молимося, віримо в Бога, а нам кажуть, що ми якісь неканонічні. Коли відбувався об'єднавчий собор у Софії Київській, я бачив як люди плакали від щастя. Вони стали іншими, навіть погляд відкритіший, посмішка щиріша – така для віруючих це величезна подія. Вона надзвичайно важлива і для України, тому що держава одержала тверду духовну базу, яка до цього була доволі хиткою. Якесь частина церкви — Київського Патріархату, частина – Московського Патріархату, частина — автокефальна. А тепер у нас є єдина помісна Православна церква України. Це означає, що держава одержала духовний фундамент. Ми повинні розуміти, що це – лише початок нашої великої роботи: для створення змісту і характеру нової церкви.

З.С.: Якими Ви бачите взаємини нової об'єднаної єдиної Православної церкви України і приходів, що залишаються у підпорядкуванні Московському Патріархату?

Леонід Кравчук: Свого часу Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». У цьому законі виписані всі нормативні дії української влади, яка зобов'язана створити умови для діяльності всіх конфесій без винятку. Там значиться, що віруючі всіх конфесій – це громадяни України.

І держава до всіх ставиться з повагою. І для кожного мають бути створені умови для того, щоб він мав змогу молитися і відчувати себе рівним серед рівних. Тому – це дуже важливо – не може бути навіть натяку на те, що права будь-якої конфесії буде ущемлено. Хтось приєднається до єдиної церкви, а хтось залишиться на тих позиціях, на яких він сьогодні перебуває. Навіть натяку на те, що можуть бути якісь обмеження або непорозуміння бути не може – це щось таке, що не в'яжеться з духовним, церквою, вірою.

З.С.: На тлі війни на Сході України, анексії Криму все гучніше чути голоси: мовляв, не варто нам було відмовлятися від ядерної зброї – якби у нас був третій у світі ядерний потенціал, ми б могли ефективніше протистояти агресору...

Леонід Кравчук: Залякали б його! Коли люди таке кажуть, вони думають, що, якби у нас була ядерна зброя, нас боялися б. Насправді є багато нюансів у цьому питанні. Назву лише декілька. Ядерна зброя, що перебувала на території України, була виготовлена за межами України. Це перше. По-друге, ядерні боеголовки, а їх було більше ніж 900, що стояли на балістичних ракетах України, мали термін придатності – тобто вони не вічні. Термін їхньої реальної придатності завершувався 1997 року. Мені особисто зателефонував Борис Миколайович Єльцин (на жаль, уже покійний, і не може підтвердити цього) і сказав: «Леоніде Макаровичу, якщо ви не здасте зараз ядерну зброю, то вже у 1997 році ми її не візьмемо. Вона стане небезпечною і для вас, і для нас. Ми не можемо передбачити, як себе буде поводити ядерна боеголовка, термін дії якої вже вичерпався». По-третє, всі боеголовки, які стояли в Україні, були спрямовані на США, тому Сполучені Штати Америки і більшість європейських великих

країн – Великобританія, Німеччина, Франція – підтримали наступну позицію: якщо Україна не вивезе зі своєї землі небезпечні боеголовки, вони почнуть до України застосовувати санкції. Віце-президент Гор сказав мені це офіційно: «Якщо ви будете наполягати на тому, щоб ядерна зброя залишилася на території України, Україна буде піддана санкціям». Ці три причини свідчать про те, що ми не могли залишити ядерну зброю в себе. Я вже не кажу про інше – так званий «чорний чемоданчик» носив не Кравчук, а Сльцин. Пульт управління ядерною зброєю знаходився не в Києві, а в Москві. Це була напівтаємна справа, але сьогодні вже можна про це говорити. Розмови про доцільність залишитись Україні у клубі ядерних держав – не що інше як ілюзія, нав'язана безглуздими політиками, що думали не про Україну, а про імідж власний. Мовляв, бачите, Кравчук і Кучма, такі-сякі, здали ядерну зброю, а я, справжній патріот, вважаю, що вона мусила працювати на Україну.

З.С.: Кажуть, що треба було краще торгуватися...

Леонід Кравчук: Вивезення ядерної зброї відбулося відповідно до Будапештського меморандуму, підписаного між Україною, Росією, Сполученими Штатами та Великобританією у грудні 1994 року. І Кравчук цього документа не підписував – його підписав Кучма. Цей документ, відповідно до якого нам були надані гарантії, підписали Росія, Сполучені Штати, Великобританія, а потім приєдналися Франція і Китай, гарантував Україні дотримання її територіальної цілісності, суверенітету і т. і. На жаль, цей меморандум не виконується.

З.С.: Чи можна взагалі говорити про дієвість міжнародних угод?

Леонід Кравчук: Це залежить від того, як до цього ставляться ті, хто підписав ці угоди. На жаль, є багато прикладів в історії міжнародних відносин укладання відповідних угод двосторонніх і багатосторонніх, які виконуються не повністю, а деякі не виконуються зовсім. Наприклад, той самий Будапештський меморандум. Жодна позиція цього документу не виконується. І посилаються лише на одне: мовляв, не визначені механізми, які повинні забезпечити виконання. Бо так написали – це ж не хтось нам запропонував. Тому треба завжди готувати такі документи, які можуть контролюватися, і зобов'язання держав, що їх підписали, мають виконуватися.

З.С.: На Ваш погляд, чи реально у новому році наповнити мінський переговорний процес конкретним змістом?

Леонід Кравчук: Я думаю, процес цей має кілька етапів. Перший етап, коли розпочалася агресія Росії проти України, ми її чомусь назвали АТО. Тоді потрібно було терміново вжити заходів, щоб зупинити цю російську навалу. Тому що ми не знали точних намірів Росії, чи вона обмежиться Донбасом (частиною Донецької і частиною Луганської областей) та анексією Криму, чи вона розкриє свої апетити більш серйозно і піде на всю Україну. І тоді Мінські угоди були одним із таких важелів, які примусили Росію (або представників Росії) сісти за стіл переговорів. Це – позитив. Далі розпочалося безпосереднє вирішення самої проблеми – війни проти України. У процесі роботи із нормативними документами з'ясувалося, що Мінські угоди не відповідали і зараз не відповідають міжнародному статусу. Виникла якась дивна ситуація – є нормандський формат, де збираються керівники держав, про щось домовляються, але жодних документів не приймають. А є мінський формат, де збираються не глави держав, а уповноважені, які підписують документи, що не виконуються, хоча їх приймають як дуже важливі. Тому моя думка така: нам потрібно шукати нові впливи на Росію. У який спосіб? Або ми розширимо мінський формат за рахунок інших країн і надамо йому вищий статус – учасниками переговорного процесу будуть не уповноважені (за всієї поваги до Кучми і зараз до Марчука та інших – вони ж не представляють державу), а діючі високопосадовці. Тобто треба шукати такий статус документа, який можна назвати державним. І цей документ має бути ратифікованим. Зараз усі документи, які приймаються під час мінського переговорного процесу, жодна країна не може ратифікувати, бо вони не мають статусу міжнародних. Треба або змінити сам мінський формат, наповнивши його новим змістом, новими завданнями і новими повноваженнями, або повернутися (це пропозиція «Батьківщини») до Будапештського меморандуму. Можливо, варто залучити до нього країни, які в Європі займають провідні позиції. Німеччина не була, скажімо, підписантом цього меморандуму, оскільки тоді запрошувалися тільки члени ядерного клубу. Але тепер уже трошки

змінилася ситуація в Європі. Без наших сусідів – Польщі та інших – не можна обійтися. Отже, потрібно розширити коло підписантів, підняти статус і поставити на порядок денний проблему виконання меморандуму. Або ж, якщо визначать учасники – я називаю умовно – міжнародної конференції з цієї проблематики, що потрібно підготувати новий документ із новими положеннями і механізмами їхнього виконання – значить треба, його готувати. Головне, щоб мир в Україні став реальністю, а не просто розмовами. Тому що на сьогодні Україна не є членом НАТО, вона не є захищеною НАТО, і ми завжди можемо потрапити у складну ситуацію, зважаючи на те, який агресивний у нас сусід.

З.С.: Побажаємо собі, щоб найближчим часом було створено документ, який передбачатиме реальні дієві механізми врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. За цих умов, яким Ви бачите алгоритм повернення східних територій разом із громадянами України, які там мешкають, у лоно України?

Леонід Кравчук: Східні території – це частина Луганської і Донецької областей, і ми маємо ставити питання про встановлення там української влади – це буде більш точне формулювання. Це реально. Якщо все світове співтовариство разом із Україною продемонструє активність і посилить тиск на Росію. Ми повинні бути готові запропонувати ґрунтовно продумані різні варіанти вирішення цього питання. Як я бачу, одним із них може бути автономізація цих регіонів – не федералізація, а саме автономізація. Автономізація не має класичного стандарту. В історії зустрічаються різні її форми. Ми можемо і повинні запропонувати щось своє, бо я не вірю, що ці регіони Донецької і Луганської областей повернуться в лоно України з таким статусом, який був раніше. Вони вже зайшли дуже глибоко. Там є проблеми – і політичні, і соціальні. За ці п'ять років відбулися процеси не тільки русифікації, а й зміни способу життя. Треба шукати інші варіанти організації влади в цих регіонах. Але в Конституції має бути записано, що вони є складовою частиною України.

З.С.: І не будемо згадувати Олеса Гончара, який називав їх раковою пухлиною і пропонував відрізати й кинути у пельку Російської імперії, аби та подавилася.

Леонід Кравчук: Повторюю – вони є складовою частиною України. Якщо навіть ці регіони захотіли б поставити питання про відокремлення від України, то

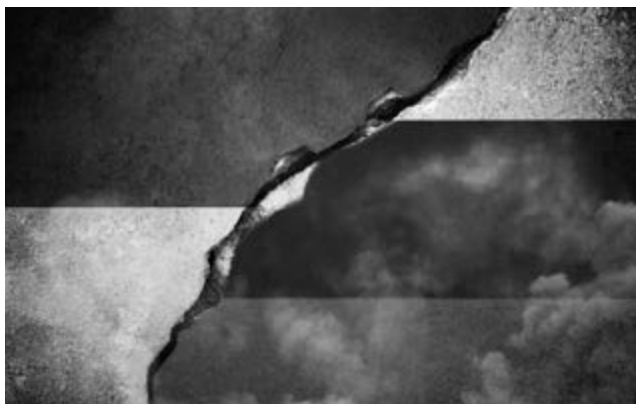
вирішувати це потрібно на Всеукраїнському референдумі. Інакше має місце дуже хитре явище. Кремль так вчинив у Криму. Мовляв, проведено референдум. Який референдум? Частина України дійшла висновку, що хоче жити окремо, але голосувати за це має вся Україна. Бо ви забираєте частину землі, наносите іншим громадянам і територіальним громадам шкоду. В родині, коли розлучаються – дивляться, що кому залишається із спільного майна, а не так – я захотів, все забрав і пішов. Відповідальність має бути, і Конституція це має передбачити. Тоді такі питання можна обговорювати. Я категорично проти федералізації. Чому? Тому що тоді всю Україну треба федералізувати. Автономії можуть бути окремі, невеличкі. Скажімо, була територіальна, а тепер національна автономія могла бути у Криму. Створення територіальної автономії АРК, на мій погляд, було великою помилкою. Це має бути Кримсько-Татарська автономна республіка.

З.С.: Що набула РФ у процесі війни в Україні та анексії Криму?

Леонід Кравчук: Вона втратила у десять разів більше, ніж набула. З Кримом вона впоратись, як хотілося, не може. Вона весь час думає: «Чи не зробити там військову базу?» Життя у Криму не поліпшилося, і соціально-економічна ситуація там не проста. А що стосується Донбасу, то це, взагалі, трагедія. Давайте так говорити: «Русский мир» – це що? Ідея? Хто живе у регіонах, прилеглих до Росії? Хто, за національністю, мешкає в Луганській і Донецькій областях? У більшості своїй – етнічні росіяни. Кого б'ють? Росіяни – росіян. Вбивають кого? Росіяни – росіян.

З.С.: Окрім наших хлопців із різних регіонів, які боронять кордони України.

Леонід Кравчук: На превеликий жаль, це так. Але я зараз про цивільне населення. Мільйон сімсот тисяч людей із тих регіонів Донецької і Луганської областей вже мандрують Україною і фактично перетворилися на переселенців. Без житла, без зарплати, без стандартного соціального забезпечення. Я задаю запитання: «Це виграла Росія?» Якщо Крим вона залюбки приєднала, то про приєднання Донбасу мова не йде. Для Кремля найвигідніша позиція: стояти над Україною зверху і створювати нам проблеми. Це найголовніше – створювати нам проблеми. Але вони і собі створюють проблеми, бо нічого не виграли і не виграють.

З.С.: Ми традиційно пов'язуємо усе це зло із постаттю Путіна. Чи не обмежуємо ми однією персоною своє сприйняття дійсності?

Леонід Кравчук: Путін – це продукт епохи як й усі інші. Я сидів із Єльциним отак за столом – обідали. Кажу, Борисе Миколайовичу, вже вечір скоро, мені час на Київ. Він відповідає: «Есть один вопрос, который я хотел бы Вам задать». Кажу, будь ласка. «Вы действительно верите, что Украина пойдет европейским путем?» Я кажу: «Борисе Миколайовичу, ми ж підписували з Вами Біловежську угоду – там написано чорним по білому, що кожен народ сам визначає – куди йти, з ким йти, як йти. Це ж національне питання – наше державне, українське, тож українці будуть вирішувати». «А-а-а, – каже, – это так, а в жизни?». І почав розказувати, скільки у нас спільного. І попросив помічників принести йому проект, якщо я правильно пам'ятаю, «Стратегії зовнішньої політики Росії», який він мав подати до Російської Думи на затвердження. У цьому документі написано «Украина была, есть и будет в системе стратегических интересов России». Я спілкувався з Брежнєвим (небагато), з Черненко, з Андроповим, з Горбачовим – найбільше, з Єльциним – найбільше: усі вони однакові. Не треба пов'язувати наміри і дії Росії з конкретною постаттю. Це філософія Росії. Росія воює 150 років за своє історичне існування. Протягом цих 150 років вона створила інтелігенцію війни. Росія не знає розмов, дискусій, переконань. Тиск. «Принуждение к миру» – ну, подумайте! Таке словосполучення вигадати: «И к миру принуждают! Полное принуждение, давление, сила». Не знають вони переговорного процесу і не хочуть знати міжнародного права. Росія – це слон у посудній лавці, тож ми маємо навчитися з Росією жити. Це вже наше питання. Ми не можемо замінити сусіда, а навчитися жити поряд з ним, ставши членами європейської спільноти, ставши членом НАТО, а потім, дай Бог, може й членом ЄС, ми зможемо жити в системі цінностей західного світу і почувати себе так, як почувують демократичні нормальні люди. Із Росією ми не повинні ворогувати, але називатися братами – це нісенітниця.

З.С.: Як Ви оцінюєте шанси України увійти до Європейського Союзу? Наскільки це вигідно Європі,

що розглядає Україну як певний буфер між Європою та Росією?

Леонід Кравчук: Сьогодні – це так, але часи змінюються. Скажімо, три роки тому такого ставлення до України і підтримки з боку Західної Європи і Сполучених Штатів Америки, їхніх лідерів, НАТО не було. Згадайте реакцію міжнародної спільноти на російську агресію у Керченській протоці. Увесь світ піднявся. Трамп сказав: «Я ніколи не буду зустрічатися з Путіним, поки він не поверне Україні полонених та їхні кораблі». Так що світ змінюється. Ситуація змінюється. Я хочу, щоб ми всі зрозуміли – Захід повинен мати потребу в Україні. Не просто розуміння того, що треба захистити Україну, а потребу в цьому. Згадую, як під час поїздки до Сполучених Штатів Америки я відвідав завод **General**. Тоді Сполучені Штати зі свого Резервного фонду виділили Мексиці, яка переживала кризу, 40 мільярдів доларів. Я запитав у генерального менеджера, чому не пошкодували таку величезну суму? Він відповів: «Пане Президенте, якби ми сьогодні не допомогли Мексиці, наші заводи зупинилися б. А от якби України взагалі не стало (вибачте, каже, за таке порівняння), ми б цього навіть не помітили». Я подумав тоді, що для того, аби нам піднімати питання про себе, нам потрібно домогтись того, щоб вони без нас не могли існувати. Щоб ми почали їм продавати курок, яйця, електронні машини... Вони вранці встали – а нема... Все. Споживач відразу запитус: «Де? Вчора було, а сьогодні нема? А хто це виготовляє? Україна? Просимо Україну налагодити поставку!» І Україна стане потрібною світові. Ми маємо стати потрібними. Це – реформи, високий рівень технологій, подолання корупції, інших негараздів. Ми мусимо показати світові, що ми можемо це робити. Тоді усі побачать, що ми люди високого технічного, інтелектуального та духовного рівнів. І ми станемо потрібними.

З.С.: Ваш прогноз на Новий 2019 рік. Яким він буде для нашої держави?

Леонід Кравчук: Складним буде. У нас вибори, а це – завжди війна, на жаль. Я був у Франції під час парламентських виборів, у Польщі.. Там вибори проходять спокійно. Люди приходять, голосують, підбивають підсумки. У нас ще вибори не почалися, а вже всі усіх облили брудом – одне одного. Вже брешуть – причому на найвищих рівнях. Як тільки ми закінчимо президентську виборчу кампанію, почнеться підготовка до парламентської. Ми цілий рік будемо обирати, цілий рік будемо вести конфронтацію, будемо сперечатися, замість того, щоб ділом займатися. Але без цього не можна, бо вибори – це конституційна норма. Найголовніше, щоб ми вижили територіально, щоб ми не дали підстав втрутитись до наших внутрішніх справ іншим державам, щоб Росія не керувала нашим виборчим процесом та не мала впливу на його результати, і щоб у Кремлі не виникала думка напасти на Україну.

Інтерв'ю підготувала Ольга Таукач

Що нам робити з анексією Криму?

Підписання договору про приєднання АРК до РФ

«Не зациклюйтеся на тому, як, на вашу думку, повинні йти справи: так ви упустите можливість вивчити, як вони йдуть насправді».

(З книги «Принципи» Рея Даліо, засновника найбільшого американського хедж-фонду «BRIDGEWATER ASSOCIATES»)

Оскільки питання державної приналежності нашого Криму в медіа-просторі стало своєрідним лакмусовим папірцем або експрес-тестом на патріотизм, поспішаємо заспокоїти зацікавлених пасіонаріїв: Крим, безумовно, – НАШ. У тому, що Крим де-юре залишається українським, немає ніяких сумнівів! Це підтверджено на найвищому міжнародному рівні.

Більшістю голосів зі 193 країн-членів ООН (100 – ЗА; 58 – УТРИМАЛИСЯ; 11 – ПРОТИ; 24 – НЕ ГОЛОСУВАЛИ) 27 березня 2014 року на 80-му пленарному засіданні 68-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН на відкритому голосуванні була ухвалена Резолюція А / RES / 68/262 про територіальну цілісність України. Цим історичним документом ГА ООН підтвердила суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах і не визнала законності будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, що ґрунтується на результатах «загальнокримського референдуму» від 16 березня 2014 року, оскільки цей референдум, відповідно до даної резолюції, не має законної сили.

Оскільки йде вже 28-й рік державного будівництва України, сьогодні навряд чи хто-небудь може згадувати про те, що 1989 року про майбутню конструкцію нашої держави писав один із основоположників Народного Руху В'ячеслав Чорновіл – тим більше, що 1996 року під

керівництвом Леоніда Кучми ми в Конституції вирішили зупинитися на своїй унітарності.

Але куди ж поділися дійсно чудові постмайданні борди соціальної реклами «Крим – це Україна!» з просвітленими та оптимістичними обличчями наших співгромадян. Але ж була навіть призабута спроба запропонувати якусь спеціальну економічну програму для Криму... Чи не наводить це нас на думку, що того часу ми інтуїтивно розуміли необхідність не втрачати нашої гуманітарної й економічної присутності в Криму, що заблукав?

Чому інтуїтивно? Тому, що в світі ще не придумано алгоритм вирішення територіальних конфліктів такої складності мирним або навіть військовим шляхом, коли не така велика, але горда країна має справу з величезною імперією, якій ми за іронією долі чомусь передали наші ядерні боеголовки і стратегічні бомбардувальники. Цікаво, що тоді нас про це «дуже просив»... Вашингтон! Нещодавній саміт G-20 в Аргентині нам ніжно нагадав про «Мальвінські-Фолклендські» острови, локальні референдуми та пантеони військової слави...

Оскільки згадані острови знаходяться досить далеко, а Британія (до речі, гарант нашого Будапештського меморандуму) активно дистанційно сприяє нашому героїчному захисту всесвітньої демократії, краще звернемо свій погляд на нашого стратегічного партнера та улюблене місце відпочинку українців – Туреччину. І зараз ми не про відомий газопровід, який разом із

Мітинг кримських татар в Анкарі

Північний Кіпр

«Північним потоком – 2» працюватиме проти нас! Ми про інше...

20 липня 1974 року шеститисячний корпус регулярної турецької армії і флоту вторгся на територію суверенного Кіпру з метою захисту прав та й життя турків-кіпріотів, які складали 18 % населення країни. Справа в тому, що тоді в Афінах стався (щоправда, не революція як у нас) військовий переворот «чорних полковників», а кіпріоти-радикали з націоналістичної організації ЕОКА-В, відсторонивши від влади президента - архієпископа Макаріоса, заявили про намір об'єднатися з Грецією.

У результаті гарячої фази цього трагічного конфлікту загинули сотні греків-кіпріотів, греків, турок-кіпріотів і самих («вони там були») турок. Понад тисячу осіб пропали безвісти з усіх сторін. Справедливості заради треба сказати, що кровопролитні конфлікти між громадами траплялися і раніше. Їм мала запобігати миротворча місія ООН, яка перебувала на острові з 1964 року.

18 серпня 1974 року було остаточно припинено вогонь між сторонами конфлікту. Турки (їхній корпус нараховував на той час уже 40 000 військових) взяли під контроль 37 % території острова, а контингент ООН був введений на лінію розмежування, де він і понині знаходиться — кількістю 1 023 осіб.

1975 року в турецькому секторі самопроголошується «Турецька Федеративна Держава Кіпр», а 1983 року вона трансформується в «Турецьку Республіку Північного Кіпру» з відповідною заявою про відділення частини Республіки Кіпр.

У зв'язку з цим терміново збирається Рада Безпеки ООН та ухвалює Резолюцію 541 (1983). Відверто

кажучи, цей документ, ухвалений тридцять п'ять років тому, не дуже відрізняється від проголосованої в березні 2014 року резолюції Генасамблеї ООН по нашому Криму: Рада Безпеки закликала всі країни-члени ООН поважати суверенітет, незалежність, територіальну цілісність Республіки і не визнавати ніякі кіпрські держави, крім Республіки Кіпр. Згадану ж «заяву про відділення» Рада Безпеки ООН ухвалила вважати такою, що не має юридичної сили. Все це, на жаль, ніяк не допомогло вирішити цей конфлікт, і тому наводить на невеселі роздуми щодо подальшої долі нашого Криму.

2004 року Республіка Кіпр де-юре зберігає суверенітет усієї острівної країни, а за фактом її південна частина, населена греками-кіпріотами, була прийнята до ЄС. Зауважимо, що найбільш «просунута» частина турків-кіпріотів тут же спробувала переметнутися на Південь країни. Щось підказує нам, що ЄС в ситуації з Україною не зможе зважитися на застосування цього неординарного «кіпрського рецепту», а шкода.

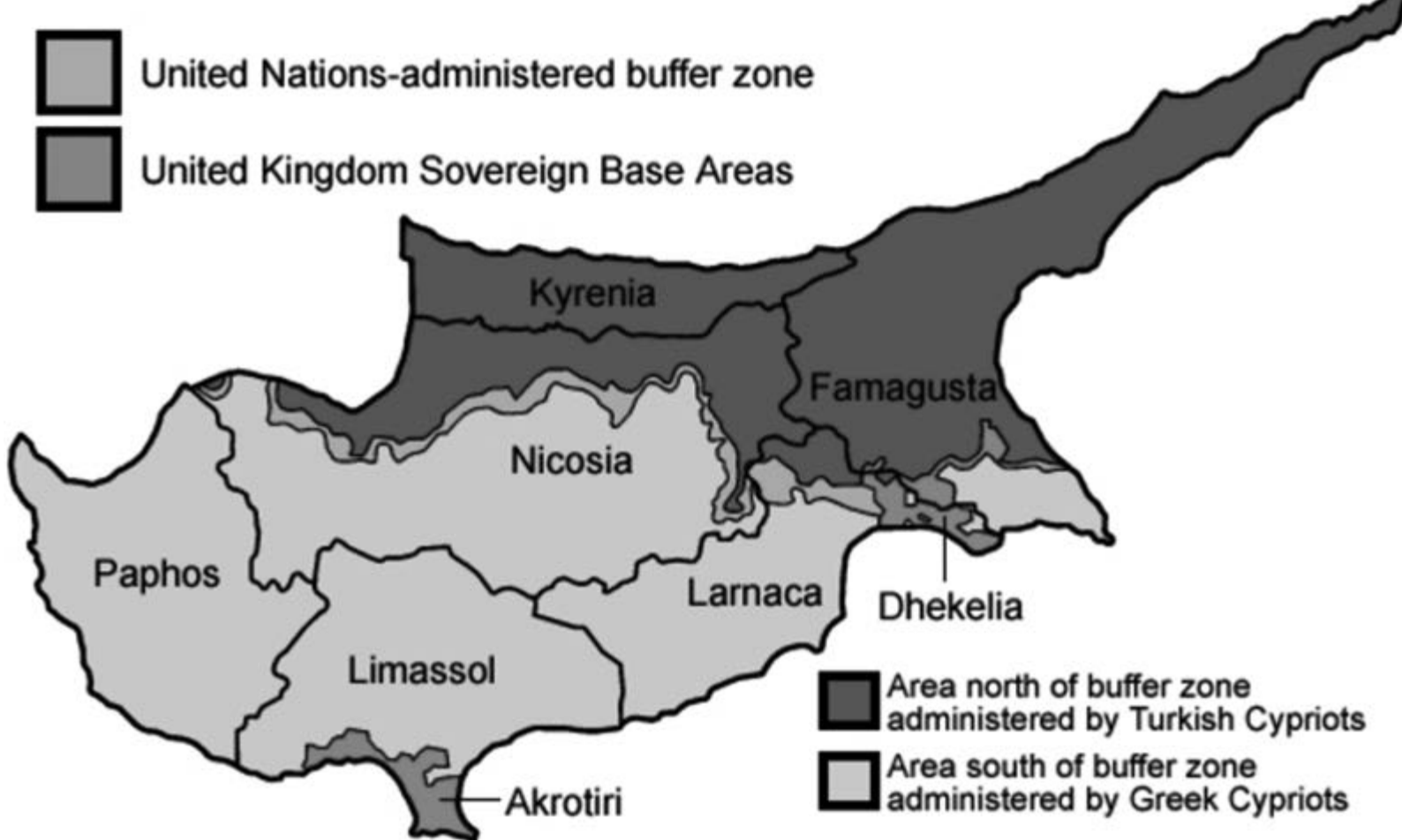
На відміну від Кіпру Туреччина є членом НАТО, але ніколи не отримувала шансу вступити до ЄС уже протягом більше ніж сорок років. Вірогідніше за все, на Україну в Брюсселі чекає саме «турецький шлях» розвитку: вступити до НАТО і ніколи не стати членом Євросоюзу.

Але це ми трохи відволіклися від теми. Отже, Республіка Північного Кіпру визнана лише Анкарою, і хоча літати туди можливо тільки через Туреччину, але робити це можна досить комфортно, чим і користуються тисячі британців щорічно. Про будь-які інші санкції не чути, а Президента Туреччини завжди раді бачити в головних столицях світу.

Может, на самое начало

До нашого ж Криму можна тепер не тільки долетіти через Росію, а й доїхати через Керченський міст. Так, санкції поки що відчутно б'ють по економіці РФ. Але ж їм не звикати! Багато хто ще пам'ятає «залізну завісу» і життя в комунальних квартирах...

А якщо Москва витримає «санкційний Сталінград»? Або переграє Захід, пожертвувавши «кількома пішаками»: Шикотаном і Хабомаї? Києву поки що дозволяють продовжувати підвищення ставок у глобальній грі. Але скільки це триватиме? На скільки розраховано терпіння Заходу? А якщо навіть «впаде» режим Путіна, чи не будемо ми поховані під його уламками? Схоже, що, захоплюючись виключно тактикою «на злобу дня» і політичної кон'юнктури, ми не повністю прораховуємо стратегічні ризики.

Оскільки ані Путін, ані Навальний не обіцяли повернути наш Крим, можливо є сенс розглянути питання про застосування мораторію (років на 20 – 25) на доволі незграбні та контрпродуктивні спроби негайного розв'язання проблеми Криму і дочекатися позитивних політичних змін всередині самої Росії, перш ніж повернутися до активної фази вирішення цього питання. До речі, може статися, що й Брюссель із нашою допомогою пригадає, як він допомагав «південній частині Кіпру» вступати до ЄС.

А до цього часу доцільною бачиться організація системного міжнародного судового розгляду щодо матеріальної компенсації РФ наших втрат у Криму, що стосувалися б усіх видів власності, морської акваторії, надр, втраченої вигоди і т.д.

Одночасно з названою юридичною активністю неординарним кроком у правильному напрямку могло б стати тотальне відкриття всіх комунікацій з нашим

Кримом з боку України, а саме залізниці, авіа, авто, морського сполучення тощо.

Здається, що застосуванню «м'якої сили» і гуманітарної української експансії в Крим російській стороні, яка звикла до грубої сили, нічого було б протиставити. Це також могло б сприяти поверненню позитивного ставлення кримчан до України, за якою значна частина з них досі відчуває ностальгію.

Логічним було б разом із гуманітарною експансією організувати на півострів вигідну для нас економічну експансію за всіма напрямками співробітництва – від енергетики до поставок сільгосппродукції.

Отже, «Наша сила – в м'якій силі!» і «Крим – це Україна!». Зрозуміло, що така робота з Кримом потребує застосування екстремальних і неординарних дій та зусиль з нашого боку – і, зокрема, зусиль інтелектуальних.

Але, вивчаючи майже півстолітній неуспішний досвід існування замороженого територіального конфлікту на Кіпрі і спроб його розв'язання, ми цілком можемо дійти висновку, що замість його повторення ми могли б спробувати піти своїм неординарним шляхом, використовуючи «народну дипломатію» і сповідуючи креативні підходи. Це тим більше може бути виправданим, якщо ми тверезо оцінюватимемо той факт, що наша проблема ще складніше за ситуацію, де «маленький Кіпр» протистоїть «великій Туреччині». Адже ми маємо справу з другою ядерною наддержавою світу і постійним членом Ради Безпеки ООН.

Іван Свергун,
політолог,
Вінницька область

Еммануель Макрон – «нове» обличчя Європи

УДК 94(100):327(44)

Summary

The historical preconditions and institutional stages of foreign policy processes in the French Republic are analyzed in the context of the evolution of political and diplomatic systems and regional integration processes of the 21st century polycentric world. Particular attention is paid to the peculiarities of the statehood formation, to modernization experience, to national specificity, as well as to model of diplomacy and diplomatic tools, achievements, problems and prospects of French foreign policy in 2017-2019 during the presidency of Emmanuel Macron.

Keywords: foreign policy, diplomacy, diplomacy model, institutionalization, Europe, France, Emmanuel Macron

Анотація

У статті аналізуються історичні передумови та інституціональні етапи зовнішньополітичних процесів у Французькій Республіці в контексті еволюції політико-дипломатичних систем і регіональних інтеграційних процесів поліцентричного світу XXI століття. Особливої уваги надано особливостям становлення державності, модернізаційному досвіду, національній специфіці, моделі дипломатії та дипломатичному інструментарію, здобуткам, проблемам і перспективам зовнішньої політики Франції протягом 2017 – 2019 років за президентства Еммануеля Макрона.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, модель дипломатії, інституціоналізація, Європа, Франція, Еммануель Макрон.

В умовах поліцентричного світу XXI століття загострилися контр-продуктивні тенденції європейської інтеграції. Ці процеси зі всією очевидністю унаочнили ті протиріччя та проблеми національних інтересів держав-членів Європейського Союзу, які накопичувалися протягом історично тривалого періоду формування, становлення та розвитку цієї європейської інституції. Ми стали свідками суттєвого гальмування інституціонального розвитку Європейського Союзу й ослаблення його лідерських позицій у глобальних конкурентних політико-дипломатичних відносинах.

Ця проблема особливо гостро постала перед Французькою Республікою – державою, у зовнішній політиці та дипломатії якої традиційно протистояли два тренди: з одного боку, орієнтація на поглиблення загальноєвропейської інтеграції, а з іншого – претензія на можливість самостійно визначати свій шлях у регіональному співробітництві, а також на незалежність, автономність, політичну незаангажованість і навіть певний ізоляціонізм у прийнятті державних управлінських рішень, на самостійну політико-дипломатичну виважену міждержавну конгруентність [1; 2, с. 26 – 29].

Французька Республіка пріоритетно акцентує свої національні інтереси в парадигмі нового світопорядку і визначається з ключовими напрямками модернізації національних стратегій в умовах глобальної нестійкості. Еммануель Макрон став Президентом Французької Республіки, анонсувавши проведення реформ, украй потрібних для потенційно проблемної французької економіки. Французьким виборцям можна позаздрити: їхній Президент лобіює, а певною мірою навіть намагається нав'язувати інтереси Франції іншим країнам-членам ЄС.

Але найголовніше – анонсований Макроном план реформ Європейського Союзу є досить ризиковим для самого Євросоюзу, а за певних обставин може почати руйнування його єдиного економічного простору.

2017 року відбувається ключова зміна зовнішнього курсу Франції – інституціоналізується фактичний правлячий альянс між

Францією та Німеччиною. З огляду на вихід з ЄС Британії такий альянс став можливим сьогодні, але тільки за мовчазної згоди «східних» членів.

Еммануель Макрон, у новому президентському статусі, виявився досить досвідченим політиком, який вміє просувати свої ідеї в ЄС. Наразі він робить усе, щоб економічну та фінансову політику ЄС розвернути у бік Франції. Втім, як досвідчений чиновник, він не може не знати, що його ініціативи будуть екстрапольовані на інші країни-члени ЄС. Саме тому дуже схоже, що Макрон грає на публіку: йому не важливо, щоб його ініціативи були прийняті у ЄС – йому важливо, щоб його боротьбу помітили й оцінили саме у Франції. Зрештою, імідж реформатора ЄС ніколи не буває зайвим.

Звісно, частина ініціатив, як-от спільний (але формальний) міністр фінансів, спільні (але невеликі) сили військового реагування, спільна розвідка (можливо, на рівні координаційного бюро), можуть стати дійсно реальними проектами та вписати ім'я Макрона до світової історії. Але масштаб цих ініціатив не буде таким, що змінить економічний або фінансовий ландшафт ЄС.

Президент Франції Еммануель Макрон презентував свої революційні пропозиції щодо реформування ЄС і представив свій план реформування європейських інституцій, які, на думку французького лідера, є надто повільними й неефективними. Ці ініціативи стали основою обговорення реформи ЄС, в необхідності якої залишається все менше сумнівів. Пропозиції Президента Франції справді революційні – спільні податки і бюджет, інтеграція в питаннях оборони та освіти. Такі кроки, на думку Е. Макрона, мають зробити єврозону сильнішою і згуртованішою перед зовнішніми викликами й загрозами. Президент Франції також акцентував увагу на тому, що Європейський Союз потребує «культури спільної стратегії», щоб колективно діяти на міжнародній арені. Зараз, коли глобальні трансформації у світі та криза політичних систем посилюють тиск на традиційний устрій в Європі, питання реформування Євросоюзу стало ще актуальнішим аніж будь-коли [3, с. 52 – 58].

Розробка нового плану подальшого функціонування єврозони мала відбутися ще 2017 року, але затягування коаліційних переговорів у Німеччині змусило Президента Франції чекати, доки його союзниця Ангела Меркель не сформує уряд. І ось нарешті, після нетривалої затримки, 2018 року європейські лідери Еммануель Макрон і Ангела Меркель взялися за переформатування ЄС, насамперед – за єврозону.

Для Еммануеля Макрона реформа єврозони – це магістральний напрям його європейської політики, головна роль, яка принесе йому славу, що її так прагне «новий лідер Європи», як його часто називають європейські ЗМІ. Питання єврозони, хоча й найскладніше серед усіх, але найперспективніше для Макрона. Якщо йому вдасться просунути свій

план реформування євро і реалізувати його, це виведе французького лідера з тіні Ангели Меркель, а Франція знову очолить процеси у Європі, посиливши свою політичну вагу в ЄС.

Крім того, реформа єврозони – це не лише про Францію та амбіції її нового Президента, а й про європейський проект загалом. Без реформи єврозони більш комплексна реформа Євросоюзу неможлива, тож якщо Німеччині та Франції не вдасться зробити бодай мінімальні кроки у цьому напрямі, це означатиме політичний кінець ЄС у тому вигляді, в якому ми його знаємо. Як свого часу заявив лідер британських євроскептиків Найджел Фарадж, «Макрон – це, можливо, останній шанс Європейського Союзу». Із цим важко не погодитися, враховуючи те, в якій кризі перебувають традиційні європейські еліти в боротьбі з правим популізмом і різними позасистемними політичними силами.

План Еммануеля Макрона спрямований на посилення фінансового сектора Євросоюзу і переформатування єврозони так, щоб вона була стійкішою до потенційних майбутніх криз, нових викликів і загроз поліцентричного світу XXI століття. Для цього Президент Франції пропонує створити посаду міністра фінансів ЄС, окремий бюджет для єврозони, сформувати Європейський монетарний фонд, збільшити підтримку країн, які переживають фінансову кризу, і посилити банківську співпрацю всередині Євросоюзу.

Німеччина для Е. Макрона – це ключ до внутрішньополітичного і зовнішньополітичного успіху, але інші держави-члени ЄС відверто натякають на те, що Франція намагається сформувати зовнішньополітичний ексклюзивний альянс з Німеччиною, ігноруючи водночас інтереси інших держави. Хоча Макрон особливо й не приховує свого наміру створити дієвий сильний франко-німецький тандем, який би керував усіма процесами всередині Євросоюзу.

Ставки підвищує ще й те, що Франція ініціювала доповнення, розширення та удосконалення Єлисейського

договору з Німеччиною. Вперше цю угоду підписали президент Франції Шарль де Голль і канцлер ФРН Конрад Аденауер 1963 року, заклавши фундамент подальшої двосторонньої співпраці. Символічний і сміливий крок Макрона явно натякає на те, що тепер він вестиме Європу за собою, а якщо буде потреба – то й Німеччину. У цьому зовнішньополітичному і політико-дипломатичному діалозі в обох держав ще є час узгодити свої позиції подальшого стратегічного партнерства [4, с. 36 – 40].

Свої зовнішньополітичні пріоритети Еммануель Макрон чітко визначив і керується ними в своїй політико-дипломатичній діяльності. Зокрема, Президент Франції також наголосив, що під наглядом глави МЗС була створена оперативна група, яка контактуватиме з усіма зацікавленими сторонами щодо міграційного питання і дасть змогу тісно співпрацювати з ЄС та Африканським союзом. Боротьба з терористичною «Ісламською державою» (ІДІЛ) та прийом мігрантів стануть головними напрямками зовнішньої політики Франції в найближчій перспективі. За словами Макрона, головними викликами для французької дипломатії є саме боротьба з терористами ІДІЛ і прийом мігрантів. Але Президент Франції переконаний, що прийняття біженців є людським обов'язком і справою гідності.

Вже практично відразу, як 2017 року прийшов до влади Еммануель Макрон й до сьогодні – французькі інтелектуали, політики й дипломати підбирали і продовжують пошук власних ключів до розуміння та відповіді на питання: що це за непересічна особистість і в чому секрет її успіху?

Французький Президент свідомо обрав так званий юпітеріанський тип правління: усамітнений президент-інтелектуал на вершині задає стратегічні напрями у пишних промовах, залишаючи щоденні труди своєму

відданому прем'єру. Й у внутрішній, і в зовнішній політиці він прагне розірвати коло стагнації й занепаду – змінити не лише Францію, а й Європу, увійшовши до історії державним діячем світового масштабу.

Еммануелю Макрону нерідко справедливо закидають, що серед його ідей і пропозицій не так і багато справжніх інновацій, а деякі з пропонованих рішень висували й частково навіть утілювали його попередники. Однак заслуга Макрона в тому, що він не лише відібрав найбільш життєздатні ідеї та загорнув їх в електорально привабливу обгортку, а й спромігся переконати громадян, що саме він зможе реформувати Францію. Тривога з приводу стрімкої втрати Макроном суспільної підтримки, що прокотилася світовими та українськими ЗМІ в серпні – вересні 2018 року, – передчасна. Вона радше є частиною політико-дипломатичного іміджевого плану, ніж тим, що може його зламати.

Стратегія Макрона дуже проста і навіть самоочевидна: перший період президентства – це максимально швидкі й радикальні реформи, водночас якнайменше зважаючи на негативні реакції та підтримку суспільства; другий – перші сподівані успіхи реформ для повторного переобрання. Тому головне завдання: задати ритм, проявити лідерство й рішучість, уникаючи половинчастих заходів, що в будь-якому разі дратують суспільство, але не приносять бажаних результатів [5].

Зрештою, Макрон не відступає від своєї позиції несхвалення подальшого розширення ЄС, роблячи виняток хіба що для країн Західних Балкан, але після реформування ЄС. Макрон наполягає на необхідності виробити спільний підхід і план дій протягом року – до наступних виборів до Європейського парламенту 2019 року. Реакція держав загалом на ініціативи стримано позитивна.

Варто звернути увагу на те, що для України важливими сигналами є незацікавленість Франції у розвитку східного виміру партнерства (на відміну від південного), негативне ставлення до членства нашої держави, прагнення до зміцнення кордонів ЄС та протекціоністське налаштування в зовнішній торгівлі. Утім, діалог щодо можливих форматів участі України в ініціативах багатшвидкісного оновленого ЄС – якщо він колись таки народиться – міг би стати нашим ключиком до налагодження стосунків із французьким Президентом.

Визнаючи, що роль Франції на міжнародній арені останніми роками підзапала, Макрон замахнувся на зміну парадигми французької зовнішньої політики. Зокрема, він анонсував, що покладе край «неоконсерватизму», який начебто був імпортований до Франції 10 років тому і визначав зовнішню політику Ніколя Саркозі та Франсуа Олланда [6].

Натомість Президент Франції заповідає своєрідне повернення до джерел, визнаючи себе послідовником так званого «голлізму-міттеранізму». Ця доволі умовна концепція, яку активно просуває один із радників президента Юбер Ведрін, посилається на історичні прецеденти позиціонування Франції часів холодної війни. Президенти Де Голль і Міттеран хоча й належали до різних політичних родин і навіть епох, обидва підтримували принцип рівновіддаленості сильної та автономної Франції і від Сполучених Штатів, і від СРСР.

Звісно, окреслення зовнішніх політик і Саркозі, й Олланда як «неоконсервативних» дещо подається спростуванню. Макрон, насамперед, прагне показати

свій «розрив» відразу з двома попередниками. Однак реінкарнація «голлізму-міттеранізму» у макронівській варіації все ж має свої особливості й внутрішню логіку. Підкреслюючи, що масштаб загрози наразі настільки значний, що привид світової війни стає дедалі реалістичнішою гіпотезою, у програмній промові перед Конгресом Макрон визначив, що покликанням Франції в глобальній політиці є розбудова миру.

Головний рецепт Макрона для вирішення світових проблем зводиться до посиленого діалогу між ключовими державами, що спиратиметься на балансування між національними інтересами та універсальними цінностями [7].

Особливим предметом і додатковою роллю для Франції в світовому масштабі є також кліматична політика: французький Президент досі не втрачає надії переконати Дональда Трампа повернутися до Паризької кліматичної угоди.

Нова Франція доби Е. Макрона повинна поставити себе в центр діалогу між націями і вести цей діалог з усіма акторами-гравцями – навіть тими, які не поділяють ні її цілей, ні її цінностей. Цей інституціональний діалог, як переконує Макрон, матиме реалістське підґрунтя: Франція всюди діятиме так, щоб захистити свої інтереси й свою безпеку. Однак водночас, каже французький Президент, діалог буде «вимогливим» і не ігноруватиме порушення прав людини чи міжнародного права [8, р. 166 – 169].

Еммануель Макрон жодним чином не ставить під сумнів членство Франції в НАТО і регулярно

підкреслює вірність союзницьким зобов'язанням. Саме оновлена французька армія, підсилена спільною оборонною політикою Європейського союзу, має обґрунтувати претензії Франції на участь в центрі світового діалогу. Утім, захищаючи більш сильний та згуртований ЄС, Е. Макрон не підтримує подальше його розширення й доволі критично налаштований до країн-членів з Центральної та Східної Європи. Зважаючи на озвучений новий зовнішньополітичний курс, не варто очікувати від Макрона серйозної підтримки щодо власне європейської чи євроатлантичної інтеграції України, скажімо, до Східного патернства.

Близький Схід, Середземномор'я та Африка традиційно залишаються значно пріоритетнішими регіонами, тож завдання зацікавити Францію саме у Центральній і Східній Європі вимагатиме багатьох зусиль, зокрема й спільних ініціатив на регіональному рівні.

Натомість розширення участі Франції у процесах внутрішнього реформування України та подальший розвиток двостороннього виміру економічних відносин можуть зустріти значно більше розуміння й сприятимуть поглибленню українсько-французьких двосторонніх відносин.

Отже, зовнішньополітична стратегія Франції початку XXI століття базується на таких наріжних каменях: збереження і розвиток багатополярного світу, в якому відсутнє домінування одного або тільки двох полюсів; розширення гуманізації та інституціоналізації процесів глобалізації з подоланням його «вестернізації»; досягнення історичної місії Франції як захисника базових прав людини і народів, демократії, а також міжнародного права.

Інтерес Франції до України стимулюється пріоритетним напрямом міжнародної діяльності Парижа, метою якого є розвиток західноєвропейського полюсу сили як альтернативи американському, японському і китайському. Фактично його реалізація знаходиться в рамках ідеї

європейської інтеграції, розвитку ЄС, одним з локомотивів якого є Франція.

Франція робить акцент на тому, що відносини зі східними сусідами є пріоритетними для всього Європейського Союзу, що передбачає з урахуванням ризиків і загроз вироблення спільного бачення їхнього розвитку.

За нашим спостереженням, в більшості національних стратегічних документів Франції помітна традиція відсутності згадок про конкретні держави або всі акценти стосуються країн ЄС. Тому основні питання ідентифікації позиції Франції стосовно конкретних країн найчастіше винесені на наднаціональний рівень представництва. Отже, більшість позицій Франції стосовно України знаходяться в межах документів, які приймаються в інституційних рамках ЄС, його стратегічних документів і політик, а також міжнародних організацій, в яких країни беруть участь.

Бурхлива діяльність молодого Президента П'ятої республіки Еммануеля Макрона протягом 2017 – 2018 років на міжнародній арені не залишається безрезультатною: підходи Парижа до багатьох кризових ситуацій (Сирія, Лівія, ізраїльсько-палестинський конфлікт, контроль над потоками біженців і мігрантів через Середземне море і т.д.) помітно еволюціонували в бік пошуків компромісних рішень. Е. Макрон є прихильником особистої дипломатії.

Вячеслав Ціватий,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

член Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Список використаних джерел:

- Macron Emmanuel. *Révolution. C'est notre combat pour la France.* – Ho-édition, Paris, 2016. – 267p.
- Ціватий В.Г., Громико О.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття (інституційний контекст) / В.Г. Ціватий, О.А. Громико // *Зовнішні справи.* – 2014. – № 08. – 26 – 29.
- Шадурський В.Г. Беларусь – Франция: поиск путей сотрудничества: (к 10-летию установления дипломат. отношений) / В.Г. Шадурський // *Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений.* – 2002. – № 1. – С. 52 – 58.
- Ціватий В.Г., Чекаленко Л.Д. Історичні, концептуальні та інституційні особливості національної безпеки Франції: політико-дипломатичний вимір / В.Г. Ціватий, Л.Д. Чекаленко // *Зовнішні справи.* – 2015. – № 2. – С. 36 – 40.
- France under president Emmanuel Macron: at the starting point / M. Klinova, A. Kudriavtsev, Yu. Rubinskiy, P. Timofeev, eds. – М., IMEMO, 2018. – 206 p.
- Discours d'Emmanuel Macron à la semaine des ambassadeurs de France, 29 août 2017. URL: <https://www.voltairenet.org/article197666.html> (16.10.2018).
- Bonnefous B. Le néophyte Macron fait un sans-faute sur la scène internationale // *Le Monde.* 28.05.2017. URL: http://www.lemonde.fr/international/article/2017/05/28/le-neophyte-macron-fait-un-sans-faute-sur-lascene-internationale_5134971_3210.html (19.10.2018).
- Fulda Anna. *Emmanuel Macron, un jeune homme si parfait (Broché).* – P., 2018. – 173p.

ПОСТМОДЕРНИЙ ПОПУЛІЗМ В ІТАЛІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

(у контексті виборів до Європарламенту-2019)

Зростання популістської підтримки є причиною справжніх політичних та соціальних криз у країнах-членах Європейського Союзу. Проявом цього стали Brexit у Великій Британії, політика В. Орбана в Угорщині, вибори у Швеції та, звісно, в Італії.

Розвиток популізму в Європі пов'язаний із певними політичними обставинами та національним контекстом, а також зі структурними перетвореннями держав ЄС після економічної кризи 2008 року. Це і вплинуло на характерні особливості цього явища на національному рівні, сприяючи або, навпаки, перешкоджаючи його проникненню на усі рівні прийняття рішень у країні.

Проте існує одна тенденція, характерна для усіх країн, де відбуваються вибори, а, точніше, перетворення виборів на «ярмарку популістів». Окрім популістичної трансформації відомих політичних партій, з'являються й нові, які закликають громадян до протестного волевиявлення, що найяскравіше спостерігається в Італії.

Італія, ЄС та популізм XXI століття

Починаючи з 1980-х років, західноєвропейські демократії відзначали зростання кількості популістських рухів і партій. Хоча популізм поширився всією Європою, цей феномен у деяких країнах має унікальні виміри. За таких обставин особливої уваги заслуговує прояв популізму в Італійській Республіці.

Популізм досліджувала велика кількість науковців, на думку яких, взаємозв'язок популізму і націоналізму сприяє поширенню

Summary

This publication presents the second of the series of author's reflections and analysis about the future of Italy and the EU shaped by populist and anti-establishment political parties.

Since the beginning of the 90s of the XX century, the right populism is successfully transforming the Italian Republic. In particular, it becomes more than relevant in 2018, when a populist and Eurosceptic government coalition came to power in Italy. This article analyzes the phenomenon of right-wing populism, its variations and implications.

The purpose of this publication is a comprehensive estimation of modern political changes that shape Italy after the 'yellow-green' coalition came to power in 2018 and made its first steps in its first 100 days of running the country. In particular, the article is based on a study of the reasons that led to the success for the Eurosceptic League and the antiestablishment "5 Stars Movement" over the past two years. The period is chosen to demonstrate the transformational changes in the Italian political landscape related to the referendum in December 2016 decision.

The article is divided into two parts. The first analyzes the understanding of the term "populism" and "postmodern populism" via the use of Italian-language and English-language sources that haven't been taken into consideration by my previous articles and researches. In particular, the article presents the dimensions of Italian populism in accordance to one of the classifications presented by Italian scholar.

The second part presents views on the future of the European Union in the context of preparing for the European Parliament elections in 2019. It reveals the challenges of Italian internal affairs that will have implications on the Italian Republic's upcoming future.

The articles still ends up with the rhetoric conclusions. It's still not clear how the waves of populism and Euroscepticism will transform the landscape of Italy and EU as a whole.

Keywords: Italy, Italian Republic, populism, Euroscepticism, EU, European Parliament, elections 2019

Анотація

З початку 90-х років XX ст. правий популізм успішно трансформує Італійську Республіку. Особливої актуальності цей процес набуває 2018 року, коли у владі сформувалася популістична та євроскептична урядова коаліція. У цій статті проаналізовано феномен правого популізму, його взаємозв'язок із євроскептицизмом. Поданий матеріал досліджує причини успіху євроскептичної «Ліги» та антисистемного «Руху 5 зірок» протягом останніх двох років, коли в Італійській Республіці відбулися трансформаційні зміни, пов'язані із проведенням референдуму у грудні 2016 року. Стаття поділена на дві частини. У першій проаналізовано розуміння термінів «популізм» та «постмодерний популізм» завдяки використанню італомовних та англійських джерел. У другій частині подані думки щодо майбутнього Європейського Союзу у контексті підготовки виборів до Європейського парламенту 2019 року.

Ключові слова: ЄС, Італія, популізм, євроскептицизм, «Ліга», «Рух 5 зірок».

популістичної ідеології – особливо у зв'язку з питаннями включення/виключення людини до/з громади або ж утвердження національного суверенітету стосовно наднаціонального ЄС. Саме цим можна пояснити поширення ідей «Руху 5 зірок», а особливо «Ліги», в італійському суспільстві до національних виборів та під час підготовки до регіонального волевиявлення упродовж 2017 та 2018 років.

Водночас популізм в Італії взаємопов'язаний з євроскептичними настроями громадян, що особливо яскраво проявилось під час голосування італійців у березні 2018 року, спрямованого проти вимог ЄС скоротити великий державний борг і зменшити соціальні програми для громадян.

Італійський дослідник Р. Біорчіо спробував визначити такі виміри популізму Італії:

а) *ідеологія*: поширення гасел популістських рухів не становить певну або ж точну політичну ідеологію, але формує видиму матрицю для різних типів політичних та ідеологічних пропозицій, що використовують як прибічники «правих», так і «лівих» політичних партій;

б) *персоналізована риторика*: вона застосовується окремими популістами та часто пропонується у ЗМІ представниками так званих класичних політичних партій, які «заграють» із громадянами, нав'язуючи уявлення про соціальні зрушення в суспільстві;

в) *популістичні політичні утворення*, а саме: окремі партії або партійні групи, які ретранслюють центральну ідею популістських рухів та використовують відредаговану компіляцію фактів і провідних ідеологічних тез із різних історичних періодів та географічних контекстів.

Викладені виміри популізму проявляються, по-перше, через риторику про соціальне благополуччя громадян. Крім того, саме популістичні лідери Італії (разом із Австрією, Угорщиною та ін.) критикують безпосередньо Європейський Союз і визначають цю наднаціональну інституцію як причину національних викликів, пов'язаних із економічною та міграційною кризами.

Наступна риторика популістів формується навколо тверджень про нездатність класичних політиків подолати зовнішні виклики ЄС, що також впливає на буття громадян на національному рівні. І тут перевагу отримують популісти, оскільки через своїх харизматичних представників пояснюють виборцям, які зміни для них необхідні. Прояви тероризму в країнах ЄС, зокрема в Італії, сколихнули хвилю обурення серед італійських виборців та незадоволення діючими європейськими політичними лідерами. У такій ситуації підготовка майбутніх виборів до Європейського парламенту посилює безпекову складову із міграційним присмаком. Так, в Італії, зокрема, партія «Ліга», що відійшла від риторики від'єднання північних регіонів Італії, представила Маттео Сальвіні як політика, здатного змінити ситуацію та подолати наслідки міграційної кризи в Італії та й у самому ЄС. Міграційні виклики стають лейтмотивом для риторики «правих» популістів, а політика «затягнутого» пасака підтримується популістами «лівих» поглядів.

Оскільки популісти досягають успіху там, де існує провал політичних еліт, то Італія у цьому сенсі стає одним із «популістичних» чемпіонів.

Одними з причин привабливості популізму в країнах ЄС є зростаюча недовіра виборців до політиків і запит на «нові обличчя», оскільки «старі» не здатні змінити побутове життя на краще. Через те, що соціальні ліфти в політиці надзвичайно жорсткі та закриті, європейські виборці вважають, що спрацьовує підхід, запропонований іще Маргарет Тетчер – TINA (ThereIsNoOtherAlternative – «Не існує іншої альтернативи»).

2018-й рік став багатим на публікації та монографії, присвячені саме персоналізованій риториці італійських популістів. Одна з найновіших розвідок італійських науковців Е. Діадо та Ф. Нілья досліджує вплив популізму на сучасну зовнішню політику Італійської Республіки. Зокрема, автори вивчають методи роботи з виборчою аудиторією класичного та незмінного

Маттео Сальвіні, лідер «Ліги Ломбардії»

Луїджі ді Майо, лідер «Руху 5 зірок»

Сільвіо Берлусконі, засновник партії «Вперед, Італіє!»

італійського політика Сільвіо Берлусконі та перспективи реалізації його амбітних планів – повернутися до влади під час виборів до Європейського парламенту 2019 року. Зі свого боку, про риторику Маттео Сальвіні йдеться у новому дослідженні А. Франці та А. Мадрон, яке фокусує читача на аспектах комунікації з італійцями самого очільника «Ліги» за допомогою соціальних медіа.

Саме тому дехто із італійських дослідників застосовує термін «постмодерний популізм», що означає риторику тих популістичних лідерів, які комунікують онлайн зі своєю аудиторією та впевнено підвищують її інтерес до виключно цієї політичної партії, залучаючи до дискусії різні верстви населення.

Тож в Італії матеріалізуються найнеочікуваніші політичні сценарії, які проявилися під час виборчого процесу та під час формування коаліційного «жовто-зеленого» антисистемного та євроскептичного уряду.

«Жовто-зелений» гамбіт по-італійськи

Загалом явище популізму не є новим для Італії, адже у різних своїх формах воно повторюється упродовж усього XX століття. З трансформацією італійського політичного устрою, що супроводжувалося розпуском італійської комуністичної та християнсько-демократичної партій, Італія й досі творить нову політичну систему Другої Республіки (з 1992 року). Водночас регіональний популістичний рух «Ліга Ломбардії», що пізніше став відомим як «Ліга Півночі», а також засновник «Вперед, Італіє!» Сільвіо Берлусконі стали головними популістичними гравцями італійського політичного ландшафту в контексті розпаду двох повоєнних політичних партій. Проте нової актуалізації популізм набуває на початку XXI ст., однією з причин чого стала амбітна мета прийти до влади 2018 року очільників «Ліги» Маттео Сальвіні та «Руху 5 зірок» Луїджі ді Майо.

Неспромога італійських лівоцентристів подолати внутрішньопартійну кризу суттєво знизили рівень

довіри італійських громадян до їхніх урядів та проголошених ними курсів.

Правляча партія колишнього прем'єра Ренці намагалася подолати цю кризу шляхом партійного ребрендингу, але на італійського виборця це мало незначний вплив. Партія намагалася закликати виборців до подальшої підтримки, але через неподолану прірву в комунікації виборці залишилися дезорієнтованими, що успішно використали «праві» партії.

Антисистемний популізм «Руху 5 зірок» спочатку формувався на риториці обурення нездатності вирішити проблеми охорони місцевого навколишнього середовища та надання соціальних послуг певним категоріям громадян. Проте така стратегія змінилася на загальноіталійський контекст, коли критикувалися й пропонувалися ідеї, які стосувалися зовнішньої політики та безпеки Італії. Зауважимо, що типовими для цієї популістської стратегії стала кристалізація протиставлення «наших дій» щодо дій «інших».

Важливо зазначити, що питання зовнішньої політики та політики безпеки не привертати уваги популістських партій країн ЄС до 2014 року. Проте це не стосується популістичної риторики Італії. Економічна та міграційна кризи, що поглинули Європу, починаючи з 2011 року, поєднали виклики внутрішньої та зовнішньої політик, надавши італійським популістам додаткове джерело для критики. Участь у виборах на національному та європейському рівнях також зобов'язувало всі італійські партії розширити свої політичні плани, щоб дати відповіді на ці зовнішньополітичні проблеми.

Одним із перших популістичних представників ще у 90-х роках XX ст., який зрозумів важливість зовнішньополітичної риторики, став Сільвіо Берлусконі. 2008 року до когорти критиків зовнішньої політики Італії з притаманною їй «шпагатною» дипломатією поміж США, ЄС та Росією долучилися представники «Ліги» та «Руху 5 зірок». Роки жорсткої економічної кризи та режиму «затягнутого паса» у період з 2009 до 2012 року сприяли тому, що популізм та євроскептицизм

невпинно почали перемагати регіон за регіоном в Італії під час місцевих волевиявлень. Ключовим у цьому зв'язку моментом стали європейські парламентські вибори 2014 року та італійське «протестне» голосування на референдумі 4 грудня 2016 року. Відповідно, євроскептицизм став загальною тенденцією, що поширилася через виникнення нового виміру політичної конкуренції в Італії та ЄС.

Навіть 2018 року італійські політики та вчені поляризуються навколо двох подальших напрямків розвитку Європейського Союзу, зокрема шляхом більш глибокої інтеграції чи, навпаки, розпаду або послаблення існуючих зв'язків між державами-членами ЄС у певних сферах. Колишній прем'єр-міністр Італії Паоло Джентілоні, говорячи про важливість подальшої європейської інтеграції, зазначав, що майбутнє Європи залежить від здатності її членів відновити взаємодію та бажання подолати євроскептичні розчарування.

Вимір поєднання «націоналізму» та популізму для Італії стає характерною рисою. Еволюційні зміни в риторичі політичних партій, що призвели до приходу несистемних рухів, все більше виступають за ідею поступового послаблення відносин із офіційним Брюсселем.

Одним із останніх проявів загострення відносин між Італією та ЄС стали дебати щодо дефіциту бюджету країн-членів ЄС. За такої обставини «жовто-зелений» уряд прагне збільшити втричі дефіцит бюджету й у такий спосіб порушити фінансові правила Європейського Союзу. «Уряд гордості», як визначив його Маттео Сальвіні, вперше намагається ігнорувати рекомендації Європейського центрального банку. Відповідно, на кшталт риторики Віктора Орбана в Угорщині, популісти Італії продовжують критикувати ЄС, щоб виправдати політичну та інституційну слабкість існуючої системи в Італії. Загалом італійські популісти використовуватимуть відомі обіцянки щодо скорочення податків і частки міграційних потоків як найбільш чутливу тематику для посилення всенародної довіри та підтримки.

За таких обставин необхідно зазначити, що саме зовнішньополітична риторика відносно кроків ЄС найбільш вдало застосовується міністром внутрішніх справ та лідером політичної партії «Ліга» Маттео Сальвіні. Амбітний план зменшення мігрантів та перекриття для них шляху морем і суходолом стає доволі реалістичним. Проте середньостатистичний італієць навряд чи замислюється, що подолати міграційні виклики

2018 року було можливо лише при скоординованій політиці та поступових кроках, зроблених ще 2015 року.

Програмні заяви Сальвіні щодо майбутніх виборів до Європейського парламенту мають конкретну ціль: подвоїти присутність своїх представників у законодавчому органі ЄС. І, якщо це стане реальністю, така операція буде справжнім ударом для цінностей самого Європейського Союзу. Дуже вірогідно, що після виборів 2019 року відбудеться суттєве переформатування самого складу Європейського парламенту. Звісно ж, провідну роль тут відіграватимуть популістичні сили, що матимуть на меті діалогівання з іншими провідними партіями ЄС.

Замість висновку

Відродження популярності популістичного правоцентристського руху на регіональному та загальноіталійському рівнях знову засвідчує його невинну політичну й соціальну вагу. Довгий шлях Італії, пройдений для подолання наслідків економічної кризи, позначився на пріоритетах її виборців. Крім того, виснаження від подолання міграційного виклику стало ключовим для зміни політичних настроїв італійських громадян. Міжурядові конфлікти та суперечки показали нездатність італійських політиків вирішувати найважливіші проблеми не лише на національному, а й на загальноєвропейському рівні. Відповідно, популізм і досі здатний приваблювати розчарованих виборців і навіть тих, хто ставиться негативно до таких рухів.

Персоналізація популістичних заяв стала найзагальнішим трендом для Італії. Отже, «постмодерний» популізм повністю віртуалізується. Цілком ймовірно, що 2019 року перед традиційними італійськими партіями із європейськими цінностями також постане виклик самій сутності їхнього існування через зростання правих і популістичних сил.

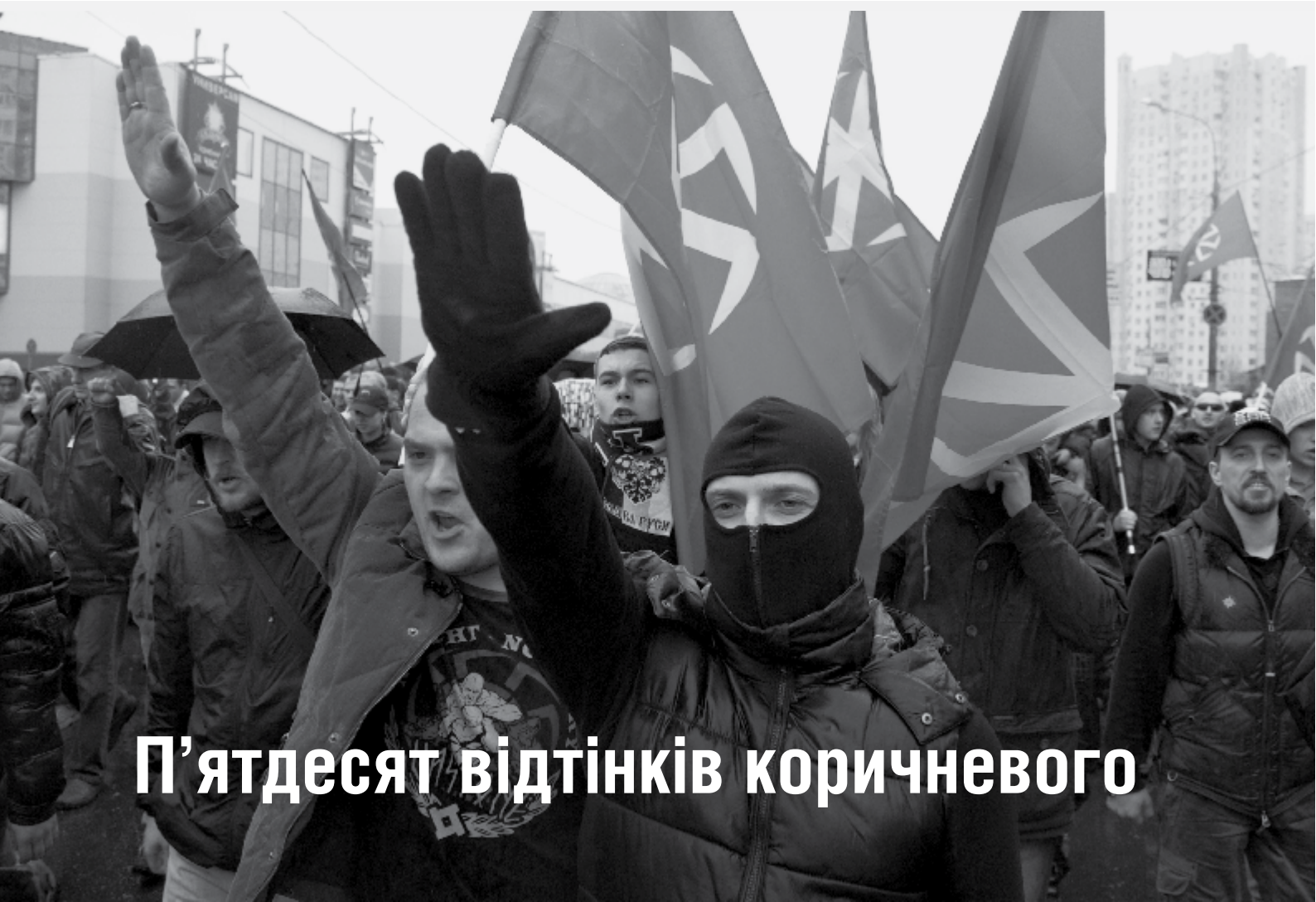
Вікторія Вдовиченко,

кандидат історичних наук, доцент,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Список використаних джерел:

- Бурдяк В., Макар І. Популізм – складова українських політичних партій // *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* – Вип. 10, 2012. – С. 130–138.
- Мацієвський Ю., Кашинський О. Витоки популізму у Центрально-Східній Європі // *Ідеологія та політика.* № 2(8), 2017. – С. 15–37.
- Populism on the Rise: Democracies under challenge? (2016).ed. by Martinelli A. 121 p.
- Romano B. Italy's Euroscepticism: a Case of Victimhood and a Tale of Missed Opportunity. Policy Brief, March, 8, 2018. Jacques Delors Institute. P. 2–3.
- Antonelli, Fr., Giobbi, L., Rosato, V. (2016). *L'Europa del dissenso. Teorie analisisociopolitiche.* Milano, Franco Angeli, 198 p.
- Giuraudi, G. (2018) Populism: What Is and Why We Need A Multidimensional Approach to Understand it. *European Scientific Journal March 2018 edition Vol.14, No.8.*pp.16–29.
- Diado E., Niglia F. (2018) Berlusconi 'The Diplomat': Populism and Foreign Policy in Italy: *Populism and Foreign Policy in Italy.* 226 p.

П'ятдесят відтінків коричневого

Після служби Послом у семи країнах Близького Сходу та Південної Азії і на різних напрямках у центральному апараті МЗС України (зокрема російському) я приєднався до своїх колег із Української асоціації зовнішньої політики. Працюючи в Асоціації, нещодавно я, так би мовити, випадково знову відкрив книгу російського автора О. Дугіна «Основи геополітики» — і раптом згадалися давно забуті події, виникли, як мені здалось, цікаві асоціації

Знайомтеся: Дугін

Автор цієї книги — Олександр Гелійович Дугін, з під пера якого на сьогодні вийшли друком десятки публікацій з геополітики, езотерики, конспірології, філософії, політології тощо. За три десятиліття активної громадської та творчої діяльності він став добре відомим і в Росії, і за кордоном своїми праворадикальними, неоімперськими та фашистським поглядами. Знають його і в Україні. Для тих же, хто не знайомий із цією особистістю, зауважу, що життєвий шлях його був непростий і звивистий, включав самоосвіту, навчання і захист дисертацій у провінційних південноросійських навчальних закладах, активні контакти з відомими російськими праворадикальними, екстремістськими та ультранационалістичними організаціями та їхніми лідерами (зокрема Е. Лімоновим), редагування журналів, альманахів, керівництво видавництвом, лекторську і журналістську діяльність, зокрема на радіо, телебаченні тощо.

Тривалий час у Росії О. Дугіна недооцінювали, а дехто навіть сприймав як блазня (саме так його характеризували, зокрема, співробітники Посольства РФ в Україні, з якими я обговорював феномен Дугіна 2008 року). Однак, незважаючи на це, кар'єра О. Дугіна неухильно йшла вгору. За даними різних джерел, з 1998 року він був радником Голови Державної Думи РФ Г. Селезньова, а з 1999 року — головою секції «Центр геополітичних експертиз» Експертно-консультативної ради з проблем національної безпеки при Голові ДД РФ.

Водночас з 2001 року він активно займався т.зв. «Неоевразійським проектом», досяг успіху в цьому, заснувавши Міжнародний праворадикальний фашистський євразійський рух, який у листопаді 2003 року сам і очолив.

Однак це не завадило його академічній кар'єрі — у вересні 2008 року О. Дугін стає професором МДУ імені М. В. Ломоносова, директором Центру консервативних досліджень при факультеті соціології, а з вересня 2009

року – в.о. завідувача кафедри соціології міжнародних відносин у тому ж університеті.

Крім того, у березні 2012 року О. Дугіна вводять до складу Експертної ради при голові Держдуми Росії С.С. Нарішкіні. Деякі політологи вважають О. Дугіна довіреним радником Кремля.

Однак влітку 2014 вибухнув скандал: на вимогу більше ніж дві тисячі працівників університету професор О. Дугін був звільнений із МДУ, оскільки його публічна діяльність була визнана «несумісною з посадою в системі державної освіти, що завдає шкоди образу російської науки і статусу МДУ ім. Ломоносова». Справа в тому, що 6 травня 2014 року в інтерв'ю агентству Anna-News О. Дугін стверджував, що українців потрібно «...вбивати, вбивати, вбивати. Більше розмов ніяких не має бути. Як професор я так вважаю». Неоевразієць О. Дугін писав свою книгу «Основы геополитики» ще всередині 90-х, коли В. Путіна як очільника РФ ще не було в проекті, а до вторгнення Росії в Україну залишалося цілих 17 років. Проте вже тоді існувала детальна дорожня карта знищення Росією України як держави, її переформатування, поділу і перепідпорядкування Москві!

Та чи були погляди О. Дугіна унікальними для тогочасної Росії? Аби це з'ясувати, достатньо вивчити титульну сторінку його книги. В анотації книга позиціонується як навчальний посібник, в якому вперше була сформульована геополітична доктрина Росії. Третє видання «Основ геополитики» було надруковано тиражем п'ять тисяч примірників, тобто загальний наклад із урахуванням ще двох видань із 1997 року склав, мабуть, не менше ніж 15 тис. – чимало як для навчального посібника. Якщо така книга за два роки була видана тричі, то, вочевидь, на неї був соціальний попит.

Цільова аудиторія включала, як видно з анотації, всіх, хто ухвалює рішення в найважливіших сферах російського політичного життя, – політиків, підприємців, економістів, банкірів, дипломатів, аналітиків, політологів тощо. Той факт, що видання було профінансоване ЗАТ «Русское золото», свідчив про те, що ідеї, викладені в книзі, вже тоді були близькі російському великому бізнесу.

Але ще промовистішим було те, що науковим консультантом видання був не який-небудь професор або доцент пересічного цивільного вишу, а викладач кафедри стратегії Військової Академії Генштабу Збройних сил РФ генерал-лейтенант М.П. Клокотов! Тобто можна було безспідставно припустити, що зацікавленою стороною у виданні та розповсюдженні книги, яка містить такі специфічні ідеї, був і російський генералітет.

«Русский мир»

Наріжним каменем сучасної неоевразійської концепції є проект під назвою «Русский мир». Це поняття не нове, але протягом часу його зміст та актуальність варіювалися. Чергове підвищення теоретичного інтересу до нього спостерігалось на початку 90-х років минулого століття (П. Щедровицький, С. Островський, Г. Павловський, В. Тішков, О. Батанова, В. Ніконов та ін.).

Належність до «русского мира» тлумачиться усе більш розширено, а критерії, необхідні для

приєднання до нього, дедалі спрощуються. Сьогодні, щоб належати до «русского мира», вже достатньо лише володіти російською мовою або, як вважають ієрархи РПЦ МП, просто бути православним.

Своїми роботами О. Дугін також зробив внесок до створення теоретичного фундаменту «русского мира». Йдеться, насамперед, про досить небезпечну ідею винятковості росіян, які, за О. Дугіним, несуть решті світу якусь унікальну месіанську цивілізаційну звітку.

Щодо месіанської універсальної звістки, яку Росія нібито несе іншим народам, російський філософ і публіцист В.В. Розанов висловлювався вельми скептично: «В Росії немає жодного здорового і цінного зерна. Росії, власне, немає – вона тільки уявляється. Це – жажливий фантом, жажливий кошмар, який давить душу всіх освічених людей».

Православна Московія почала виступати як головний ідеологічний, цивілізаційний супротивник Європи у XVI ст. Тоді вона ще сплачувала данину Орді та й сама фактично була Ордою, або Татарією. А в Європі відбувалося Відродження, якого Московія, на жаль, ніколи не знала і не розуміла, а тому й ненавиділа його носіїв: невігластво, замішане на задрощах, – дуже небезпечний коктейль. І вихвалитися перед Заходом, а тим більше протиставити йому щось реально цінне у цивілізаційному плані Москва ні тоді, ні пізніше не спромоглася.

Видатний російський мислитель П.Я. Чаадаєв блискуче зауважив у своєму першому філософському листі: «Одна з найсумніших рис нашої своєрідної цивілізації полягає у тому, що ми лише відкриваємо істини, які вже давно стали загальновідомими в інших місцях і навіть серед народів, які багато в чому

значно відстали від нас. Це відбувається тому, що ми ніколи не йшли пліч-о-пліч з іншими народами, ми не належимо до жодного з великих сімейств людського роду, ми не належимо ні до Заходу, ні до Сходу і у нас немає традицій ні того, ні іншого. Оскільки ми перебуваємо, так би мовити, поза часом, нас не торкнулося всесвітнє виховання людського роду». Як відомо, тривалий час через вільнодумство Петрові Яковичу було заборонено публікуватися.

Коли я писав цей текст у середині вересня 2015 року, мене здивувало, що Росія на той час ще не почала використовувати для обґрунтування доправлення російських військ в Сирію тезу приналежності цієї країни до «руського мира». Адже Сирія й насправді є частиною Святої Землі і колискою православ'я. До того ж, московські шанувальники старовини повинні пам'ятати, що саме тут, у Сирії та Фінікії, ймовірно «спочатку жили слов'яни», про що, посилаючись на Діодора Сицилійського та інших стародавніх авторів, свідчить російський історик В. Татішев. Виходячи зі всього наведеного, за логікою Кремля, Сирія також могла б вважатися частиною «руського мира» і, отже, підлягає «захисту».

Але менш ніж через тиждень підстави для мого здивування зникли. Після перших же бомбардувань російськими ВКС сирійських повстанців, у Росії стала набирати обертів справжня істерія – трендом почало ставати гасло: «Війна за Сирію – Священна Війна Росії!»

Вже 30 вересня 2015 року в мережі з'явилися переможні волення блогерів і тролів про те, що «Дамаск — наш!», що у Росії там є свої інтереси, а Рада Федерації знову підтримала звернення В. Путіна щодо застосування збройних сил за межами РФ.

Наступного ж дня на пропагандистському ТВ-каналі «Россия-24» директор російського Центру вивчення країн Близького Сходу та Центральної Азії Семен Багдасаров оголосив, що, як виявляється, на території Сирії знаходяться «сакральні» для росіян місця: «Це наша земля. Саме звідти прийшла до нас цивілізація. З Антіохії прийшли перші монахи, священнослужителі – це були сирійці на Русі. Якби не було Сирії, не було б Росії. Це наші святі місця!».

Плани на Україну

Керуючись ідеями цивілізаційного експансіонізму і загально-планетарними претензіями «руського мира», неоевразієць О. Дугін накинув пильним оком на Україну. Обґрунтовуючи необхідність війни з Україною ще в середині 90-х років минулого сторіччя, він висуває тезу про те, що *Україна як держава не має ніякого геополітичного сенсу*. Він відмовляє Україні в географічній унікальності, в етнічній винятковості та, взагалі, в існуванні у неї якоїсь особливої культури універсального значення. Для автора існування України в нинішніх кордонах і з нинішнім статусом суверенної держави тотожне нанесенню жакливого удару по

геополітичній безпеці Росії – рівнозначне вторгненню на її територію! Через це Україна як самостійна держава з якимись територіальними амбіціями становить, на його думку, величезну небезпеку для всієї Євразії, й без розв'язання української проблеми говорити про континентальну геополітику безглуздо, а суверенітет України – настільки негативне для російської геополітики явище, що, по суті, легко може спровокувати збройний конфлікт. Тому Москва, вважає О. Дугін, повинна активно включатися у переоблаштування українського простору.

Крим

Насамперед, О. Дугін декларує, що без чорноморського узбережжя від Ізмаїла до Керчі Росія отримуватиме настільки протяжну прибережну смугу, реально контрольовану невідомо ким, що її існування як нормальної і самостійної держави ставиться під сумнів, а поява на цих землях нового геополітичного суб'єкта (України), який, до того ж, прагне вступити до Північно-Атлантичного союзу, є абсолютно аномалією. Тому, як вважає автор, Москва повинна мати тотальний і нічим не обмежений контроль над чорноморським узбережжям *від українських до абхазьких територій*.

На думку О. Дугіна, залишати Крим суверенній Україні було неможливо, оскільки це створювало пряму загрозу геополітичній безпеці Росії і породжувало етнічну напруженість у самому Криму. Проте, враховуючи міркування економічного характеру та етнічний склад Криму, Дугін вважав, що півострів потрібно не анексувати, а надати йому особливого статусу і забезпечити максимальну автономію під стратегічним контролем Москви з урахуванням соціально-економічних інтересів України та етнокультурних вимог кримських татар. Він вважав, що пряме приєднання Криму до Росії викличе вкрай негативну реакцію «малоросійського населення» і створить серйозні проблеми інтеграції цього півострова до російської системи через українські території.

Як показало життя, ці міркування фашиста О. Дугіна виявилися для Кремля недостатньо радикальними.

Схід та інші регіони

Відзначаючи, що Україна є гігантським територіальним утворенням, яке перевищує за обсягом багато великих європейських держав, О. Дугін наполягає на необхідності її геополітичної фрагментації. Геополітичні домагання О. Дугіна поширюються й на східні та центральні області України. Все, що лежить на схід від Дніпра – від Чернігова до Азовського моря – є територією, заселеною з переважанням «великоруського» етносу та православного «малоросійського» населення, близького до Росії культурно, історично, етнічно, релігійно. Ця прекрасно освоєна, технічно розвинена область цілком може, на його

думку, стати самостійним геополітичним регіоном із широкою автономією, але в безумовному і найміцнішому союзі з Москвою.

Центральна частина України від Чернігова до Одеси, куди входить і Київ, відповідно до тверджень О. Дугіна, складає іншу закінчену область, де етнічно домінує малоросійський етнос і мова, але переважаючою конфесією є православ'я. Ця православна частина України через спорідненість зі східною Україною, на думку автора, також входить до євразійського геополітичного простору і повинна безумовно контролюватися Москвою. Однак, навіть у своїх найсміливіших мріях, О. Дугін не міг і припустити, що В. Путін піде іншим, набагато радикальнішим шляхом, спробувавши відколоти від України відразу вісім найрозвиненіших областей південного сходу і створити з них нове державне утворення – «Новоросію».

Братська підлота

Згадані вище події переконливо демонструють, що в основі як зовнішньої, так і внутрішньої політики Московії, Російській імперії, СРСР і сучасної Росії лежить брехня в різноманітних видах і формах.

На початку XIX ст. маркіз Астольф де Кюстін, який добре знав Росію, писав: «Уряд у Росії живе тільки брехнею, бо і тиран, і раб страхаються правди. Тому, хто мав нещастя народитися в цій країні, залишається шукати розраду тільки в гордовитих мріях про світове панування. Брехати тут означає охороняти владу, говорити правду — руйнувати її. Росіяни можуть на мить стати переможцями у сфері грубої сили, але не можуть стати переможцями в області думки. А народ, не здатний нічому навчити підкорені народи, невдовго залишається найсильнішим». Нинішня агресія Росії стала для більшості українців повною несподіванкою. Разом із тим, беручи до уваги все те горе та страшні біди, які Москва завдала Україні за більше ніж три минулих століття, здається абсолютно неймовірним, що історична пам'ять нашого народу могла виявитися такою короткою.

Україна, поневолена Росією шляхом зради та обману, століттями служила їй найбагатшим джерелом різноманітних ресурсів. Насамперед, слід пам'ятати, що Україна, яка на відміну від Московії значною мірою піддавалася впливу благодійних європейських віянь, стала для неї постачальником інтелектуальних кадрів, що сприяли становленню російської державності, розвитку культури та економіки. Крім того, Україна служила для Московії, а потім для Росії та СРСР, невичерпним резервуаром робочої сили, гарматного м'яса, продовольства і природних багатств.

Але цього виявилось замало. Росії треба було навіки фізично стерти «братську» українську націю з поверхні землі, аби знищити живий приклад інакомислення, яким була і досі залишається для неї Україна. Для цього український народ планомірно і цинічно викошували війнами, голодоморами, депортаціями, а для того, щоб в історії не залишилося й згадки про Україну

та українців, про їхню культуру та мову, здійснювали найжорстокіший лінгвоцид – викорінення української мови, фактично стирання історичної пам'яті української нації, а також цілеспрямоване знищення кращих носіїв цієї мови і культури – українських поетів, письменників, діячів культури, науки і т.д.

За історичними мірками все це відбувалося зовсім недавно, і українцям слід було б краще пам'ятати про це і завжди бути готовими до «братньої підлоти» з боку Росії. Сьогоднішня агресія Росії мало чим відрізняється від її інших ворожих проявів минулого – хіба що сучаснішими методами і витонченістю брехні. Мета ж залишається колишньою: знищення нашого дому.

Путін – влада – народ

Коли В. Путін почав новий перерозподіл світу, багато коментаторів і навіть очільників держав сумнівалися в тому, що психічно нормальна людина може так вчинити – інші ж (як, наприклад, А. Меркель) висловлювали припущення про те, що Президент Росії живе в якійсь іншій реальності.

Щодо першого не може нічого сказати, але те, що Президент Російської Федерації Володимир Володимирович Путін, який очолює Росію з 2000 року, існує в абсолютно особливій, унікальній реальності, думаю, сумніву не викликає.

Чому? Відповідь була сформульована ще у XIX столітті: «Влада розбещує, а абсолютна влада розбещує абсолютно. Великі люди – майже завжди люди погані» (англ.: «Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely. Great men are almost always bad men») – лорд Актон (1834 – 1902 роки).

За досить короткий історичний період В. Путін, керуючи Росією, зумів акумулювати не лише практично необмежені одноосібну владу та особисті статки, створивши химерний режим із рисами тоталітаризму та авторитаризму. Тепер цьому правителю країни з 140-мільйонним населенням, найбільшою у світі територією, величезною армією з ядерною зброєю і слухняним репресивним апаратом ні в чому немає відмови у його вотчині.

Але через деякий час влада, гроші та всеохоплююче вшанування стали буденністю. Почали турбувати фантомні болі – втрачена велич колишньої великої імперії.

У такій країні та при такій владі навряд чи хто-небудь наважиться В. Путіну порадити те, що хоч трохи не відповідало б його очікуванням. Тому його рішення залежать тільки від нього самого, і прогнозувати їх – справа невдячна, якщо не безглузда. Тому потрібно завжди готуватися до найгіршого.

Петро Чадаєв

При всій необмеженій свободі вибору у президента, тим не менш, залишається лише один шлях – відповідати очікуванням натовпу, всієї багатолікої людської маси, якій його ж поплічники вклали до мозку штучно створену картину світу й алгоритм певних дій та очікувань на найближчу перспективу. Тепер ці мільйони зомбованих людей, так би мовити, генерують зворотні імпульси, програмують свого господаря, не даючи йому відхилитися від поставленої мети – інакше він буде зметений: якщо Акела схибить – його зграя розірве на шматки. Цей закон зграї поки ніхто не скасовував. І це ще одна причина, чому треба готуватися до найгіршого.

Тому розраховувати на те, що В. Путін зупиниться на півдорозі, значить вводити себе в оману.

Клінічне

Завдяки іманентній авторитетності російського лідера, підтримці з боку РПЦ та армій псевдопатріотів, ідея «руського мира», яка майже досягла рівня національної, за короткий термін була імплантована оскаженою державною пропагандою до свідомості росіян, які з просвітленою радістю і вірою сприйняли

цю індуковану пасіонарну маячню як інструкцію. Водночас спроби надати «руському миру» статус винятковості дуже нагадують манію величі. Цікаво, що коли А. Гітлер перебував у в'язниці Ландсберг після мюнхенського пивного путчу і виношував свою книгу «Майн кампф» та ідею великої Німеччини, його соратники відзначали, що фюрер був, так би мовити, не в собі. Ідея величі нації виявляється дуже токсичною.

Концепція «руського мира» передбачає його захист як невід'ємний атрибут – тобто цей світ в очах суспільства становить певну цінність, яка опиняється під загрозою. У теоретичних роботах про «руський мир», а також у російському практичному політичному і дипломатичному дискурсі тема загрози «руському миру» з боку Заходу, США, Європи, лібералізму тощо розроблена досить повно.

Манія переслідування, заснована на різних фобіях, настільки характерна для сьогодишнього російського суспільства, що породжує інші хворобливі прояви. Залишається лише дивуватися, як більше ніж сто років тому російський філософ В. Соловйов зміг поставити російському суспільству діагноз, який мало чим відрізняється від його сьогодишнього стану: «Російський народ перебуває у вкрай сумному стані: він хворий, розорений, деморалізований... І ось ми дізнаємося, що в особі значної частини своєї інтелігенції він хоча і не може вважатися формально божевільним, проте одержимий хибними ідеями, що межують з манією величі та манією ворожнечі до нього всіх і кожного. Байдужий до своєї дійсної користі і дійсної шкоди, він вигадує неіснуючі небезпеки і засновує на них найбезглуздіші припущення. Йому здається, що всі сусіди його ображають, недостатньо схилиються перед його величчю і замишляють лихе. Будь-кого зі своїх домашніх він звинувачує у прагненні йому зашкодити, відокремитися від нього і перейти до ворогів, а ворогами своїми він вважає всіх сусідів...».

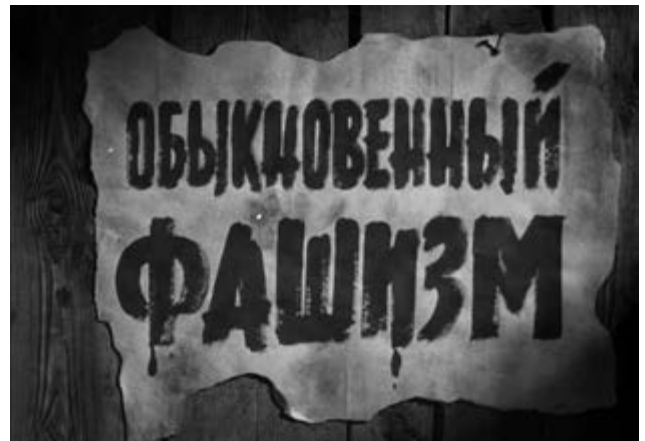
На думку академіка Д.С. Лихачова, висловлену ним у зверненні до партії «Яблуко» ще 1996 року: «Ніякої особливої місії у Росії не було і немає! Не треба шукати ніякої національної ідеї для Росії – це міраж. Життя з національною ідеєю призведе спочатку до обмежень, а потім виникне нетерпимість до іншої раси, до іншого народу і до іншої релігії. Нетерпимість

обов'язково призведе до терору. Не можна домагатися повернення Росії до якоїсь єдиної ідеології, бо єдина ідеологія рано чи пізно приведе Росію до фашизму».

Екстаз єднання теорії з практикою

Багато великих теорій могли б залишитися лише академічними екзерсисами, не заподіявши нікому шкоди, якби за їхнє втілення до життя не взялися пасіонарні практики типу Леніна, Сталіна, Муссоліні, Гітлера та інших. Кожний великий і жажливий лідер завжди має «людину, яка стоїть за ним». Так за Леніним і Сталіним височів К. Маркс, за спиною Муссоліні спочатку стояв його батько – затятий соціаліст, але в підсумку основні ідеї фашизму для Муссоліні сформулював Дж. Джентіле, для Гітлера одним із важливих теоретичних джерел був К. Хаусхофер, а для сучасного російського керівництва, судячи з усього, одним із провідних ідеологів стає О. Дугін. Схоже, що сьогодні ми переживаємо чергову спробу впровадження радикальної політичної теорії до практики. Тому такі як О. Дугін, звісно, радісно вітають кроки В. Путіна, спрямовані на новий перерозподіл світу і зокрема на спроби розчленування України. Адже рівень збігу рецептів О. Дугіна з діями нинішнього російського керівництва надзвичайно високий. Більше того, сценарій В. Путіна стосовно України виявився навіть радикальнішим за пропозиції О. Дугіна. Наведу цитати з інтерв'ю О. Дугіна для «Накануне. RU» від 24.04.2014 щодо прямої лінії В. Путіна 17 квітня 2014 року, у якому він дає свою оцінку діяльності російського президента:

- 1) «Сьогодні ми побачили справжнього Путіна. Я завжди сподівався, що Путін саме такий... Я побачив того, в кого я завжди вірив, на кого я завжди сподівався, кого побачити і почути я завжди мріяв, починаючи з 2000 року»;
- 2) «Це був лейтмотив усього спілкування – Росія офіційно заявляє, що більше не визнає США як глобального гегемона і відмовляється від Атлантичного консенсусу. Ми не просто визнаємо кінець гегемонії, а робимо ставку на те, що цей кінець повинен настати. Фактично ми прийняли війну з атлантизмом, яка була нам уже давно нав'язана, але тривалий час

велася в односторонньому порядку»;

3) «Ніколи нічого подібного не було. Всі попередні промови В. Путіна були змазані. А тепер, у ситуації з Кримом, у ситуації боротьби за південний схід України, це – найголовніше. Це не жест, не кампанія, не піар, не ситуативна відповідь на ескалацію стосунків в Україні. Ні! Це стратегія, яка пояснює попереднє і прокладає курс у майбутнє. Росія ступила на шлях утвердження багатопольного світу, і це означає війну з американською гегемонією – не з Америкою, не з Заходом, а з американською гегемонією в глобальному геополітичному, стратегічному, ідеологічному, культурному, цивілізаційному сенсі»;

4) «Путін насправді, управляючи такою складною країною в такий складний історичний період, прийшов до абсолютних висновків — до нашої російської істини..., що наша людина не є індивідуальною, тобто ліберальною. Ми живемо в суспільстві інших антропологій. Для нас часткове – це не ціле, а частина. Для нас окремий індивідуум – це лише частина великого народу»;

5) «Путін сказав найважливіше, що є взагалі зверхангардом. Він залучив для опису нашої ідентичності найголовніший фундаментальний критерій – критерій смерті. Путін говорив про гарну смерть, про російську смерть («На миру и смерть красна»), про те, що росіянин воліє загинути як герой заради своєї Вітчизни, заради релігії, заради народу – замість того, щоб процвітати індивідуально. Ставлення індивідуума до смерті – це одне, а для російської людини – інше. Для російської людини смерть є «красной», якщо вона «на миру», тобто якщо вона в колективі, якщо вона є частиною історичного плану, історичної місії нашого народу. Я таких слів ні від кого не чув».

І наскільки актуально і контрастно сьогодні, після нападу на Україну і бомбардувань Сирії Росією, звучать слова П.Я. Чаадаєва про Росію його часу: «Саме

цими днями одночасно і на Босфорі, і на Євфраті прогрімів грім наших гармат. А між тим, історична наука, яка саме тепер доводить, що знищення рабства є заслугою християнства, навіть не підозрює, що християнський народ у 40 мільйонів душ перебуває в оковах. Справа в тому, що важливість народів у людстві визначається лише їхньою духовною міццю, а та увага, яку вони до себе привертають, залежить від їхнього морального впливу на світ, а не від того гамору, який вони створюють».

Епілог

Коментувати далі вищенаведене немає, відверто кажучи, ні бажання, ні необхідності. Ось і злилися в захваті та ідейному екстазі блазень і король, теоретик і практик, фашист і прагматик — О. Дугін і В. Путін.

І не хочеться далі розбиратися ні в академічних хитросплетіннях неоевразійського вчення, ані в тонкощах духовної та політичної мотивацій цих двох людей. Дуже не хочеться копірситися в п'ятдесяти відтінках коричневого.

Тим більше, вже є відповіді й на питання “Who are you, Mr.Putin?” і на питання “Who are you, Mr.Dugin?”. Сьогодні вони обидва, за їхніми словами і вчинками, є екзистенційними ворогами моєї країни, мого народу і всіх розсудливих людей на Землі.

Тому, якщо ви коли-небудь почуєте будь-які слова когось із них, не вірте, а пам'ятайте, про що часто попереджав Дж. Буш (молодший): “Make no mistake!” – в даному випадку я б переклав як «Не дайте себе обдурити!».

Олег Семенець,

*доктор філологічних наук, професор,
Надзвичайний і Повноважний Посол України,
член Ради директорів УАЗП*

Сторіччя після завершення Великої війни 1914 – 1918 років:

«...не мир, а перемир'я на двадцять років»

УДК 94(477)

Summary

World War I became a history as a global armed clash of two warring coalitions of the great powers. It ended with the victory of the Entente powers and the signing of peace treaties as a result of decisions of the Paris and Washington conferences. They led to the reformatting of the entire system of international relations and launched a new post-war world. He was named Versailles-Washington, was characterized by serious internal contradictions and lasted only two decades.

Keywords: World War I, international peace conferences, Versailles-Washington International System.

Анотація

Перша світова війна увійшла до історії як глобальне збройне зіткнення двох ворогуючих коаліцій великих держав. Вона закінчилася перемогою держав Антанти і підписанням мирних договорів за результатами рішень Паризької та Вашингтонської конференцій. Вони призвели до переформатування всієї системи міжнародних відносин і започаткували новий уклад повоєнного світу. Він отримав назву Версальсько-Вашингтонського, відзначався серйозними внутрішніми протиріччями і проіснував тільки два десятиліття.

Ключові слова: Перша світова війна, міжнародні мирні конференції, Версальсько-Вашингтонська міжнародна система.

Велика війна 1914 – 1918 років увійшла до історії як перше збройне зіткнення двох ворогуючих коаліцій держав у світовому масштабі. Глибинні її причини були пов'язані з особливостями політичного, господарського, соціального розвитку світу на рубежі XIX – XX ст. Розбіжності інтересів і прагнення до завоювання провідних позицій на міжнародній арені підштовхнули тогочасні великі держави до створення військово-політичних союзів і коаліцій. Тож наприкінці XIX і на початку XX ст. були створені два троїстих військово-політичних об'єднання: блок Німецької імперії, Австро-Угорщини та Італії протягом 1879 – 1882 років (Троїстий союз) і коаліція Франції, Російської імперії та Великої Британії (Антанта) упродовж 1893 – 1907 років.

Холодна війна між цими блоками на тлі боротьби за переділ світу швидко привела до загострення протиріч практично в усіх регіонах світу, а особливо в Європі. Саме тут вибухнула символічна порохова бочка – політико-дипломатична боротьба на Балканах переросла у збройну сутичку між Австро-Угорщиною і Сербією. На бік дунайської монархії стала кайзерівська Німеччина, а Сербію підтримали держави Антанти. Липнева криза 1914 р. як «холодна» фаза блокового протистояння уже на початку серпня перейшла у фазу «гарячої» тривалої війни – першого глобального збройного конфлікту XX ст., більше відомого під назвами Великої війни або Першої світової війни.

Кожен рік Великої війни був по-своєму особливим, відіграв свою значиму роль у динаміці її розвитку та перебігу подій.

1914 – початковий рік збройного конфлікту, який фактично від самого початку переріс у світовий. У війну втягнулися всі основні учасники військово-політичних коаліцій, що дало всі підстави назвати її спочатку Європейською, а потім Великою.

1915 – рік розгортання глобального збройного протистояння практично на всіх фронтах і театрах воєнних дій. Величезні сухопутні території Європи, Азії та навіть Африки, океанічні простори й акваторії морів були охоплені збройними сутичками, боями і битвами. Незважаючи на кращу готовність до війни держав австро-німецького блоку, вони не змогли в стратегічному плані використати ініціативу і здобути перемогу. Війна набула затяжного характеру і вимагала задіяння

величезних людських сил і матеріальних ресурсів.

1916 – активний рік як з точки зору ведення бойових дій, так і з позицій пошуків і пропозицій мирного завершення світової війни. Успіхи і невдачі ворогуючих сторін переконали, не дозволяючи жодній з них здобути вирішальну перевагу. Саме на третій рік стала очевидно втома суспільств і народів від війни, яка втягувала у згубний вир подій все більше держав і народів. Однак, незважаючи на втому від війни і пропозиції миру з одного і другого супротивних таборів, припинити світовий конфлікт не вдалося: кожна зі сторін все ж сподівалася на здобуття беззаперечної перемоги над опонентом.

1917 – рік початку кардинальних зрушень у ході Великої війни, пов'язаних насамперед із революцією в Росії та вступом у війну США. Перша подія призвела до глобальної революціонізації геополітичного простору, що в майбутньому дало не лише поштовх низці революцій у різних країнах світу, а й спричинило розпад чотирьох імперій і реконфігурації політичної карти світу. Друга подія мала своїм результатом перехід США від політики ізоляціонізму до глобальної діяльності в інтересах досягнення як мінімум двох цілей: тактичної – перемога у війні над прони́мецькою коаліцією і стратегічної – закріплення американської політичної та економічної першості у світовому масштабі.

1918 – завершальний рік Першої світової війни, яка в підсумку закінчилася перемогою держав Антанти. На хід воєнних дій 1918 року суттєво вплинули вступ у війну США, Жовтнева революція і початок громадянської війни та іноземної інтервенції в Росії, розвиток революційного руху в країнах Європи, а також підписання Брестського миру і вихід Радянської Росії з Першої світової війни. Німеччина змогла зосередити великі сили для вирішального наступу на Західному фронті, який почався 21 березня 1918 р. Однак у районі р. Марни за 70 км від Парижа німецький наступ було зупинено. Наприкінці липня 1918 р. армії Антанти під командуванням французького маршала Фоша перейшли в рішучий наступ на всьому фронті. Становище Німеччини та її союзників стало безнадійним.

Держави німецького блоку зазнали поразки. 29 вересня 1918 р. Болгарія капітулювала та уклала перемир'я з командуванням Антанти. 30 жовтня капітулювала Туреччина і підписала Мудроську угоду. В умовах розвалу Австро-Угорської імперії під тиском національно-визвольних рухів і невдач у війні представники династії Габсбургів 3 листопада 1918 р. підписали умови перемир'я. 4 жовтня 1918 р. першу пропозицію про перемир'я надіслав президенту США В. Вільсону німецький канцлер Макс Баденський. Німецький уряд пропонував “демократичний мир” на основі “14 пунктів” Вільсона. Проте держави Антанти поставили вимогу про повну капітуляцію Німеччини. З листопада у країні розпочалася революція і була повалена монархія.

11 листопада 1918 р. в Комп'єнському лісі у вагончику верховного головнокомандуючого союзними військами маршала Фердинанда Фоша було підписано перемир'я, яке фактично завершило Першу світову війну. Представники Антанти і німецький генералітет під

Велика четвірка. Д. Ллойд-Джордж, В. Орландо, Ж. Клемансо, В. Вільсон. 1919 р.

керівництвом депутата рейхстагу Ерцбергера підписали Комп'єнське перемир'я на 36 днів. Головні його умови такі: евакуація німецьких військ з Бельгії, Франції, Люксембурга, Ельзасу і Лотарингії протягом 15 днів; Антанта займала міста Майнц, Кобленц, Кельн; увесь німецький флот мав бути роззброєний і відведений до портів союзних або нейтральних держав; відмова Німеччини від Брест-Литовського договору; передача всього німецького озброєння переможцям і повернення на батьківщину полонених. Глобальний конфлікт, що тривав понад чотири роки, припинився на всіх театрах воєнних дій. Про цю знаменну подію сповістили об 11:00 того ж дня 11-ма артилерійськими залпами. Так закінчилася Перша світова війна. Всього у ній взяли участь 38 держав з населенням понад один млрд чоловік. Загальна чисельність армій досягла 70 млн чоловік. У роки війни було вбито 10 млн і поранено 18 млн чоловік.

* * *

Перша світова війна 1914 – 1918 років характеризується кількома фундаментальними рисами, які чітко проглядаються з часової дистанції в сто років.

По-перше, Велика війна була небаченим досі глобальним збройним конфліктом з точки зору кількості задіяних у ньому держав, народів, людських і матеріальних ресурсів.

По-друге, воєнні дії точилися на величезних за довжиною і глибиною театрах, причому не лише в Європі, де глибина ведення бойових дій доходила до приблизно 500 км, а й в Азії та в Африці, не тільки на суші, але й на океанічних просторах і в повітрі.

По-третє, збройне протистояння відбувалося на основі використання нової техніки і нових засобів ведення бою. Так, зокрема, вперше воюючими коаліціями масштабно були задіяні танки, авіація, підводні човни, кулемети, проведена газова атака.

По-четверте, воєнно-політичні союзи охопили в кінцевому підсумку практично весь світ, що було результатом вступу у світову війну Османської імперії на боці австро-німецького блоку, а британських колоній, Японії, США на боці держав Антанти.

По-п'яте, доба Великої війни стала небаченим змаганням дипломатій – дипломатична боротьба загалом і за союзників зокрема перевершила відповідні колізії

періоду дипломатичної революції XVIII ст. Результатом боротьби дипломатій під час Першої світової війни стало якісне і кількісне переформатування воюючих коаліцій (наприклад, Італія перейшла на бік троїстої Антанти, союзником цієї коаліції стали й США), що в підсумку остаточно забезпечило перехід воєнно-стратегічної й оперативної-тактичної ініціативи до держав Антанти та їхню перемогу у світовому конфлікті.

По-шосте, Велика війна в небачених раніше масштабах революціонізувала світ – особливо і насамперед Європу, призвівши не лише до вибуху революцій і революційних рухів у Росії, Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Фінляндії, Україні, Індії, Китаї, Мексиці, але й до розпаду і припинення існування чотирьох імперій – Російської, Німецької, Австро-Угорської, Османської.

По-сьоме, колишня імперська периферія або окремі її ядра перетворилися спочатку на рухливий революційний сегмент післявоєнного світоустрою (наприклад, Фінляндія, Україна, Угорщина тощо), а потім або набула державної та міжнародної суб'єктності (наприклад, Польща, Чехія, Королівство сербів, хорватів і словенців тощо), або стала складовою інших держав (Україна) чи елементом мандатної системи Ліги націй (колишні колонії Німецької та Османської імперій).

По-восьме, Ліга націй стала першою глобальною міжнародною організацією, яка взяла на себе зобов'язання і відповідальність за збереження, забезпечення і підтримання миру в світовому масштабі, недопущення нової глобальної війни як засобу розв'язання протиріч і суперечностей міждержавного характеру.

По-дев'яте, перший глобальний збройний конфлікт підтвердив домінуючу на той час тенденцію: зміна міжнародної системи відбувається лише в результаті масштабної війни. З огляду на це Велика війна 1914 – 1918 років була цілком логічним продовженням ланцюга: «Тридцятилітня війна – Вестфальська система міжнародних відносин» – «Наполеонівські війни – Віденська міжнародна система» – «Перша світова війна – Версальсько-Вашингтонський міжнародний світоустрій», який за низкою принципових відзначених вище рис кардинально відрізнявся від своїх попередниць.

По-десяте, Перша світова війна настільки органічно поєднується з огляду на характер тенденцій еволюції світу і розвитку міжнародних відносин з міжвоєнними двадцятиліттям з його численними війнами, збройними конфліктами й анексіями та з Другою світовою війною, що є резон навіть вести мову не про дві світові війни, а про одну Тридцятилітню світову війну XX століття, яка охопила 1914 – 1945 роки.

По-одинадцять, Велика війна, при всьому її трагізмі, створила умови для нових трансформаційних зрушень

практично в усіх сферах життя соціуму. Водночас вона й поглибила розломи між переможцями та переможеними, у таборі держав-переможниць, невдоволення і супротив народів, які лише частково або зовсім не реалізували своїх державницьких устремлінь, протистояння з Радянською Росією, а потім і СРСР і т.д., що в результаті дуже швидко засигналізувало про нестійкість нового світопорядку.

Загалом завершення Великої війни перевело світ до нової стадії розвитку господарсько-фінансових відносин, політичного устрою і міжнародної системи. На зміну столітнього Віденського світоустрою прийшов Версальсько-Вашингтонський міжнародний порядок. Він став найменш тривалим у хронологічному плані відрізком еволюції міжнародних відносин, увійшовши до анналів історії як міжвоєнне двадцятиліття. Пророчо справдилися слова маршала Ф. Фоша про систему договорів, які стали результатом закріплення перемоги держав Антанти у Першій світовій війні: «Це не мир, а перемир'я на двадцять років».

Перша світова війна мала дуже серйозні політичні наслідки, призвела до цілого ряду революційних потрясінь і суттєво видозмінила політичну карту не тільки Європейського континенту, а й світу загалом. З появою першої соціалістичної держави диктатури пролетаріату – Радянської Росії, а потім СРСР – кардинально змінилася розстановка політичних і геостратегічних сил на світовій арені. За своєю роллю, значенням і наслідками період 1914 – 1918 років повною мірою претендує на те, щоб вважати його реальним рубежем між XIX і XX століттями. Перша світова війна остаточно залишила в минулому епоху старого класичного капіталізму кінця XVIII – XIX ст. і дала відлік сучасній історії, яка характеризувалася, насамперед, співіснуванням двох антагоністичних систем – капіталізму та соціалізму, занепадом і крахом колоніальної системи імперіалізму, досягненнями науково-технічної революції і посиленням ролі різноманітних інтеграційних факторів. Цей період фактично тривав до рубежу 80 – 90-х років XX ст. і, зі свого боку, завершився разом із розпадом СРСР та світової системи соціалізму.

Після завершення Першої світової війни для вироблення умов мирних договорів була скликана *Паризька конференція*. Вона *розпочала роботу 18 січня 1919 року за участю представників 32 країн*. До Парижа з'їхалися понад тисяча делегатів, але були відсутні посланці Німеччини і Радянської Росії. Всі важливі питання вирішувала *“Рада десяти”*, до якої ввійшли керівники урядів і міністри закордонних справ США, Великобританії, Франції, Італії та Японії. Потім була створена *“Рада чотирьох”* у складі тільки глав урядів Великобританії, США, Франції, Італії. Діяла також *“Рада п'яти”*, яка складалася з міністрів закордонних справ. Однак основні рішення приймалися на вузьких нарадах президентом США Вільсоном, прем'єр-міністром Англії Лойдом Джорджем і керівником французького уряду Клемансо за результатами досягнутих між ними компромісів. Вони базувалися на основі так званих *“14 пунктів”* Вільсона, що знайшли відображення у посланні американського президента конгресу від 8 січня 1918 р.

Ними передбачалося таке: 1) відкриті мирні договори; 2) свобода судноплавства; 3) усунення економічних бар'єрів у торгівлі; 4) встановлення гарантій, що могли б забезпечити скорочення озброєнь; 5) справедливе врегулювання колоніальних питань; 6) визволення від німецької окупації російських територій, а також надання Росії безперешкодної можливості визначити свій політичний розвиток і національну політику, вступ до *“співтовариства вільних націй”*; 7) визволення і відновлення Бельгії; 8) повернення Франції Ельзасу і Лотарингії, відновлення окупованих районів Франції; 9) уточнення кордонів Італії згідно з національними ознаками; 10) надання автономії народам Австро-Угорщини; 11) визволення від німецької окупації території Румунії, Сербії та Чорногорії, надання Сербії виходу до моря; 12) самостійне існування турецьких й автономія національних частин Османської імперії; 13) створення Польської держави; 14) проголошення утворення Ліги націй.

Головним на Паризькій конференції стало питання мирного договору з Німеччиною. Він був підписаний у Дзеркальному залі Великого Версальського палацу 28 червня 1919 року, одержавши назву Версальського.

Відповідно до нього встановлювалися кордони Німеччини із сусідніми державами. Франції поверталися Ельзас і Лотарингія, а Бельгії передавалися округи Мальмеди та Ейпен. Була створена Рейнська демілітаризована зона, до якої ввійшли землі на лівому березі та смуга шириною 50 км на правому березі р. Рейн. У межах зони заборонялося тримати збройні сили, проводити маневри, будувати укріплення. Франція одержала у власність вугільний басейн Саарської області з правом Німеччини викупити його, якщо ця область буде приєднана до неї. На 15 років управління Сааром передавалося Лізі Націй, після чого питання його державної приналежності мав вирішити плебісцит. Польщі поверталася частина Верхньої Сілезії, а м. Гданськ проголошувалося *“вільним містом під управлінням Ліги Націй”*.

Частина Померанії, Західної Пруссії і м. Познань також відходили до Польщі. Німеччина відмовлялася від прав на Мемель (Клайпеду), який 1923 року возз'єднувався з Литвою. Німеччина позбавлялася всіх колоній і відмовлялася від прав і привілеїв у Китаї, їй було заборонено мати армію понад 100 тис. чоловік, важку артилерію, танки, військову авіацію, підводний флот. Відмінялася загальна військова повинність, армія мала комплектуватися на добровільних засадах. Німеччина до першого травня 1922 року повинна була сплатити державам-переможцям 20 млрд золотих марок репарацій.

На Паризькій конференції були укладені також мирні договори із союзниками Німеччини (Австрією, Болгарією, Угорщиною, Туреччиною), які зафіксували міждержавні кордони у зв'язку з утворенням нових держав у Центральній і Південно-Східній Європі.

10 вересня 1919 р. був підписаний Сен-Жерменський договір з Австрією. Колишні австрійські провінції Богемія, Моравія і Сілезія ввійшли до складу Чехословаччини. Південнослов'янські землі були поділені між Італією і Королівством сербів, хорватів і словенців. Румунії передавалися Буковина, Трансильванія і частина Банату. Австрія могла мати армію не більше ніж 30 тис. чоловік. Договір забороняв приєднання Австрії до Німеччини (*“аншлюс”*).

27 листопада 1919 р. в передмісті Парижа Нейї-сюр-Сен був підписаний мирний договір з Болгарією. Західна Фракія передавалася Греції, тож Болгарія втратила вихід до Егейського моря. Південна Добруджа залишалася у складі Румунії. Частина болгарської території була передана Королівству сербів, хорватів і словенців. Болгарія мала право на армію не більше ніж 20 тис. чоловік і впродовж 37 років повинна була сплатити 2,25 млрд золотих франків репарацій.

Тріанонський мирний договір з Угорщиною був підписаний 4 червня 1920 р. після повалення Угорської Радянської Республіки. Територія Угорщини зменшувалася у три, а населення – у 2,5 рази. В країні відмінялася загальна військова повинність, армія скоротилася до 35 тис. чоловік. Сума репарацій підлягала визначенню спеціальною репараційною комісією.

Підготовка договору з Туреччиною затягнулася через гостру боротьбу держав-переможниць за “турецьку спадщину”. Він був підписаний у Севрі поблизу Парижа 10 серпня 1920 р. Туреччина відмовилася від арабських володінь, визнала протекторат Англії над Єгиптом, а Франції – над Марокко і Тунісом, втратила Судан і володіння на Аравійському півострові, визнала британську анексію Кіпру. Ряд турецьких територій відійшов до Греції. Анатолія поділялася на французьку та італійську сфери впливу – і тільки район Анкари залишався турецьким. Зона проток підлягала повному роззброєнню і передавалася під контроль міжнародної комісії. Туреччина позбавлялася флоту, а її армія не могла перевищувати 50 тис. чоловік. Фактично Севрський договір позбавляв Туреччину незалежності, але він був зметений антиімперіалістичною національно-визвольною революцією. 24 липня 1923 р. був укладений Лозаннський договір з турецьким урядом Кемаля. Він припинив стан війни між Туреччиною і державами Антанти, юридично оформив розпад Османської імперії, зафіксувавши нові турецькі кордони. У протоках вводилася свобода судноплавства як за мирного, так і воєнного часу. Договір означав міжнародне визнання незалежної Турецької держави.

Складовою частиною Версальського та всіх інших договорів був статут Ліги націй – міжнародної міжурядової організації, яка мала забезпечити міжнародне співробітництво і безпеку в світі.

Загалом Версальський та інші договори стали основою післявоєнної системи мирного врегулювання і міжнародної системи світоустрою після завершення Першої світової війни.

Мирні угоди з Німеччиною та її союзниками були доповнені серією договорів з обмеження морських озброєнь, тихоокеанських і далекосхідних питань, підписаних на конференції у Вашингтоні. Вона відкрилася 12 листопада 1921 року, будучи скликаною за ініціативою США з метою завершити переділ світу на Далекому Сході та в басейні Тихого океану. У роботі конференції брали участь дев’ять держав: США, Великобританія, Японія, Франція, Італія, Бельгія, Голландія, Португалія, Китай. На Вашингтонській конференції було підписано три договори.

13 грудня 1921 р. строком на 10 років був підписаний договір чотирьох держав (США, Великобританії, Франції та Японії), який передбачав спільний захист “прав” на острівні володіння у басейні Тихого океану. Держави взаємно гарантували недоторканість колоній. Англо-японський союз 1902 року був ліквідований.

6 лютого 1922 р. був укладений трактат п’яти держав (США, Великобританії, Японії, Франції, Італії) про “обмеження морських озброєнь”. Між ними встановлювалися відповідні наступні пропорції лінійного флоту – 5: 5: 3: 1,75: 1,75. Держави зобов’язувалися не будувати лінкори водозаміщенням понад 35 тис. т, але не обмежували тоннаж підводного і крейсерського флоту. Заборонялося створювати нові морські бази і посилювати берегову охорону. Виняток був зроблений лише на користь США і Великобританії.

6 лютого 1922 р. був також підписаний договір дев’яти держав, основою якого стали пропозиції США.

Він проголошував принцип суверенітету і територіальної цілісності Китаю. Держави зобов’язувалися дотримуватися принципу “рівних можливостей” для здійснення торгівлі та розвитку промисловості “усіх націй на всій території Китаю”. Японія зобов’язувалася вивести війська з провінції Шаньдун, повернувши її Китаю. Однак японські війська залишилися в Південній Маньчжурії. Китаю не були повернені орендовані у нього території, залишався іноземний контроль над китайськими митницями.

Підсумуюмо, що Вашингтонська конференція зафіксувала нову розстановку сил на Далекому Сході та в Тихоокеанському басейні з лідируючою роллю США. Чітко проглядалися антирадянська спрямованість конференції, на яку не була запрошена делегація Радянської Росії, і намагання не допустити росту національно-визвольної боротьби.

Загалом вироблені на Паризькій і Вашингтонській конференціях нові принципи міжнародного співіснування одержали назву Версальсько-Вашингтонської системи. Вона не ліквідувала всіх суперечностей, а лише тимчасово послабила старі та породила нові (між переможцями і переможеними, між країнами-переможцями). У плані врегулювання міжнародних проблем Вашингтон був не тільки продовженням Версая, а й початком його ревізії, оскільки США розпочали пошук нового зовнішньополітичного курсу з метою закріплення і посилення американського лідерства у світі. Загалом Версальсько-Вашингтонська система завершила процес післявоєнного мирного врегулювання, переходу від війни до миру і підготувала умови для стабілізації капіталізму в галузі міжнародних відносин. Після укладення Версальсько-Вашингтонської системи договорів можна виділити три головних етапи світового розвитку: економічної стабілізації (1924 – 1929), великої депресії (1929 – 1933) і назрівання Другої світової війни (1933 – 1939). Загострення суперечностей між імперіалістичними державами після світової економічної кризи, незадоволення ряду великих держав результатами Першої світової війни призвели до нової боротьби за переділ світу.

Сергій Троян,

професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету, доктор історичних наук

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Leonhard J. Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkrieges / Jörn Leonhard. – München: Verlag C. H. Beck, 2014. – 1157 S.
- Łoś St. «Świat się w mych oczach dwukrotnie zawałił...» : wspomnienia dyplomaty / Stanisław Łoś / red. Maciej Marszał, Sylwia Wójtowicz. – Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej; Muzeum Historii Polski: Warszawa, 2017. – 683s.
- Münkler H. Der Große Krieg. Die Welt 1914 bis 1918 / Herfried Münkler. – Berlin: Rowohlt, 2013. – 928 S.
- Neiberg Michael S. Taniec furii. Wybuch pierwszej wojny światowej oczami Europejczyków / Michael S. Neiberg. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. – 352 s.
- Rogan E. The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East, 1914–1920 / Eugene Rogan. – London: Penguin, 2015. – 512 p.

Академічна складова дипломатичного корпусу України

Несторонні нотатки

Міжнародний суд ООН в Гаазі

Усвідомлення невивадковості

100-річчя Національної академії наук України спонукає згадати різноманітність її внеску до розбудови Української держави. Зокрема, йдеться про академічну кадрову складову політичної еліти, яка сформувалася після здобуття Україною Незалежності, та «візитівки» країни – дипломатичного корпусу України.

Вітчизняний феномен активного залучення вихідців із Академії наук до роботи в Міністерстві закордонних справ України пояснюється, насамперед, проблемою «кадрового голоду» при формуванні персоналу закордонних дипломатичних установ – особливо у перші роки Незалежності.

Безумовно, залучення кадрів із науково-освітньої сфери до дипломатичного відомства спостерігається не лише в Україні. Працюючи на посольських посадах у Берні, Женеві та Брюсселі, я постійно зустрічався та легко знаходив спільну мову з колегами – професорами права, історії, економіки, які очолювали дипломатичні установи Словаччини та Туреччини, Німеччини та Франції. Усі вони походили з університетського середовища своїх країн.

Водночас, характеризуючи український досвід, не можна забувати, що до переходу на держслужбу науковців спонукали не лише професійні інтереси та активна громадянська позиція, а й різке погіршення фінансування академічних установ на початку 90-х років.

Квазідержава, але член ООН, ЮНЕСКО і низки інших міжнародних організацій, якою була Українська РСР, формально мала постійні представництва при цих організаціях та власний дипломатичний корпус. До нього належало кілька десятків висококваліфікованих фахівців малочисельного та фактично «кишеньково-го» щодо Москви Міністерства закордонних справ Української РСР. Саме вони склали ядро Міністерства

закордонних справ Незалежної України та з часом ставали її міністрами закордонних справ або очолювали закордонні дипломатичні установи. Проте, на відміну від Москви, де дипломатична служба створювалася століттями, мала величезний кадровий потенціал, зокрема українського походження, та досить легко змінила вивіску, у Києві ситуація була зовсім іншою.

Передусім, критично не вистачало фахівців-міжнародників, а також інфраструктурного забезпечення закордонних дипломатичних установ. І якщо приміщення ще можна було порівняно швидко придбати або орендувати, то кадрову проблему доводилося оперативно вирішувати, зокрема, шляхом залучення науковців, які не отримали спеціальної дипломатичної підготовки, але мали досвід творчої самостійної роботи на відповідальних посадах та володіли іноземними мовами.

За цих обставин до дипломатичного корпусу перейшло чимало співробітників Національної академії наук. Водночас слід зазначити, що у радянські часи саме вони, насамперед – економісти та правознавці, потрапляли до кадрового резерву МЗС УРСР з перспективою довготермінового відрядження до міжнародних організацій.

У цьому плані показовим є приклад академіка НАН України, доктора економічних наук, професора Олега Білоруса, який працював директором Департаменту Секретаріату Європейської економічної комісії ООН в Женеві, згодом – заступником директора Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАНУ, а у березні 1992 року був призначений першим Надзвичайним і Повноважним Послом України в США. Борис Гудима, у радянські часи – працівник Міжнародної організації праці за українською квотою та колишній співробітник Інституту держави і права АН УРСР, із здобуттям Україною Незалежності призначався заступником Міністра закордонних справ, Представником України при Європейському Союзі, Послом України в Італії та в Марокко.

Першим Послом України у Великій Британії став відомий вчений – Академік-секретар Відділення біохімії, фізіології та молекулярної біології НАН України, академік НАН України Сергій Комісаренко.

Серед «некар'єрних» українських дипломатів вищого рангу – нинішній Віце-президент НАН України та колишній Посол України у Республіці Молдова, академік НАН України, доктор економічних наук, професор Сергій Пирожков, экс-Посол України в Італії, член-кореспондент НАН України, політолог Валерій Євтух.

Надзвичайним і Повноважним Послом України у США, а згодом у Франції став, у минулому науковий співробітник Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн НАН України, кандидат економічних наук Олег Шамшур.

Доктор фізико-математичних наук та колишній співробітник Президії НАН України Сергій Корсунський протягом тривалого часу очолював Посольство України у Турецькій республіці. У Президії НАН України працював кандидат геолого-мінералогічних наук Павло Кир'яков, який призначався Надзвичайним і Повноважним Послом України в Македонії та Естонській Республіці. Співробітником Інституту гідромеханіки, а згодом Президії НАН України був радник-посланник Посольства України в Російській Федерації кандидат технічних наук Володимир Іванов.

Цікавим видається й професійний досвід правознавця, у минулому наукового співробітника Інституту держави і права АН УРСР, Віталія Степанова, який ще

за радянських часів перейшов на дипломатичну службу та працював у Міністерстві закордонних справ Української РСР.

Як відомо, науковець – це покликання, і тому у своїй дипломатичній діяльності вихованці академічних установ залишалися дослідниками та новаторами. Робота на чолі дипломатичних установ не лише створила умови для практичного втілення ними своєї громадянської позиції, але й сприяла посиленню наукової складової зовнішньої політики України, інтеграції вітчизняної науки до європейської та світової дослідницької спільноти.

Не випадково, що після завершення дипломатичної кар'єри науковці, як правило, продовжують дослідницьку діяльність у наукових та освітніх закладах України.

Згадуючи внесок вузівських вчених-правознавців до здобутків дипломатичного корпусу України, необхідно особливо виокремити відомого правознавця-міжнародника, заслуженого юриста України, доктора юридичних наук, професора Володимира Василенка, який працював Надзвичайним і Повноважним Послом України у країнах Бенілюкс, представником України при Європейському Союзу та НАТО, а згодом Послом у Великій Британії. Обраний Генеральною Асамблеєю ООН суддею Міжнародного Кримінального трибуналу з колишньої Югославії, Посол Василенко був також представником України в Раді ООН із прав людини.

До внеску науковців-юристів слід віднести й дипломатичну діяльність колишнього викладача КДУ імені Т.Г. Шевченка, кандидата юридичних наук Олександра

Сергій Пирожков

Купчишина, який у 80-ті роки працював у Секретаріаті Відділення ООН у Женеві, а згодом призначався Постійним Представником України при Раді Європи, Надзвичайним і Повноважним Послом у Нідерландах, у Франції, Заступником Міністра закордонних справ України.

У минулому заступник декана юридичного факультету з наукової роботи КДУ імені Т.Г. Шевченка, кандидат юридичних наук Олександр Чалий призначався Надзвичайним і Повноважним Послом України в Румунії, Першим заступником Міністра закордонних справ України.

Серед вихідців з академічних установ – нинішній Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, який до переходу на роботу в МЗС України, на початку 90-х, займався дослідницькою роботою в Інституті електрозварювання імені Є.О. Патона НАН України.

Невипадковість участі науковців у формуванні вітчизняного дипломатичного корпусу впливає, зокрема, із того, що за радянських часів Інститут економіки АН УРСР та Інститут держави і права АН УРСР вирізнялися «внеском» до кадрового забезпечення української квоти на посади у міжнародних організаціях. У соціально-економічному департаменті ООН у Нью-Йорку працював академік АН УРСР Петро Багрий та доктор економічних наук Андрій Ревенко. У міжнародних організаціях у Женеві важливі посади обіймали вчені-економісти Олег Білорус, Йосип Прокопенко, Володимир Філіпов, дослідники-правознавці Галій Бувайлик, Олександр Овсюк, Сергій Раскалей, Геннадій Лебакін та інші.

Сергій Корсунський

Олег Шамшур

Віце-президентом Міжнародного суду ООН в Гаазі було обрано славного українського юриста-міжнародника академіка Володимира Корецького. Інший видатний український вчений-правознавець член-кореспондент АН УРСР Петро Недбайло став головою Комісії ООН з прав людини. Саме йому – єдиному представнику Східної Європи – присуджено Премію ООН у галузі прав людини, лауреатами якої ставали Нельсон Мандела, Джиммі Картер, Елеонора Рузвельт.

Постійним представником Української РСР у Комісії ООН із транснаціональних корпорацій був академік НАН України Микола Чумаченко. У роботі Європейської Економічної Комісії ООН у Женеві брав участь видатний український економіст, академік НАН України Іван Лукінов, обраний також членом Шведської Королівської академії сільського та лісового господарства.

Слід зазначити, що робота у міжнародних організаціях дозволяла українським науковцям зазирнути за горизонт кордонів та ідеологічних догм, встановити професійні зв'язки, сформувати нові підходи до власної дослідницької діяльності.

Не можна забувати, що, на відміну від колег, які займалися науковим пошуком у галузі технічних наук, спрямованим на задоволення інтересів військово-промислового комплексу, та не зазнавали професійних обмежень і нерідко посідали лідерські позиції в країні та світі, українські суспільствознавці працювали в умовах монополії комуністичної ідеології, а також потерпали від своєї «периферійності» щодо московських науковців,

Олександр Купчишин

наближених до ідеологічного крила керівництва КПРС.

Із кінця 50-х років інтерес громадян колишнього СРСР до закордону перестав бути життєво небезпечним. У часи «хрущовської відлиги» почало з'являтися молоде покоління економістів, юристів, філософів та інших суспільствознавців, які відчували «шпарини у залізній завісі». Вони опановували іноземні мови, намагалися ознайомлюватися із зарубіжними джерелами інформації, цікавилися розміщеними у спецфондах працями науковців, що належали до часів «розстріляного Відродження» України.

Неусвідомлена ними самими, підготовка українських економістів до практичної участі у державотворчих процесах, зокрема у складі дипкорпусу, фактично починалася ще у 60-ті роки із запровадження реформ, що отримали назву «нових методів господарювання», активним провідником яких виступав Голова Ради Міністрів СРСР технократ Олексій Косигін. Із Сполучених Штатів Америки, на запрошення Микити Хрущова, повернувся Валерій Терещенко (не родич «того Терещенка»), який став активним популяризатором американського досвіду в галузі менеджменту, що подавався як наукова організація управління. Член Римського клубу та згодом Почесний консул України в Женеві професор Богдан Гаврилишин, прибувши із Швейцарії, заснував на базі Інституту економіки АН УРСР Міжнародний інститут менеджменту (МІМ – Київ).

Досвід пізнання

Вплив усіх цих тенденцій та подій, разом із колегами, відчув і я – колишній аспірант та науковий співробітник Інституту економіки АН УРСР, а згодом заступник голови Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР (РВПС), свого часу зарахований до кадрового резерву Міністерства закордонних справ Української РСР.

Французьку мову я починав вивчати ще у шкільні роки – спочатку з викладачем, спільно із майбутнім працівником МЗС УРСР і Послом України в Марокко, в Румунії та в Йорданії Юрієм Мальком, а завершував – на Київських міських курсах іноземних мов.

Міжнародний досвід набував як позаштатний лектор Комітету молодіжних організацій України, виступаючи перед зарубіжними аудиторіями в Швейцарії, Франції, а 1970 року – призначався членом делегації Української РСР на Всесвітній асамблеї молоді в Нью-Йорку, присвяченій 25-річчю ООН.

Значно пізніше, 1992 року, вже на посаді заступника голови РВПС, здобув наукову стипендію французького уряду для докторів наук та пройшов тримісячне стажування в одній із лабораторій Національного центру наукових досліджень Франції (CNRS). Відразу після цього, за рекомендацією керівництва НАН України, призначався помічником з питань науки Президента України Леоніда Кравчука.

Безпосередньо з Головою держави працювали на той час члени-кореспонденти НАН України Олександр Ємельянов та Валентин Симоненко. Саме тоді фактично відбувся мій дипломатичний дебют як керівника української делегації, що вперше відвідала багату на

нафту Лівію. Під час зустрічей з керівниками цієї країни зондувалися можливості двосторонньої співпраці у нафтовидобуванні, будівництві залізниць, рибальстві та ін. Причому зустріч з Лідером Лівійської революції Муаммаром Каддафі проходила в кращих традиціях детективного жанру – у пустелі, в його наметі та посеред ночі...

Зі сферою зовнішньої політики України була безпосередньо пов'язана моя робота в Апараті Ради національної безпеки і оборони України, Секретарем якої з 1994 до 1999 року був нинішній Перший Віце-президент НАН України, академік НАН України Володимир Горбулін. Саме там і тоді формувалася європейська та євроатлантична стратегія України. Безпосередньо для Президента України Леоніда Кучми готувалися конкретні пропозиції щодо українсько-російських відносин, стратегічного партнерства із США та особливих відносин із Польщею.

Роки роботи як завідуючого відділом стратегічного планування та координації політики національної безпеки, а згодом – першого помічника-керівника групи помічників та консультантів Секретаря РНБО, фактично стали професійною платформою для виконання завдань, які постали переді мною в МЗС України. Надзвичайні навантаження та відповідальність на першій для мене дипломатичній посаді – Першого заступника Міністра закордонних справ України у 1998 – 2000 роках – стали логічним продовженням попереднього досвіду.

В умовах дещо скептичного ставлення до «некар'єрних» дипломатів усім їм треба було швидко адаптуватися та «видавати» конкретні результати. Ключ до цього лежав у необхідності використання таких спільних для науковців та дипломатів інструментів як ініціативність, аналітичний, комплексний підхід до роботи, колегіальність при генеруванні думок, вміння чітко та коротко формулювати, ретельне відпрацювання текстів за активної особистої участі, націленість на конкретний результат. Здатність науковців до імпровізації допомагала за нестачі, у деяких випадках, директив та вказівок Центру.

За розподілом обов'язків серед заступників Міністра закордонних справ України мені було доручено відповідати за економічні та науково-технічні зв'язки, європейську інтеграцію, співробітництво у галузі безпеки та за двосторонні зв'язки із країнами Західної Європи. У кожному з цих напрямків існує важлива наукова складова. Утім, найбільшій конкретності вдавалося досягати вже працюючи за кордоном та маючи можливість безпосереднього спілкування у дослідницьких центрах та університетах країн перебування. Першим моїм закордонним призначенням стала посада Посла України у Швейцарській Конфедерації та у Князівстві Ліхтенштейн за сумісництвом. Згодом очолював Постійне представництво України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

2008 року Україна головує на Конференції з роззброєння у Женеві. У цей період мене призначили Постійним представником України при цій міжнародній організації, а після завершення місії з головування перевели до Брюсселя та доручили працювати Послом України у Королівстві Бельгія та Великому Герцогстві Люксембург за сумісництвом. У згаданих країнах

Володимир Корещук – другий праворуч у верхньому ряду

розташовані всесвітньо відомі університети Брюсселя, Гента, Лувена, Льєжа – у Бельгії, Цюриха, Сент-Галена, Женеви та Фрібургу – у Швейцарії.

Під час зустрічей у цих та інших освітньо-дослідницьких центрах приємним сюрпризом бувало те, що у багатьох випадках вже наявні спільні розробки згаданих закладів з українськими науковцями стали можливими у результаті виявленої нашими співвітчизниками особистої ініціативи у просуванні отриманих ними результатів міжнародного рівня.

Посольство України у Швейцарії багато уваги надавало налагодженню співпраці з розташованою біля Женеви Європейською організацією ядерних досліджень (CERN), де свого часу працював уродженець Волині, французький фізик та лауреат Нобелівської премії Жорж Шарпак. Українські вчені та інженери з Харкова не лише самостійно встановили зв'язки із CERN, а й виграли тендер на постачання розроблених ними унікальних складових для будівництва великого андронного колайдера.

У вересні 2014 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду про набуття нашою державою статусу асоційованого члена CERN. На офіційному рівні пропозицію про доцільність отримання такого статусу було вперше сформульовано та доведено до Центру Посольством України у Швейцарії ще 2002 року. Саме у той період Президент НАН України Борис Патон підтримав пропозицію Посольства та, разом із Першим Віце-президентом НАН України академіком НАН України Анатолієм Шпаком, здійснив організований дипустановою перший візит до CERN, а також відвідав будівництво колайдера.

За ініціативою Посольства України у Берні встановлено пам'ятник славетному танцювнику та хореографу – киянину Сержу (Сергію) Лифарю в м. Лозанні, отримано від графині Ліліан Алефельд та передано до Національного музею історії України колекцію творів мистецтва, сценічних костюмів митця, його нагород, особистих ювелірних прикрас, документів. На жаль,

створену на базі дару графині унікальну постійно діючу експозицію, присвячену С. Лифарю, 2015 року розукомплектовано та, за словами керівництва музею, переміщено до сховища.

Конкретними свідченнями традицій присутності України у європейському політичному просторі стало виготовлення, встановлення та урочисте відкриття, за присутності високих представників України та країн перебування, – меморіальних дошок на честь дипломатичних установ України у Берні та Брюсселі, які діяли протягом 1918 – 1923 років.

Після завершення дипломатичної служби та повернення до наукової роботи я опинився в Інституті законодавства Верховної Ради України – у середовищі вчених, які працюють над проблемами удосконалення вітчизняного законодавства.

Порівняно невеликий колектив на чолі з академіком НАН України юристом-міжнародником Олександром Копиленком безпосередньо співпрацює із комітетами Верховної Ради України над розробкою проектів законів з комплексних питань розвитку суспільства і держави, перспективним плануванням законотворчої діяльності Парламенту, адаптацією вітчизняного законодавства до європейських норм з використанням наукових зв'язків із дослідницькими колективами Німеччини, Швейцарії, Польщі та інших країн.

Євген Бершеда,
*перший заступник директора
 Інституту законодавства
 Верховної Ради України,
 член-кореспондент НАН України,
 доктор економічних наук, професор,
 Надзвичайний і Повноважний Посол України,
 член УАЗП*

Україна – Грузія: витоки культурної дипломатії

УДК 94: 323.15 (477.7 = 353.1)

SUMMARY

The purpose of this article is to highlight the little-known page on the history of cultural contacts between Ukraine and Georgia - visits of scientists from the territory of Southern Ukraine to Georgia in the XIX and early XX centuries. For reconstruction of historical facts, we used a wide range of sources, mainly narrative – memoirs, articles, with the presentation of Georgian impressions. It was concluded that the efforts of a number of scholars, humanists and representatives of exact sciences laid the foundation for cultural relations between Ukrainians and Georgians. Mostly, the scholars aimed at scientific knowledge, however, while in Georgia, established broader contacts, propagated the culture of the Georgian people in their works, described it. Most of their works were published on the territory of Southern Ukraine, in Odessa, where readers, in this way, had the opportunity to make their own conception of Georgia. Some writings

contained a direct appeal to visit Georgia.

Keywords: Georgia, scientists, Southern Ukraine, scientific expeditions

Анотація

Метою цієї статті є висвітлення маловідомої сторінки з історії культурних контактів між Україною та Грузією – візитів вчених з території Південної України до Грузії у XIX – на початку XX ст. Для реконструкції історичних фактів використано широке коло джерел – головним чином, наративні: мемуари, статті з викладом грузинських вражень. Зроблено висновок про те, що зусиллями цілої низки вчених, гуманітаріїв та представників точних наук було закладено міцні основи культурних взаємин між українцями та грузинами. Здебільшого, вчені мали на меті наукове пізнання, проте, перебуваючи у Грузії, налагоджували ширші контакти, пропитували у своїх творчостях культуру грузинського народу, описували її. Більшість їхніх творів було опубліковано саме на території Південної України, в Одесі, завдяки чому читачі краю мали можливість скласти власне уявлення про Грузію. У деяких творах містився прямий заклик відвідати Грузію.

Ключові слова: Грузія, вчені, Південна Україна, наукові експедиції.

Увага науковців та громадськості останніми роками закономірно зосереджена на переламних для України та Грузії революційних подіях 1917 – початку 1920-х років, ювілей яких нині відзначаємо, передусім, у контексті становлення державності цих дружніх країн і народів. Проте не варто деактуалізувати й той очевидний факт, що генеза взаємин між нашими країнами, а відтак і державотворчих та дипломатичних взаємин, занурена у попередні до 1917 р. періоди. У XIX – на початку XX ст. більша частина України та Грузія перебували у складі Російської імперії, де вони не мали жодної політичної суб'єктності. Певною компенсацією були жваві контакти у галузі культури, які створювали основу для того, що ми зараз називаємо «культурною дипломатією».

Попри новизну цього визначення уявлення про культурні контакти як підґрунтя політико-дипломатичних чітко існувало задовго до XX ст. Метою цієї статті є висвітлення маловідомої сторінки з історії культурних контактів між Україною та Грузією: візитів учених з території Південної України до Грузії у XIX – на початку XX ст. У наявній літературі існують лише окремі згадки про деякі факти на цю тему. Для реконструкції історичних подій автор використав широке коло джерел – головним чином, наративні: мемуари, статті з викладом грузинських вражень тощо.

Перший резонансний візит вченого з території Південної України до Грузії відбувся 1835 року. Йдеться про наукову подорож до Закавказзя відомого ботаніка, на той момент викладача Рішельєвського ліцею, директора Ботанічного саду О.Д. Нордмана. Ця подорож дала великі наукові результати. Зокрема, О.Д. Нордман

відкрив на північному заході від Боржомі різновид ялиці, що був названий на його честь – *Abies nordmanniana*. Натураліст не лише зібрав велику колекцію ботаничних та зоологічних зразків, а й склав реєстр 43 місць історичних руїн на території Абхазії [1]. Створений ним для одного з провідних часописів докладний нарис про Абхазію, Гурію, Аджарію був першим географічно-топографічним, природничим та культурологічним описом цих земель, опублікованим у Російській імперії.

1847 року Грузію відвідав інший професор Рішельєвського ліцею – провідний одеський історик М.М. Мурзакевич [2]. Шлях його проліг через Абхазію, де дослідника особливо зацікавив Піцундський храм, який він й надалі вивчав та охороною якого переймався як очільник Одеського товариства історії та старожитностей. В Абхазії він зустрівся з князем Михайлом Шервашидзе. У Мегрелії М.М. Мурзакевича вразили величні, розкішні ліси. Тут, за його словами, він усюди зустрічав гостинність добрих мінгрелів. Тбілісі він визначив як «місто майбутніх надій: розвитку цивілізації краю та торгівлі». Проте він відзначив недостатньо розвинуту інфраструктуру та азійськість архітектури, тобто неохайність та руйнацію. Велике враження на одеського науковця справила висока освіченість грузинського духовенства. Звичайно, як історика його привабила наявність у Грузії старовинних артефактів. Зокрема, він наголосив на тому, що ті, хто хочуть пізнати візантійську архітектуру, мають вчитися на її грузинських зразках, а не вигадувати нісенітницю.

Після деякого «затишшя» протягом 1870 – 1880-х років візити до Грузії природознавців та істориків з Південної України стали регулярними. На початку 1870-х років Грузію відвідав видатний хорватський історик права, професор одеського університету Б.В. Богішич. В

Абхазії він вивчав місцеві звичаї, що дало йому цінний матеріал для порівняльного аналізу права. Не менш важливе значення мали візити до Грузії істориків архітектури – професора одеського університету Н.П. Кондакова та севастопольського архітектора В.О. Авдєєва. Результатом подорожі Н.П. Кондакова стала його праця про середньовічну архітектуру Грузію, в якій вперше у науковій літературі було висвітлено цілу низку питань про своєрідність грузинської архітектури та візантійських впливів на неї, наведено схеми старовинних грузинських церков [3]. Уже працюючи у Петербурзі та Ялті, історик здійснив нову подорож Грузією, за результатами якої опублікував ще одне дослідження, в якому поглибив тези попередньої роботи [4].

В.О. Авдєєв виступив на Тбіліському археологічному з'їзді з доповіддю про візантійські впливи на грузинську та вірменську архітектуру. У цьому з'їзді взяв участь ще один одеський історик – викладач гімназій, активний член Одеського товариства історії та старожитностей П.О. Юрченко. Він не обмежився лише доповіддю на з'їзді, а й здійснив подорож Грузією – здебільшого Аджарією на запрошення губернатора краю. Свої враження він описав та опублікував у тбіліській газеті «Кавказ» та в окремій книзі. Виклад розпочинався історичним нарисом про Грузію, а в тексті були розміщені численні зауваження про етнографію та мову грузинів.

Найпомітнішим науковим візитом до Грузії протягом 1870-х років серед негуманітаріїв були природознавчі дослідження в Абхазії викладача одеського університету Р.О. Пренделя, котрі він описав у періодичному виданні університетського товариства природознавців [5]. Зазначимо, що син цього професора А.Р. Прендель уже 1913 року відвідав з'їзд природознавців та лікарів, що відбувся у Тбілісі.

М.М. Мурзакевич

О.Д. Нордман

Експедиція Кримсько-Кавказького гірського клубу в Грузії, 1912 р.

Великий внесок у налагодження відносин між Грузією та Одесою зробили грузинські професори одеського університету В.М. Петріашвілі та П.Г. Мелікішвілі. Звичайно, їхні часті візити до Грузії не можна ставити в один ряд з вище згаданими подорожами. Більш подібні на них їхні науково-педагогічні поїздки разом зі студентами. Так, В.М. Петріашвілі влітку 1902 р. влаштував студентам екскурсію заводами та підприємствами Грузії: цитрусові та оливкові поля, тютюнові плантації у маєтку князя Шервашидзе біля Сухумі, порт у Поті, чайні плантації біля Батумі, марганцеві рудні у Чіатурах поблизу Кутаїсі, школу шовківництва та бджільництва, Кавказький музей у Тбілісі, Цинандальські та Мукузіанські винні підвали та виноградники у Кахетії.

Наприкінці XIX ст. в Одесі був опублікований опис грузинських вражень катеринославського лікаря, курортолога, видавця газети «Приднепровський край» В.В. Святловського [6]. Без особливої системи автор описав медичні уявлення та звичаї грузинів, їжу, побут, надавши певної уваги й історичному аспекту. Зокрема, він навів історіософські роздуми про історичну місію Грузії – на його думку, Грузія була християнським щитом перед загрозою мусульман. Тобто він наділяв Грузію місією, подібною до тієї, що, на думку багатьох його сучасників та нащадків, мала Україна. Грузинів В.В. Святловський вважав попри войовничо-захисну діяльність м'яким, добрим та гостинним народом. На доказ цього він наводив кодекс грузинського царя Вахтанга VI початку XVIII ст.

З іншого боку, автор пустився у доволі ризиковані роздуми про ступінь краси грузинських жінок, яку він поставив під сумнів, вважаючи це уявлення частиною

східного, що не є зрозумілим європейцю. Ще більш ризикованим було порівняння автора грузинів та вірменів. На його думку, якщо у Грузії побачиш товсту людину, то це обов'язково буде вірменин, а натомість грузини є стрункими. Найдокладніше В.В. Святловський описав Тбілісі, навівши історію міста. Як і М.М. Мурзакевич, він вважав Тбілісі, по суті, азійським містом, заперечуючи думку тих, хто сприймав його напівєвропейським – проте зазначав своє зачарування містом, акцентувавши на його прогресивному розвитку.

В останні роки XIX ст. – на початку XX ст. дослідження Кавказу і Грузії у науковому та туристичному значеннях на півдні України здійснювали здебільшого дві установи: Кримсько-Кавказький гірський клуб та Одеське відділення російського технічного товариства. У періодичному виданні клубу «Записки» було опубліковано 10 статей, в яких природознавці описували свої відвідування Грузії та вивчення її природних багатств, звичаїв населення. Клуб видав також кілька путівників.

Найчастіше Кавказ, і зокрема Грузію, відвідував природознавець М.А. Познанський, у двох нарисах висвітливши свої експедиції країною. В одному з них він присвятив два абзаци розвіюванню міфу про небезпечність відвідування Кавказу, який насправді, на його переконання і власний досвід, є регіоном з миролюбним і гостинним населенням [7]. В іншій праці М.А. Познанський навів опис побуту імеретинців [8].

Влітку 1912 р. Одеське відділення російського технічного товариства здійснило за ініціативи та за допомогою академіка В.І. Вернадського і за безпосередньої реалізації одесита Є.С. Бурксера та катеринославця І.І. Танатара подорож до Грузії для дослідження радіоактивності

мінеральних джерел Тифліської губернії, передусім Боржомі [9]. Управління підприємства «Боржомі» асигнувало 500 рублів, Тифліська міська дума – 150 рублів, надавши членам експедиції приміщення. Російське товариство пароплавства та торгівлі зробило знижку на 50 % членам експедиції на проїзд до Батумі. Окрім взяття проб у Боржомі, Є.С. Бурксер прочитав безкоштовну лекцію «Про радії». Результати експедиції були опубліковані у періодичному виданні товариства: стаття І.І. Танатара «Нариси про геологію частини Боржомського маєтку», звіти про аналізи Є.С. Бурксер та ін.).

Серед вчених, які не представляли Одесу та Крим, найбільше відзначився викладач Катеринославського гірничого інституту, геолог та мінералог С.С. Гембицький. У декількох працях він описав свої геологічні екскурсії Грузією.

Отже, у XIX – на початку XX ст. зусиллями цілої низки вчених, гуманітаріїв та представників точних наук, було закладено міцні основи культурних взаємин між українцями та грузинами. Зрозуміло, що ці контакти активізувалися завдяки жвавому розвитку торгівлі, транспорту (регулярні морські перевезення з Одеси та Криму до Грузії здійснювало Російське товариство пароплавства та торгівлі), постійному перебуванню значного числа грузинських студентів у єдиному на той час для Південної України та Кавказу Новоросійському університеті в Одесі.

Здійснювали короточасні візити й грузинські вчені до Південної України. Наприклад, у 1840-х роках Одесу відвідав видатний грузинський історик П. Йоселіані, якого саме тоді обрали членом Одеського товариства історії і старожитностей. Головним чином, вчені мали на меті наукове пізнання, проте, перебуваючи у Грузії, налагоджували ширші контакти, пропагували у своїх творах культуру грузинського народу, описували її. Більшість їхніх творів було опубліковано саме на території Південної України, в Одесі, завдяки чому читачі краю мали можливість скласти власне уявлення про Грузію. У деяких творах містився прямий заклик відвідати Грузію. Тож ця діяльність цілком відповідає сучасному визначенню поняття «культурна дипломатія», хоча тоді не йшлося про такі контакти на міждержавному рівні. Зараз, вочевидь, існує можливість наповнити традиційні контакти новим, значно більш усталеним та досконалим, змістом.

Олександр Музичко,
кандидат історичних наук, доцент,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Предмети, зібрані експедицією М. Познанського в Імеретії

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Нордман А. Путешествие по Закавказскому краю // Журнал Министерства народного просвещения. – 1838. – Октябрь. – С. 399 – 439.
- Мурзакевич Н.Н. Автобиография / примечания и биограф. очерк В.Д. Дабига. – С.-Петербург, 1886. – С. 185 – 194.
- Кондаков Н.П. Древняя архитектура Грузии. – Москва, 1876. – 60 с.
- Кондаков Н.П. Описание памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии, составленная... профессором С.-Петербургского университета Н. Кондаковым / Груз. надписи прочтены и истолкованы Дмитрием Бакрадзе. – Санкт-Петербург: тип. М-ва пут. сообщ. (А. Бенке), 1890. – [2], II, 179 с.
- Прендель Р. Отчет о результатах экскурсии, произведенной летом 1878 г. по прибрежной полосе Абхазии и Черноморского округа // Записки Новороссийского общества естествоиспытателей. – Т. 6. – В. 1. – 1879. – С. 1 – 76.
- Святловский В.В. Очерки и картинки из Кавказских воспоминаний. – Одесса, 1898. – С. 144 – 188.
- Познанский М.А. Военно-сухумская дорога (от Сухума до Клухорского перевала). Одесса, 1912. – С. 4 – 5.
- Познанский М.А. Экскурсия на озера Большую и Малую Рицу (Кавказские Робинзоны) // Юбилейный сборник Крымско-Кавказского горного клуба / под. ред. М.А. Познанского. – Одесса, 1915. – С. 144 – 166.
- Отчет об организации экспедиции для исследования радиоактивности минеральных источников Тифлиской губ. // Записки Одесского отделения Императорского Русского Технического общества. – 1912. – № 5. – С. 100 – 125.

Таємні товариства Середнього Сходу і Ватикан у період хрестових походів

УДК 94:327

Початок хрестових походів і тамплієри

SUMMARY

The article explores the historical role of the secret societies of the Middle East, their relationship with the Vatican during the Crusades. Through archival documents, scientific sources, the author conducts research on the influence of the Assassins and Templars on the policy of the Middle East; contrasts history with modernity.

Keywords: Assassins, Templars, Crusades, Middle East, Sultan Salah Ah-Din, Richard Lionheart, Iran, Roman Empire, Urban II

Анотація

Стаття присвячена особливостям взаємовідносин таємних товариств у період хрестових походів. Досліджується діяльність ассасинів і тамплієрів на основі різних джерел. У статті вивчається початок хрестових походів, причини виступу папського престолу проти ісламу, а також особливості боротьби таємних товариств за територію Єрусалима. Досліджується діяльність таких таємних товариств як тамплієри та ассасини, їхні відносини та взаємовигідне співробітництво. Аналізується історична роль таємних товариств, їхній вплив на політичне життя в часи хрестових походів.

Ключові слова: ассасини, тамплієри, хрестові походи, Середній Схід, султан Салах ад-Дін, Річард Левине Серце, Іран, Римська імперія, Урбан II.

Хрестові походи XI – XIII ст. до країн Середнього Сходу змінили історію та долі багатьох народів. Священні війни впливали на характер політичних процесів у світі та залишили свій слід у світовій історії.

Західний світ охоплював території центральної та північної частини Італії, Галлії, Західної Німеччини та Англії, які прагнули до розширення своїх кордонів і включення до складу західноєвропейської сім'ї більшості своїх безпосередніх сусідів. Центром боротьби стало місто Єрусалим, де зіткнулися дві світові релігії – іслам і християнство.

Приводом послужила промова папи римського Урбана II на Клермонському соборі. Паломництво до Єрусалима стало не просто закликом, а обов'язком для християн.

Урбан II та єпископи, які відвідали Клермонський собор 1095 року, були не єдиними проповідниками хрестового походу. Виникли рухи, а також різного роду таємні товариства, що виступали організаторами хрестових походів.

Вивчаючи історію таємних товариств у період середньовіччя, слід звернути увагу на діяльність тамплієрів і госпітальєрів як секретних товариств та лицарських орденів, що виникли у період хрестових походів.

Феномен військово-чернечих орденів пов'язаний з ідеєю боротьби з невірними і повернення християнському світу Святого Града – Єрусалима.

Вперше про тамплієрів (а саме про «Бідних лицарів Христа і Храму Соломона») згадав архієпископ та історик Вільгельм Тирський в «Історії заморських подій» (1175 – 1185). Його книга створювалася через 50 років після заснування ордену, так що сприймати викладені в ній факти слід досить обережно [Благовещенський 2010, 76].

Першим і найдавнішим товариством такого роду був Іоаннітський орден. При самому виникненні він приєднався до однієї скромної релігійної громади, що існувала в Святому Граді вже досить давно. Панталеон Мауро, багатий громадянин з Амальфі, заснував тут монастир Maria delia Latina, що повинен був служити притулком для купців, які приїздили до Єрусалима з його

батьківщини [Шустер 2016, 165]. Згодом мирна чернеча громада перетворюється на духовний лицарський орден тамплієрів, творцем якого став Раймунду дю Пюї.

Війна за «звільнення» Єрусалима проти турків-сельджуків перетворилася на релігійну війну християн і мусульман. Важливо відзначити, що хрестові походи мали більше політичний характер ніж релігійний. Як зазначає Ф. Успенський: «Коли первинна мета хрестоносного руху перестала бути керівним мотивом, висунулися на перше місце політичні міркування. Не про Єрусалим і не про звільнення Гроба Господня з рук невірних стали думати вожді хрестоносців, а про заснування незалежних князівств на Сході, про завоювання Візантії – нарешті, про торговельні переваги в областях візантійських і мусульманських» [Успенський, 2].

У книзі «Хрестові походи. Священні війни Середньовіччя» Д. Брандеджа написано: «У тому ж році (1118) кілька благородних мужів з лицарського стану, відданих Богу, благочестивих і богобоязливих, присвятили себе Христу. Вони дали владиці патріарху обітницю жити в цнотливості, покорі та без всякого майна. Між ними перше і головне місце займали поважні мужі Гуго де Пейен і Жоффруа Сент-Омер. Через те, що у них не було ні церкви, ні певного приміщення, то король (Балдуїн I) надав їм тимчасово житло в тій частині палацу, яка на півдні примикає до храму Господнього. Каноніки ж храму Господнього поступилися їм на відомих умовах площею, яку вони мали перед палацом...» [Благовещенський, 81].

Як зазначається в книзі, лицарів спочатку було дев'ять, але пізніше, коли орден посилювався, до нього ввійшли майже 300 лицарів.

Дев'ять французьких лицарів на чолі з Гюго де Пейном створили «Кодекс честі». Головним їхнім завданням був захист паломників на дорозі до Єрусалима.

Вельми цікаві відомості про тамплієрів можна знайти в книзі М. Барбера «Процес тамплієрів»: «...хоча самі тамплієри і заявляють, що їхній орден був заснований зі схвалення Святого Престолу, вони, приймаючи нових братів до згаданого ордену, а також деякий час потому, змушували неофітів виконувати наступне. А саме: кожен з них під час вступу до ордену, або ж через якийсь час, або ж за першої можливості, відрікався від Ісуса Христа, іноді від Святого розп'яття, іноді від Бога-Сина, а іноді від Бога-Отця, а іноді від Пресвятої Діви Марії і всіх святих, при направлянні та наставлянні тими, хто приймав його до ордену. – А також, (що) всі брати в ордені робили це. – А також, що велика частина (їх робила це)» [Барбер 1998].

Можна зробити висновок, що існують різні думки вчених з приводу мети і місії таємного товариства тамплієрів. Політичний мотив панування на Сході не виключається і залишається явною гіпотезою, не дослідженою до кінця.

Орден тамплієрів («храмовників», лицарів Храму), який надбав величезні багатства в Європі, був знищений французьким королем Філіпом IV Красивим і папою Климентом V, що діяв під його тиском. Піддані

жорстоким тортурам, тамплієри «зізналися» в тому, що вони нібито зреклися Христа, глумилися над церковними обрядами, поклонялися дияволу Бафомету, віддавалися мерзенним оргіям і протиприродним порокам (історики не дійшли єдиної думки, що було правдою в цих звинуваченнях) [Crow 1969, 171 – 172].

Ймовірно, що хрестові походи стали приводом для створення ордену тамплієрів, який використовував насильство проти мусульман і називав своїх членів «Бідними лицарями Христа храму Соломона».

У період третього хрестового походу був створений Тевтонський орден: 1189 – 1192 роки. Подібно тамплієрам, члени цього німецького католицького духовно-лицарського ордену вважалися одночасно монахами і лицарями та давали три традиційні чернечі обітниці: цноти, бідності та послуху. Крім релігійного фанатизму, цей орден володів власною ідеологією. Захоплення Пруссії та підкорення всіх прибалтійських народів було його головною метою.

Поява на пруських землях ордену істотно активізувало політику папства щодо Галицько-Волинської Русі, бо виношувалися (це особливо помітно за понтифікату папи Інокентія IV, 1243 – 1254) плани окатоличення Галицько-Волинської Русі. До якнайшвидшої реалізації цих планів підштовхувала і загроза татаро-монгольської навали, що нависла над Європою. Але якщо спочатку, протягом 30-х років, папські дії зводилися до того, щоби відправляти на Русь з місіонерською діяльністю єпископів з числа перебуваючих у папських володіннях у Пруссії, то протягом другої половини 40-х років у посланнях Інокентія IV все наполегливіше проводиться думка про спільне відбиття татаро-монгольської навали із залученням Тевтонського ордену. Обіцяючи руському князю підтримку проти татаро-монголів, курія у такий спосіб сподівалася полегшити здійснення своїх планів. Водночас ведучи переговори з Ордою, папство не проти було схилити (ілюзія, що володіла на той час умами багатьох європейських духовних і світських владик) і самих татар до прийняття християнства (за католицьким обрядом), аби потім домовитися з ними як із сюзеренами Русі та отримати від них визнання за папством прав на верховне управління російською церквою [Тевтонський, 1999].

Тевтонський орден було створено під час хрестових походів на Близький Схід у XII столітті. Своє ім'я він отримав від стародавніх германських племен – воєвничих тевтонів. На перших порах орден об'єднав у своїх рядах не більше ніж 40 осіб. Його глава спочатку носив титул магістра, потім – хормейстера, пізніше керівників новоявлених тевтонів стали іменувати grosмейстерами. Спочатку орден, створений на основі госпіталю Святої Марії, був покликаний займатися, в основному, благодійністю і створенням лікарень для лікування поранених у боях з мусульманами. Але з плином часу наміри хрестоносців змінилися і орден був перетворений на військово-угруповання [Понкратов, 2001]. Практично всі військові ордени були представниками католицької церкви і мали політичні

амбіції. Саме тому Тевтонський орден подібно ордену тамплієрів переслідував схожі цілі.

Тамплієри нічим не відрізнялися від тевтонських рицарів – вони вміли битися і наносити жакливі удари своїм ворогам. Отже, цілі та засоби тамплієрів і лицарів Тевтонського ордену були близькі.

Ассасини як таємні товариства Середнього Сходу

У той час, як у західному світі існували тамплієри, на Сході до ісламського світу проникли ассасини, що руйнували релігійні канони і створювали заворушення у суспільстві.

Ассасини (від арабського «assassini» – споживачі гашишу). У середньовічних хроніках так називали перських і сирійських ісмаїлітів, що належали до шіїтської секти, яка виникла у VIII столітті в Багдадському халіфаті – спочатку займалися, очевидно, виготовленням з різних трав п'яного напою, що арабською називався гашишем [Таємниці Сходу і Заходу. 2004, 6].

Ісмаїлітське вчення не має нічого спільного із сунізмом або ж шіїзмом. Це можна пояснити тим, що дане вчення знищує всі канони ісламу. Так, наприклад, роль імама підноситься до рівня ідола або ж деспота, що неприпустимо в ісламі. Тому багато вчених, які не знають тонкощів ісламської релігії, розглядають ассасинів як віруючих мусульман. Тож називати рух ассасинів «радикальною течією ісламу» вельми дискусійно.

Засновником цієї секти був ісмаїлітський місіонер, котрий завдяки сміливості та сприятливим обставинам з простих городян піднісся до керівника секти. Центром і театром своїх дій Хасан ібн Саббах – так звали засновника ассасинів – вибрав перський Кухістан, гірську країну біля Казбіна, де ассасини зіткнулися з древніми перськими комуністами: та й у Сирії, куди потім перебралися ассасинські місіонери, ісмаїліти трималися гірських місцевостей. Столицею Хасану слугувала прекрасна фортеця Аламут: сама назва якої – «гніздо шуліки» – показує її неприступність і вдалий вибір шейха ассасинів [Березін].

Зі свого боку, турецькі вчені стверджують, що Хасан Саббах жив 34 роки у фортеці Аламут, не виходячи з неї. У турецьких наукових колах його називають лідером, який виховав перших терористів в історії [Xasan Sabah, Yeni akit gazetesі].

Власне таємне вчення союзу містилося в особливій книзі законів: вона була складена Хасаном, складалася з семи глав і призначалася виключно для місіонерів і вищих чинів. Перша глава містила основні положення найважливіших людських знань, необхідних місіонерам у їхніх прагненнях завербувати до союзу нових членів [Шустер, 136]. Книга, в якій були висвітлені всі таємні говірки, перетворилася на головний кодекс ассасинів. У ній містилися основи пропаганди і правила ставлення до тих, хто потенційно може стати членом союзу. Релігійні вчення прирівнювалися до алегорії – наслідування їм не мало значення.

У книзі «Тасмні товариства» Аркон Дарол пише: «Хасан же вселяв своїм послідовникам, що він теж пророк і рівня Магомета, раз у нього є влада впустити тих, хто заслужили його милість, до раю ще за життя. А щоб ніхто зі сторонніх не міг знайти вхід до його райського саду, Хасан побудував неприступну фортецю, через яку, скориставшись потайним ходом, тільки й можна було потрапити до цієї чудової долини. Хасан заманював у свої сіті молодих людей віком від дванадцяти до двадцяти років – особливо тих, хто мав злочинні схильності. Кожен день до нього з'являвся натовп юнаків, і він просторікував перед ними про красу раю». [Дарол 1998, 6].

Так, у книзі «Сто великих кримінальних історій» М. Кубеєва зазначається: «Розпізнати підсланих убивць було неможливо. Пропонуючи свої послуги як провідника, перекладача, дрібного торгівця прикрасами або навіть постачальника красивих дівчат, вони входили в довіру до нетямущих у чужих землях християнців і нерідко заводили загони до безводних пустель або гірських ущелин. Вночі на стоянках дівчата-спільниці відкривали намети сплячих, очманілих від алкоголю лицарів. Їх убивали кинджалами. Іноді відрізали голови і для залякування виставляли назовні. І безслідно зникали». [Кубеєв 2012, 24].

Кінець руху найманих убивць поклало монгольське вторгнення до країн Близького Сходу. Нашадки Чингісхана 1256 року розгромили фортеці Аламут і Меймундіз у Західній Персії, в яких проходив процес навчання і фізичної підготовки ассасинів [Кубеєв, 25].

Ассасини вважали франків своїми можливими союзниками в боротьбі з мусульманськими ворогами, а саме з сунітами. Вони нещадно розправлялися з тими, хто виступав проти них.

Так, за смерть Хасана сповна помстився його син і спадкоємець Мухаммед II. Смерть наздогнала не тільки вбивцю. Помста, в її східному прояві, поширилася на всі його потомства обох статей – чоловіки, жінки, діти: всі пролили кров від меча ката [Кейтлі 2011, 105]. Хасан Саббах ніколи не був справжнім віруючим і сповідником ісламу, про що говорять багато істориків того часу.

Друзи

В XI столітті на території Лівану виникла ще одна тасмна секта – друзи. Сьогодні вони існують в Ізраїлі як окремий етнос – близько 120 тисяч. Окрім єдинобожжя, друзи вірять у карму, що служить основним постулатом їхнього релігійного вірування. Також друзи вірять в єдиного, вічного Бога, у якого немає початку і немає кінця, який володіє всіма досконалостями. Тасмне вчення друзів відомо лише їм самим.

Аккалі, до яких зазвичай належать шейхи і більшість дружніх жінок, складають тасмне товариство, розділене на кілька розрядів [Шустер, 146].

Незважаючи на те, що друзи та ассасини існували в один і той же історичний період, наукових доказів їхніх взаємозв'язків немає.

Взаємовідносини тамплієрів та ассасинів

Головним об'єктом протистояння ассасинів та Ордену лицарів Храму в період хрестових походів був Єрусалим. Заява папи Урбана II про трагічну ситуацію християнського світу стало викликом для всього Заходу. Ідея заснувати постійні держави на Сході поступово опановувала умами хрестоносців.

Проте для країн Середнього Сходу хрестові походи були війною з франками.

Однією з важливих проблем країн Близького Сходу була відсутність релігійної єдності та численні міжусобиці війни.

Слід звернути увагу на причини виникнення розколу в ісламському світі та роль тасмних товариств Середнього Сходу.

У книзі «Хрестові походи: погляд зі Сходу» Керол Хілленбранд пише: «Релігійний розкол пронизував мусульманське життя на всіх соціальних рівнях. Як «добрі мусульманські сунітські правителі», Сельджукіди протягом 1063 – 1092 років проводили жорстку зовнішню політику, основним об'єктом якої було ведення війни не стільки проти Візантії або християнських держав Кавказу (хоча подібні заходи й мали місце), скільки проти своїх побратимів-мусульман – «єретичного» шіїтського Фатимидського халіфату в Каїрі, з яким велася тривала боротьба за Сирію та Палестину» [Керол Хілленбранд 2008, 53].

Виникнення ассасинів як окремої і загубленої секти східного світу поглиблювала ситуацію. Так, в одній з історичних записок сельджукського султана Мелік Шаха I Хасану ібн Саббаху написано: «Ти, Хасан Саббах, створив нову релігію та громаду і, вводячи народ в оману, виступаєш проти владики над часом. Зібравши навколо себе деяких неосвічених горян, ти кажеш їм улесливі слова, і вони спонукають народ взятися за зброю. Ти висміюєш халіфів, які є халіфами мусульман, опорою держави і народу та на яких покоїться релігія і держава. Тобі слід відмовитися від цієї помилки і стати справжнім мусульманином. Інакше я споряджу військо, яке повинно буде вивести тебе на істинний шлях або дати тобі відсіч. Стережись же, бережись! Зглянься над своєю душею і душами своїх послідовників, не піддавай себе та їх знищенню. Не сподівайся на міцність своїх фортець і знай напевно, що коли твоя фортеця, назва якої Аламут, виявиться навіть на сьомому небі, я, за допомогою всевишнього Аллаха, зітру її з лиця землі».

Першим латинським государям Єрусалима треба було виконати безліч завдань: ліквідувати мусульманські анклав у своїх володіннях, знищити піратські гнізда, якими були багаті фатимідські порти на узбережжі, спостерігати за набігами бедуїнів на південному кордоні та, в очікуванні походу на Єгипет і Дамаск – традиційної мети франкської експансії, – відбивати наступ єгиптян і дамаскінців на палестинську Сирію [Шірап 2002, 49].

До появи ісмаїлітів увесь Середній Схід був під владою турків-сельджуків. Не було релігійного розколу в мусульманському світі. Історія ісмаїлітського повстання в Ірані була пов'язана з ім'ям Хасана ібн Саббаха.

Ймовірно, що він хотів створити державу всередині держави Сельджукідів. Так про це пише Строева в книзі «Держава ісмаїлітів в Ірані»: «З 1081 року після повернення Хасана ібн Саббаха з Єгипту починається новий період його діяльності. Йому було вже близько 27 років. Понад десятиліття він був пов'язаний з ісмаїлітами, побував в Сирії та Єгипті, тисячі кілометрів пройшов сушею, ходив Середземним морем, півтора роки прожив в фатимідській столиці. Закінчився період накопичення політичних і релігійних знань. Починалася пора активної політичної і пропагандистської діяльності. Уже в цей час про його діяльність і зв'язки з ісмаїлітами було відомо сельджукській владі, тож вона його розшукувала. В Ісфахані, куди він прибув після повернення з Єгипту, Хасану ібн Саббаху довелося ховатися. Він знайшов притулок у будинку раїса Абу л-Фазла, свого таємного прихильника. Одного разу, скаржачись на долю і розмірковуючи про фанатизм султана Мелік-шаха та його міністрів, Хасан ібн Саббах зітхнув і сказав: «О горе! Якби (хоч) двоє людей були зі мною одностайні, то я б це царство перевернув догори дном». Раїс Абу л-Фазл сприйняв слова Хасана ібн Саббаха за маячню божевільного і навіть став підмішувати йому до їжі ліки. Політична мета Хасана ібн Саббаха була сформульована їм дуже чітко: знищити політичну владу сельджуків, «перевернути догори дном» усю державу, звільнити від їхнього панування населення Ірану та його територію. Таким було першочергове завдання ісмаїлітів. Звичайно, вже в цей час Хасан ібн Саббах не був самотнім і мав однодумців [Строева 1978, 47].

Дані відомості є доказом того, що Хасан ібн Саббах хотів створити ісмаїлітську державу, знищивши політичну владу сельджуків. Ассасини, як й інші таємні товариства, прагнули до панування в даному випадку – над Іраном та його населенням. Лише після захоплення Аламута Хасану ібн Саббаху вдається започаткувати

ісмаїлітську державу. Таємна пропаганда ісмаїлізму перетворюється на збройну боротьбу проти сельджуків. Більш того, цю війну можна оцінити і як націоналістичну: персів проти турків.

Незважаючи на велику кількість джерел арабською, французькою, латинською мовами, присвячених періоду хрестових походів, конкретних фактів і відомостей про контакти ассасинів з Ватиканом зовсім мало. Однак, якщо аналізувати появу ассасинів саме в період хрестових походів, то можна згадати про гіпотезу таємних контактів ассасинів з хрестоносцями Ватикана. Виступ однієї людини або групи людей проти великої держави сельджуків здається сумнівним фактом. Отже, зовнішніми ворогами держави сельджуків були не тільки хрестоносці, але й ісмаїліти. Ісмаїліти на чолі з Хасаном ібн Саббахом вбивали не тільки християн, але й мусульман, які не хотіли визнавати їхнє вчення. Тобто вони сприяли розколу ісламу, чого і бажали хрестоносці.

У деяких джерелах вказується, що в ході війни ассасини уклали союз з франками: «Набагато складнішою виявилася справа 1173 року: ассасини (ісмаїліти) з Джебель Нозайрі, за володіннями яких спостерігали тамплієри з Шастель Бланк і з яких стягували щорічну данину, запропонували королю укласти союз з франками проти мусульман (подейкували навіть, що вони збиралися прийняти хрещення) і попросили в Аморі позбавити їх від виплати 2 000 безанів, які були на них накладені орденем» [Строева, 138].

Єдиним лідером мусульманського світу періоду хрестових походів був султан Саладін (Салах Ад-Дін) Ейюббї. Хоча його ім'я не пов'язане з таємними товариствами, він змінив долю всього Близького і Середнього Сходу. Саладін сповідував іслам сунітського спрямування. До приходу хрестоносців в імперії Саладіна з центром у Дамаску мирно жили мусульмани, іудеї та християни, оскільки для мусульман

Клермонський собор 1095 року

АССАСИНИ (XI – XIII ст.)

Єрусалим – найсвятіше місто після Мекки і Медіни. У ньому знаходиться Купол скелі та мечеть Аль-Акса. 1187 року хрестоносці здали Єрусалим султану Єгипту і Сирії Саладіну.

Оголосивши джихад (священний заклик до боротьби за віру), султан Саладін прагнув об'єднати мусульман, наказавши їм боротися з хрестоносцями за святиню не на життя, а на смерть. Саладін був чесним, гідним і благородним суперником, про якого пізніше говорила вся Європа. Так про нього пише Баха ад-Дін: «Султан був м'якої вдачі, привітним, прекрасним співбесідником. Він добре розбирався в генеалогії арабів, прекрасно знав подробиці битв, в яких ті брали участь; як свої п'ять пальців знав родовід своїх коней, пам'ятав безліч цікавих і дивовижних історій» [Баха ад-Дін 2009, 31].

Султан Саладін захистив усю ісламську цивілізацію не тільки від хрестоносців, але також і від ассасинів. Він створив таку секретну службу, яка одного прекрасного дня заарештувала всіх ассасинів у Дамаску. Дізнавшись про їхню страту, вождь убивць, знаменитий «Гірський старець», вирішив укласти мир з рішучим султаном [Ізмаїлов 2007, Меч Аллаха].

Якщо за Саладіна ассасини могли ще існувати, то з приходом мамлюків все змінилося. Ассасини побоювалися султана Саладіна. Так, у своїй книзі Л. Семенова «Салах ад-Дін і мамлюки в Єгипті» пише: «Безсумнівно, що було досягнуто певної угоди між Салах ад-Діном та ісмаїлітською феодалною верхівкою, бо ісмаїліти ніколи більше не виступали проти Салах ад-Діна. Мабуть, вони побоювалися зростаючої потуги аййубідського Єгипту, а Салах ад-Дін прагнув використовувати ісмаїлітів у боротьбі з хрестоносцями. Вбивство ісмаїлітами видного вождя хрестоносців маркіза Кондрата Монфератського в Тірі 1192 року і було, очевидно, одним із результатів цієї угоди» [Семенова 1966, 72].

Про це також написано в книзі «Повна історія таємних товариств і сект світу»: «Деякі християнські

государі підозрювалися в потуранні діям ассасинів. Один з них – Річард Левине Серце, й англійські письменники чесно старалися зняти з нього звинувачення в тому, що він підбурив ассасинів до вбивства Конрада Монфератського. Довго також існували чутки, що Річард через Хасана та його ассасинів зазіхав і на життя короля французького. Плємінник Барбаросси, Фрідріх II, був відлучений від церкви Інокентієм II за те, що він попросив ассасинів убити герцога Баварського, а сам Фрідріх II у листі до богемського короля звинувачує ерцгерцога австрійського в замаху на своє життя за допомогою цих же агентів. Історики також згадують про одного араба, котрий 1158 року був спійманий в імператорському таборі під час облоги Мілана, де сподівався убити імператора [Благовещенський, 590].

В ті часи діючі таємні товариства як Сходу, так і Заходу були занурені в поширення своєї ідеології, тому всі засоби були прийнятні. Зв'язок між таємними товариствами Середнього Сходу з представниками західних країн з великою ймовірністю існувала.

Сьогодні у світі ассасинів порівнюють з терористами. Відхилившись від істинного шляху, але за таких умов називаючи себе «мусульманами», вони знищують мирне населення, створюють у світі хибну думку про іслам.

Мірназім Джафаров,

доктор філософії з політичних наук,

провідний науковий співробітник Інституту Історії ім. А. Бакиханова

Національної Академії Наук Азербайджану

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Андреева Т.В. Александр I и внутренняя безопасность Российской империи: правительство, тайные общества и дворянство // Т.В. Андреева // Saint-Petersburg Historical Journal N 1 (2018). – С. 66 – 88
- Брандедж Д. Крестовые походы. Священные войны Средневековья., М.: Центрполиграф, 2011 – 318 с.
- Ваххабиты и масоны. Тайны Востока и Запада. – М.: Эксмо, 2004 – С.6
- Ширар Ж. Латино-Иерусалимское королевство. – СПб.: Евразия, 2002 – 448 с.

Донбас.

Чи є вихід із глухого кута?

УДК 94:327

Чи є вихід із глухого кута на Донбасі? Це питання турбує кожного українця – незалежно від того, де він проживає. Відповідь знайти надзвичайно складно. Але спробувати можна...

Автору цих рядків досить довго довелося займатися Придністровським конфліктом. Півтора року був Спеціальним представником України з Придністровського врегулювання у ранзі заступника Міністра закордонних справ. Тому спробую спроектувати деякі висновки із цього конфлікту на ситуацію на Донбасі.

Перше: економічна складова. Ні для кого не є таємницею, що Придністров'я стало Меккою для контрабандистів місцевих, молдовських, українських, російських. За різними розрахунками, через Тираспіль проходить товарів на декілька мільярдів доларів США. За таких умов влада міняється як у Молдові, так і в Придністров'ї, а контрабандні схеми залишаються.

Як і здійснюється незаконне завезення товарів на територію України та Молдови – і далі до інших країн. Дорогий алкоголь, сигарети, побутова техніка, мобільні телефони, харчові продукти завозяться через порти Одеси та Іллічівська до Тирасполя. Потім партизанськими стежками переправляються через українсько-придністровський та молдово-придністровський кордони. Враховуючи те, що Молдова не забезпечує охорону своїх рубежів із невизнаною ПМР, то товари, які не вдається переправити в Україну напряму, потрапляють до нас через Молдову.

Висновок: доки житиме контрабанда у таких масштабах, доти Придністров'я існуватиме як невизнана країна – майданчик для отримання надприбутків

Summary

The article analyzes the situation, which appeared due to the war in the Donbass. The factors that influence on the solving of this problem are investigated. First of all, it is about the economic, political, social, military component. It is shown that unless Ukrainian authorities will develop a virginal plan for the return of the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions, till that time the problems of Donbass will not be solved.

Keywords: Donbass, economic, political, social, military components of the stagnation of the conflict

Анотація

У статті аналізується ситуація, що склалася через війну на Донбасі. Досліджуються фактори, які впливають на вирішення цієї складної проблеми. Насамперед, йдеться про економічну, політичну, соціальну та військову складові. Показано, що доки українська влада не розробить дієвого плану повернення окупованих територій Донецької та Луганської областей, доти проблеми Донбасу не будуть вирішені.

Ключові слова: Донбас, економічна, політична, соціальна та військова складові стагнації конфлікту.

провладними структурами та різними злочинцями, що їх обслуговують.

Подібна ситуація склалася на Донбасі. За час неоголошеної війни були розроблені злочинні схеми поставки товарів як з України до непідконтрольних українській владі територій, так й у зворотному напрямі. Не потрібно забувати, що чотириста кілометрів кордону між Україною та Росією не контролюються українськими прикордонниками – це створює величезні можливості для контрабанди. Перелік товарів приблизно такий самий, як й у Придністров'ї. Різниця лише у тім, що там на кордоні стоять прикордонники та митники – тут національна гвардія та українська армія. І масштаби трошки менші: у Придністров'ї – мільярди, а на Донбасі – сотні мільйонів. Кому дістаються ці гроші, здогадатися не так уже й важко. Про це вже багато написано в українських та зарубіжних ЗМІ, проведено безліч журналістських розслідувань на телебаченні. Ось лише одне таке повідомлення: «Лише за перші два місяці 2016 року було затримано товарів на вісім мільйонів гривень. Та чим дорожчий вантаж, тим серйозніші структури за ним стоять. Найпростіший спосіб контрабанди – коли місцеві перевозять товари на своїх легкових автомобілях. Їхню кількість за день можна було вимірювати сотнями. Та вищий рівень контрабанди – це фури. Там крутяться набагато більші суми. За один день

вдавалося затримувати вантажівку із медикаментами, електротехнікою, спиртним та продуктами. Середня ціна кожного вантажу коливається від 300 до 500 тисяч гривень» [1].

Висновок: доки не буде знищена ця економічна складова, війна продовжуватиметься.

Друге: політична складова. У політичному плані Донбас для Києва був завжди незручним. Згадаймо будь-які вибори чи до Верховної Ради, чи президентські – і завжди тут підтримували проросійські партії чи такої ж орієнтації кандидатів у президенти. Причин тут декілька, але головна з них та, що після Другої світової війни цей край, особливо міста, заселяли вихідцями із Росії. Робилося це офіційно з метою забезпечення нових підприємств, які сотнями будувалися у регіоні, кваліфікованою робочою силою, а підспудно Москва цілеспрямовано розбавляла українство Донбасу росіянами. За ті роки й була сформована п'ята колона, якою потім і скористалися сепаратисти.

Тому київська влада сьогодні чудово розуміє, що повернення в Україну п'яти – шести мільйонів жителів Донбасу значно знизить відсоток тих виборців, які голосуватимуть за вступ до ЄС, а з часом і в НАТО. Чи не простіше залишити все так як є, зменшивши до мінімуму ризики для успішної євроінтеграції. Окрім цього, населення Донбасу – це потужна електоральна база для опозиційного блоку, що створює реальну загрозу для

повернення колишніх регіоналів до влади в Україні [2]. Нагадаємо, що згідно з соціологічними опитуваннями за Ю. Бойко готові віддати свої голоси 5,4 %, а за О. Вілкула – 2,6 % [3].

Висновок: сьогодення українська влада об'єктивно, з урахуванням політичної складової, зацікавлена у стагнації ситуації на Донбасі – для того, аби його жителі не брали участі у виборах президента та до Верховної Ради України.

Третє: соціальна складова. За роки української незалежності Донбас із економічно процвітаючого краю, населення якого мало найвищу заробітну плату, перетворився на депресивний, дотаційний регіон, який без сотень мільйонів гривень, направлених з Центру, не зміг би просто вижити. Більшість заводів і фабрик були зупинені та пограбовані. На металобрухт було продано обладнання, яке коштувало сотні мільйонів гривень. Сотні тисяч висококваліфікованих робітників залишилися без роботи та засобів для існування.

Постраждали, насамперед, підприємства машинобудування, військової та легкої промисловості. Насамперед, постраждали шахтарі – близько 60 % шахт були закриті. Шахтарські селища, соціальна інфраструктура яких фінансувалася за рахунок вугільних підприємств, залишилися без копійки грошей. Із міського бюджету на це також кошти не виділялися. Люди ще якось виживали за рахунок городів, але більшість, яка жила у багатоповерхових будинках, доведена до відчаю, покидали свої квартири у пошуках кращого життя.

Війна внесла суттєві зміни до соціальної політики України стосовно тих територій, які контролюються сепаратистами. Уряд прийняв рішення припинити тут усі соціальні виплати. Якщо 2014 року бюджет Донецької області складав 2,0 млрд 318 млн 580 тис. доларів

США, то 2018 року він склав 271 млн 400 тис. доларів США [4]. Та ж сама ситуація з бюджетом і в Луганській області.

Висновок: замороження війни на Донбасі дає змогу кошти, що раніше направлялися до бюджетів Луганської та Донецької областей, використовувати на інші потреби бюджету, що створює гарні можливості для зловживань.

Четверте: військова складова. У бюджеті на 2016 рік закладено найбільш за роки незалежності витрати на оборону – 209,5 млрд грн [5]. Наявність таких величезних коштів створює можливість для корупції, різного роду зловживань. Звичайно, значна сума цих грошей підуть у кишені тих високопосадовців, які їх ділитимуть та використовуватимуть.

Висновок: збільшення бюджету на оборону є необхідним кроком української влади, але, з іншого боку, без відповідного контролю за використанням цих грошей цей крок створить умови для наживи нечистих на руку можновладців.

І ще про наступне. 18 січня 2018 року Верховна Рада ухвалила Закон «Особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей» [6]. Прийняттю цього документа передувала гостра політична боротьба всередині парламенту. То що ми маємо у сухому залишку?

Постфактум воєнні дії на Донбасі практично визнані офіційно. Росія названа країною-агресором, а окремі непідконтрольні уряду райони Луганської і Донецької областей – тимчасово окупованими. Це означає, що Росія повинна нести відповідальність за моральну та матеріальну шкоду, яку понесла Україна, її державні органи на рівні республіки та органів місцевої влади, фізичні та юридичні особам на окупованих територіях.

У законі також заплановано формування Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України, що буде підпорядкований Генштабу, на якого покладається контроль та узгодження всіх дій українських військових підрозділів у зоні конфлікту.

На жаль, перекладення відповідальності за те, що відбувається на непідконтрольних територіях України, створює серйозні проблеми для жителів, які там проживають. Люди, котрі втратили житло та власність на цих територіях, залишаються сам на сам зі своїми проблемами – вони не знають, куди звертатися зі скаргами, аби їх почули.

Закон не гарантує права людини на непідконтрольних Києву територіях – у цьому документі практично відсутні відповідні положення з цього приводу. Іншими словами, про захист цивільного населення в законі забули – українська держава не бере на себе зобов'язання

захищати цивільне населення тією мірою, якою вона взяла на себе відповідальність, підписавши Європейські конвенції та Пакт про політично-цивільні права. З іншого боку, постійні заяви керівництва держави про те, що ці райони є під юрисдикцією України, зобов'язують це робити.

Окрім того, ухвалений депутатами закон дає силовим владним структурам неправомірно широкі повноваження на неконтрольованих територіях, що створює умови для зловживань, насамперед, з боку військових і представників правоохоронних органів.

У прийнятому законі йдеться про те, що в зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій, з метою здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях діє особливий порядок. Він

передбачає надання органам сектору безпеки і оборони, іншим державним органам України спеціальних повноважень, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації [7].

Водночас у цьому документі й слова не йдеться про те, хто здійснюватиме контроль над використанням цих повноважень.

Днями виповнився рік тому, як був ухвалений цей закон. Чи змінилося щось на краще у вирішенні цієї проблеми? Думаю, що більшість аналітиків на це запитання дасть негативну відповідь.

То чи є надія на те, що найближчим часом Донбас повернеться в Україну? Звичайно є, бо надія вмирає останньою. Але, щоб це трапилося, потрібно багато чого поміняти у нашій країні. Уряду необхідно розробити та впровадити програму поновлення економіки тих територій Донецької та Луганської областей, що знаходяться в Україні. Потрібно надати пільги інвесторам, зацікавити їх у створенні нових підприємств. Населення, яке там проживає, повинно відчувати особливе піклування від української влади. Створені державні органи для боротьби з корупцією повинні, насамперед, спрямувати свої зусилля на Донбас і швидко та ефективно навести там лад.

Своє вагомe слово повинне сказати й громадянське суспільство. Надію вселяє і те, що в Україні

з'являється все більше громадян, які активно протидіють проявам корупції і зловживань у владних структурах різного рівня.

Будемо вірити, що рано чи пізно Україна стане дійсно європейською країною, а Донбас повернеться в лоно своєї рідної держави.

Дмитро Ткач,
професор, доктор політичних наук,
Київ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Контрабанда у зоні АТО працює за схемою Придністров'я http://zik.ua/news/2016/10/09/kontrabanda_u_zoni_ato_pratsyuiie_za_shemamy_prydnistrovyya_chy_pivdennoi_oseiti_934622
2. Із приходом української армії на Донбасі почалися зміни. Про нові ідентичності та способи мислення на Сході. <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/68582/>
3. Факти <https://fakty.ua/293524-poslednij-socopros-pokazal-rost-podderzhki-petra-poroshenko-na-vyborah-prezidenta>
4. Госбюджет-2018: фінансування регіонів України. Слово і діло. <https://ru.slovvoidilo.ua/2018/02/19/infografika/finansy/gosbyudzheta-2018-finansirovanie-regionov-ukrainy>
5. <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ne-pod-elochku-rada-prinyala-byudzheta-2019-1191153.html>
6. Закон про окуповані території: що зміниться для мешканців Донбасу: <https://hromadske.ua/posts/zakon-pro-okupovani-teritorii>
7. Закон України. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 10, ст. 54.

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Громадська організація «Українська асоціація зовнішньої політики» та Київський національний торговельно-економічний університет провели другий Конкурс студентських науково-популярних есе на тему «Трансформація сучасної світосистеми». Гран-прі Конкурсу отримала робота Наталії Остапенко, студентки III курсу факультету міжнародної торгівлі та права (спеціалізація «Міжнародне право») Київського національного торговельно-економічного університету

Реформа Ради Безпеки ООН як засіб подолання кризи ефективності Організації

All animals are equal, but some animals are more equal than others

George Orwell, «Animal farm»

У жовтні 1944 року з метою обговорення можливості створення організації, яка прийшла б на заміну Лізі Націй та мала стати гарантом миру й безпеки в усьому світі, у Думбартон-Оуксі зібралися представники Великої Британії, Китаю, СРСР та США. Результатом кропіткої роботи представників цих та інших держав став план створення Організації Об'єднаних Націй.

Проте чи не повторює сьогодні ООН долю Ліги Націй, чи виконує покладену на неї місію? Останнім часом ми чуємо все більше запитань стосовно ефективності діяльності Організації, а в центрі палких дискусій із цього приводу найчастіше опиняється Рада Безпеки, яка неодноразово виявлялася нездатною виконати свою функцію з підтримання міжнародного миру та безпеки. Серед проблем ООН не можна також оминати надмірну бюрократизацію та роздування апарату, витрати на утримування якого сягають близько 40 млрд доларів США на рік.

Особливо гостро для нашої країни необхідність засадничих змін в ООН постала 2014 року, коли наша держава стала жертвою незаконних територіальних посягань свого північного сусіда. У черговий раз Рада Безпеки ООН виявилася неспроможною ухвалити конструктивні рішення, оскільки країна-агресор використовувала право вето. Доцільно згадати й інші приклади. Так, наприкінці XX – на початку XXI ст. РБ не змогла зупинити ескалацію багатьох збройних конфліктів (зокрема, Фолклендську війну (1982 р.), вторгнення до Іраку (2003 р.), громадянську війну в Сирії (2011 – 2015 роки) [1].

Рада Безпеки є одним із шести основних органів Організації Об'єднаних Націй. Вона – найвпливовіший орган системи ООН, адже на відміну від інших має право ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання всіма членами Організації. Відповідно до ст. 24 Статуту ООН на Раду Безпеки покладено головну відповідальність із підтримки міжнародного миру й безпеки. Це орган, що має широкі повноваження щодо впливу на держав–порушниць міжнародного права.

Радбез складається з 15 членів (нагадаю, що сьогодні членами ООН є 193 країни), з яких постійні – п'ять держав, що мають право вето (КНР, Франція, Росія, США, Велика Британія), а 10 – обирає Генеральна Асамблея ООН на два роки за географічною ознакою. Саме ці декілька цифр та нерівність, що стоїть за ними, і є причиною палких дискусій навколо змін у нинішній структурі Радбезу.

У ст. 2 Статуту ООН зазначено, що Організація будує свою діяльність відповідно до принципу суверенної рівності всіх її членів, проте чи не входить дане твердження у певний дисонанс із тим фактом, що деякі держави мають у рамках Організації більше прав? Відповідь очевидна.

Звісно, 70 років тому мало хто сумнівався б у тому, що склад Ради Безпеки є репрезентативним, проте сьогодні відсутність серед постійних представників держав Африки чи Латинської Америки викликає щонайменше відчуття подиву.

SUMMARY

The author reviews the activity of the Security Council and the possibility of reforming the UN Security Council. Main attention is paid to the issues of expanding the membership of the Council and to the right of veto of five permanent members.

Keywords: Security Council, veto, UN reform, permanent members, geopolitical changes

АНОТАЦІЯ

У даній роботі розглядається діяльність та можливість реформування Ради Безпеки ООН. Особливої уваги надано питанням розширення складу Радбезу та праву вето п'яти постійних членів.

Ключові слова: Рада Безпеки, право вето, реформування ООН, постійні члени, геополітичні зміни.

Слід зазначити, що у період із 1946 до 2018 року Рада Безпеки реформувалася лише одного разу – 1963 року, коли її склад було розширено з 11 до 15 членів.

Пізніше питання реформування ООН стало знову актуальним у 90-х роках минулого століття. Особливо активізувалося обговорення даної проблеми при підготовці до 50-річчя створення Організації. Реформи в Організації були лейтмотивом виступів керівників держав та урядів під час загальних дискусій на 49-й сесії Генеральної Асамблеї 1994 року і на ювілейній – 50-й – сесії [2]. Питання змін у Раді Безпеці, звісно, також не оминулося увагою. Зокрема, й проблема права вето.

Загалом, пропозиції, висунуті державами-членами ООН щодо реформування саме Ради Безпеки, можна поділити на три категорії:

- зміна складу;
- зміна права вето постійних членів;
- зміна методів роботи [2].

Зупинимось на перших двох. Щодо зміни складу. Сьогодні невідповідність структури цього головного органу ООН новій глобальній геополітичній ситуації очевидна. Рада Безпеки є недостатньо представницькою, що підриває до неї довіру, тож правомірність і необхідність розширення складу Ради Безпеки визнаються переважною більшістю країн. Проте погляди розходяться з практичних питань: на скільки треба збільшити цей орган і хто має отримати статус постійного члена.

Наприклад, такі держави як Японія та Німеччина, що до 1992 року стали відповідно другим і третім найбільшими фінансовими донорами ООН, почали вимагати для себе місце серед постійних членів. Не залишалися осторонь і Бразилія та Індія як найпотужніші держави у своїх регіональних групах. Саме ці чотири країни пізніше сформували групу інтересів під назвою «Група чотирьох», яка пропонує розширити склад Радбезу до 25 членів. Вони також пропонують ввести нову категорію постійного члена без права вето.

Група «Об'єднані заради консенсусу» («Uniting for Consensus»), у складі якої – Аргентина, Колумбія, Мексика, Кенія, Алжир, Італія, Іспанія, Пакистан і

Південна Корея, запропонувала своє бачення нової Ради Безпеки. Ці держави виступають за збільшення непостійних членів з 10 до 20 – без введення нової категорії членства.

Окрему позицію займають держави Африканської групи. Загалом їхня пропозиція схожа до тієї, що пропонується «Групою чотирьох» – із тією різницею, що держави Африки виступають за надання новим постійним членам права вето.

Також хотілося б зазначити, що свого часу доволі активну позицію з цього питання займав Кофі Аннан (сьомий Генеральний секретар ООН). Він запропонував дві моделі реформи: «А» і «Б». Модель «А» передбачає шість нових постійних місць, але без додаткового права вето, і три нових непостійних місця на дворічний період, які будуть поділені між основними регіонами: Африка – два постійних місця і чотири місця терміном на два роки; Азія і Тихий океан – два і три відповідно; Європа – одне і два; Американський континент – одне і чотири. Отже, загальна кількість членів Ради Безпеки згідно з планом «А» має скласти 24 члени.

За моделлю «Б» утворюються вісім місць на чотирирічний термін з правом поновлення та одне нове непостійне місце на дворічний термін без права поновлення. Ці місця мають розподілятися між регіонами таким чином: Африка – два місця з правом поновлення (з чотирирічним терміном перебування) та чотири місця без права поновлення (з дворічним терміном перебування); Азія і Тихий океан – два і три відповідно; Європа – два та одне; Американський континент – два і три. Отже, за планом «Б» у Раді Безпеки ООН 193 країни має представляти також 24 держави [3].

Щодо другої категорії – зміни права вето постійних членів. Систематичне використання постійними членами права вето блокує роботу РБ ООН і веде до зменшення ефективності діяльності ООН. Також це негативно впливає на авторитет постійних держав-членів. За весь час існування ООН найактивнішими користувачами права вето були Росія та США.

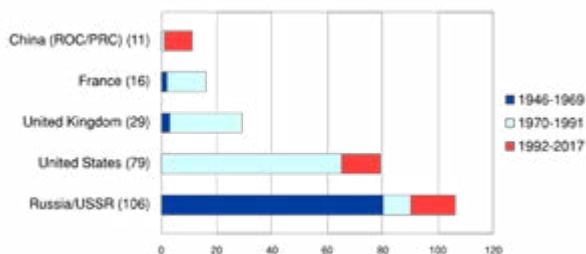
Статистика використання права вето за країнами та періодами

Як зазначає професор Трипольська, постійність членства у Раді Безпеки ООН суттєво впливає на результат прийняття чи не прийняття певного рішення, адже використання права вето одним із постійних членів блокує прийняття рішення за тим чи іншим питанням [4]. Як наслідок, не було прийнято низку важливих резолюцій, зокрема й тих, що стосувалися українського питання. Так, Росія у березні 2014 року заблокувала резолюцію Ради Безпеки ООН, у якій всі країни світу закликалися не визнавати результати незаконного референдуму в Криму. Іншим прикладом зловживання правом вето є блокування Росією резолюції щодо створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності винних у катастрофі «Боїнга 777» у Донецькій області.

Серед держав-членів ООН відсутня єдина точка зору щодо права вето. Зрозуміло, що постійні члени, а

Пропозиція «Об'єднаних заради консенсусу»

Регіон	Кількість місць
Африка	6
Азія	5
Західна Європа та інші держави	3
Латинська Америка та Карибський регіон	4
Східна Європа	2
Загальна кількість	20

особливо такі з них як США, Китай та Росія, категорично виступають проти відміни права вето. Хоча серед постійних членів особливою позицією відрізняється Франція, яка також є постійним членом. Так, на 70-й сесії Генеральної Асамблеї Франсуа Олландом була озвучена ініціатива щодо обмеження постійних членів у праві використання вето. Олланд заявив, що Франція виступає за розширення РБ та хотіла б, аби постійні члени Радбезу не вдавалися до використання права вето у випадках масової жорстокості. Тоді ідею щодо обмеження права вето привітали близько 70 членів ООН.

Хотілося б також згадати дослідження Метью Гоулда та Метью Раблена, які у своїй роботі, застосовуючи теорію ігор, намагалися проаналізувати деякі з пропозицій держав щодо реформування Радбезу та визначити ефективність даних ініціатив. Прогнозовані ефекти кожної пропозиції були досліджені в комп'ютерній імітації РБ ООН. Висновки свідчать, що більшість цих реформ не суттєво покращують як демократичність, так й ефективність Ради Безпеки. Проте Гоулд та Раблен вбачають вихід у так званому «слабкому вето», коли для блокування резолюції необхідно як мінімум два голоси проти постійних членів [5].

Окремо хотілося б окреслити позицію України у питанні реформування ООН. Як зазначає Р. Губань, раніше позиція України не була однозначною. Сьогодні ж питання реформування Ради Безпеки ООН для України є принциповим і може стати одним із пріоритетів її зовнішньої політики. Зокрема, постпред України в ООН Володимир Єльченко зазначив, що реагування Ради Безпеки на конфлікти, загострення ситуації й порушення міжнародного права є «повільним і непослідовним» – передусім, через зловживання окремими постійними членами, зокрема Росією, правом вето. Також він додав, що з огляду на це будь-який потенційний сценарій реформування Ради Безпеки без обмеження права вето для постійних членів буде неповним та не принесе очікуваних і необхідних результатів. [5]

Отже, є чимало противників відміни права вето постійних членів Радбезу ООН. Зокрема, вони зазначають, що його відміна підриватиме авторитет та легітимність Ради Безпеки. Але про які авторитет та

Пропозиція Африканської групи держав

Регіон	Нові постійні члени з правом вето	Нові непостійні члени
Африка	2	2
Азія	2	1
Західна Європа та інші держави	0	1
Латинська Америка	1	1
Східна Європа	1	0
Загальна кількість	6	5

Пропозиція «Групи чотирьох»

Регіон	Нові постійні члени без права вето	Нові непостійні члени
Африка	2	1
Азія	2	1
Західна Європа та інші держави	1	0
Латинська Америка та Карибський регіон	1	1
Східна Європа	0	1
Загальне число	6	4

легітимність йде мова, якщо структура РБ вже давно не відображає геополітичні реалії.

Досліджуючи питання реформування Ради Безпеки ООН, можна зробити висновок, що основними перешкодами на шляху до ефективної роботи даного органу є наділення постійних членів правом вето, яке часто заводить Радбез до глухого кута і на практиці виливається у трагедії, подібні до тих, які зазнали Руанда, Сребрениця, Камбоджа. Іншою проблемою є те, що склад Ради Безпеки все ще відображає повоєнну картину світу, незважаючи на значні геополітичні зміни, які відбулися з того часу.

Очевидно, ідея повної відміни права вето є доволі утопічною, проте, на нашу думку, ідея часткового обмеження даного права може мати право на життя. Абсолютно раціональною тут видається пропозиція Франції щодо обмеження права вето постійних членів Ради Безпеки, коли йдеться про масштабні злочини. На нашу думку, при реформуванні Ради Безпеки ООН також потрібно скористатися пропозицією М. Гоулда та М. Раблена, яка передбачає, що резолюція може бути заблокована лише у випадку, коли проти неї проголосують як мінімум два постійні члени.

Наталія Остапенко,
студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі та права

(спеціалізація «Міжнародне право»)
Київського національного торговельно-економічного університету

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Reforming the United Nations: Lessons from a History in Progress [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/373430132.pdf>
- Проблеми реформування ООН [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/MOrg/28.htm>
- Шляхи та напрями трансформації Ради Безпеки ООН [електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/user/Downloads/797-3060-1-PB.pdf>
- Проблемні питання реформування Ради Безпеки ООН [електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/drj_2014_4_35.pdf
- Reform of the United Nations Security Council: Equity and Efficiency [електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.6671851/file/paper_2016009.pdf

Спортивно-дипломатичний клуб

ГДІП

запрошує на бігові лижі

12 січня 2019 року на території Спортивно-дипломатичного клубу ДП «ГДІП» на Трухановому острові відбулася зустріч-тренування з бігових лиж, учасниками якої стали представники Посольств Аргентини, Великобританії, Греції, Естонії, Італії, Канади, Кореї, Латвії, Сполучених Штатів Америки, Фінляндії, Швеції, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Європейського банку реконструкції та розвитку, Представництва ООН у справах біженців та ДП «ГДІП» з родинями: загалом у заході взяло участь 65 лижників.

На території комплексу було прокладено чотири траси різного рівня складності для катання на бігових лижах, що давало можливість максимально насолодитися і новачкам, і справжнім «профі» з цього виду спорту. Традиційно учасників спортивного заходу чекали гарячі напої та смачний ланч. Гості разом зі своїми сім'ями розмістилися в комфортабельних номерах міні-готелю. Спортивно-дипломатичний клуб ДП «ГДІП» вдало розміщено в затишному куточку первозданної природи Труханового острова, у самому центрі столиці.

Своїми враженнями участі у заході поділився Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Корея Лі Янг-Гу. «Сьогодні я вперше беру участь у подібному заході. Маю сказати, що це дивовижна подія, адже мені до вподоби лижні перегони. Я вже давно хотів спробувати зайнятися цим видом спорту, тому дуже щасливий, що моя мрія нарешті здійснилася. Сьогодні гарна погода, зібралася чудова компанія, навколо прекрасна природа. Сподіваюся, іншим дипломатам також подобаються лижні перегони, і з часом ця подія стане ще популярнішою. Я усім про неї розповідатиму й запрошуватиму до участі своїх колег», – зазначив пан Посол.

Сюзанна Хайнек, співробітниця Представництва ООН у справах біженців підкреслила, що їй подобається захід, наголосивши на чудовій нагоді зайнятися спортом: «У Спортивно-дипломатичному клубі ГДІП гарна їжа й хороші люди».

Військовий помічник, сержант Посольства Королівства Швеції Отто Пейджлс-Фік: «Я вперше беру участь у змаганнях, організованих Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв, хоча й катаюся

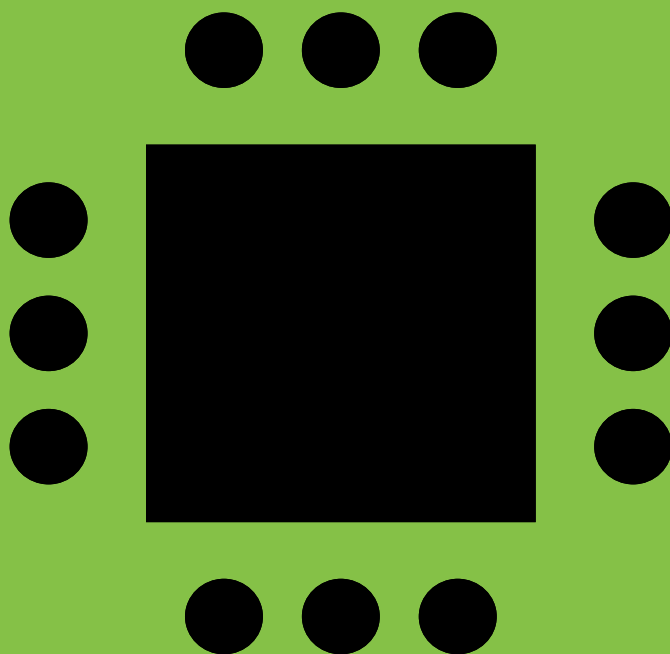

на лижах. Я зі Швеції, а ми, шведи, знаємо як стояти на лижах та багато кататися. Я в захваті від рівня організації такої зустрічі. Все чудово, тож можу зазначити, що з радістю братиму участь у майбутніх подібних заходах».

Рокко Маріан, представник Посольства Італії в Україні: «Сьогодні я завітав зі своїми колегами на чудовий захід. Мені надзвичайно сподобався Спортивно-дипломатичний клуб ГДП, і я, безперечно, повернуся сюди ще, адже це чудове заняття на вихідні. Я шукав подібну активність, тож радий, що нарешті її знайшов».

Таке тренування стало лише сходиною у підготовці до справжніх змагань із бігових лиж, які стануть хорошою традицією. Загалом ДП «ГДП» пропонує гостям на території Спортивно-дипломатичного клубу: 10 комфортабельних номерів міні-готелю із сучасним інтер'єром, ресторан, пінг-понг, велопрокат, квадроцикл, гольф-кар, зброя для стрільби з лука, палиці для скандинавської ходьби. Насолоджуйтеся незабутнім відпочинком на Трухановому острові на Дніпрі в Спортивно-дипломатичному клубі ДП «ГДП»!

razom communications

разом ком'юнікейшнз

інформаційно-консультаційні послуги в сфері
маркетингу та реклами, рекламні послуги:

- стратегія
- креатив
- медіапланування
- діджитал

ТОВ «РАЗОМ КОМ'ЮНІКЕЙШНЗ»

Телефон: 044 495 29 62

01033, м. Київ, вул. Сім'ї Прахових, 50, 5-й поверх, офіс №501

www.rzm.com.ua